

MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
AGENȚIA PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI MEMORIE MILITARĂ

ASOCIAȚIA DE ISTORIE MILITARĂ

COHORTA

REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ

nr. 2, 2025

**MINISTERUL APĂRĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
AGENȚIA PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI MEMORIE MILITARĂ**

ASOCIAȚIA DE ISTORIE MILITARĂ

COHORTA

**REVISTĂ DE ISTORIE MILITARĂ
nr. 2, 2025**

Revistă științifică fondată în 1999

**ISSN 2953-6847
CZU 355(051)**

CHIȘINĂU 2025

Colegiul de redacție:

mem. cor. AȘM, mem. de onoare al Academiei Române,
dr. hab. Gheorghe COJOCARU
dr. hab. Nicolae ENCIU
colonel (r) dr. hab. Constantin MANOLACHE
dr. hab. Valentin CONSTANTINOV
general (r) dr. Ioszeff HOLLO (Ungaria)
general (r) dr. Ion COROPCEAN
colonel (r) dr. Petre OTU (România)
dr. Alexandru COSMESCU
dr. Mihai TAȘCĂ
colonel (r) dr. Ion GIURCĂ (România)
dr. Anatolie ȚĂRANU
dr. Valentin BURLACU
dr. Ion XENOFONTOV
locotenent-colonel dr. Marin BUTUC
dr. Stepan GILAR (Cehia)

Redactor-șef:

colonel (r) dr. Vitalie CIOBANU

Secretar responsabil:

cerc. șt. Valentina COSMESCU

Lectori: *Valentina COSMESCU, Alexandru COSMESCU*

Traducere în engleză: *Alexandru COSMESCU*

Paginare și copertă: *Kateryna RUSSU*

Articolele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul textelor.

S U M A R

STUDII ȘI COMUNICĂRI

Valentin BURLACU

Acțiuni de propagandă bolșevică și tentative de instaurare a regimului comunist în România pe parcursul anului 1917 9

Gheorghe COJOCARU

Un „congres regional” al Frontului Român (decembrie 1917) 31

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ

Străduința autorităților militare române pentru găsirea arhivelor armatei Republicii Democratice Moldovenești..... 42

Vitalie CIOBANU

Gestionarea prezenței militare ruse în Basarabia (1918)..... 56

Anatolie ȚĂRANU

Din istoria fazei inițiale a Mișcării democratice și naționale din RSS Moldovenească în anii de perestroika (1985-1988)..... 67

PERSONALITĂȚI MILITARE

Doina ANGHEL

Clerul militar între imperativele naționale și cele spirituale: preotul maior Alexandru Soroceanu 81

MUZEOLOGIE ȘI MEMORIE MILITARĂ

Veronica MELINTE

Piese din patrimoniul Muzeului Militar – sursă de cercetare istorică și muzeografică a celui de-al Doilea Război Mondial..... 103

Iulian RUSANOVSCI

Reconstituirea Monumentului Eroilor Reîntregitori din comuna Pociumbăuți..... 132

DOCUMENTE

Mandatele și legitimațiile delegaților la Congresul militarilor moldoveni din 20-27 octombrie 1917 137

CONTENTS

RESEARCH STUDIES AND PAPERS

Valentin BURLACU

Bolshevik Propaganda Activities and Attempts to Establish a Communist Regime in Romania during 1917 9

Gheorghe COJOCARU

A “Regional Congress” of the Romanian Front (December 1917) 31

Iulian Stelian BOȚOGHINĂ

Romanian Military Authorities’ Efforts to Locate the Archives of the Army of the Moldavian Democratic Republic..... 42

Vitalie CIOBANU

Managing the Russian Military Presence in Bessarabia (1918) 56

Anatolie ȚĂRANU

The Early Phase of the Democratic and National Movement in the Moldavian SSR during Perestroika (1985-1988) 67

MILITARY PERSONALITIES

Doina ANGHEL

Military Clergy between National and Spiritual Imperatives:
Major Priest Alexandru Soroceanu 81

MUSEOLOGY AND MILITARY MEMORY

Veronica MELINTE

Pieces from the Military Museum’s Collection – a Source for Historical and Museographical Research on the Second World War 103

Iulian RUSANOVSCI

The Reconstruction of the Heroes of National Unification Monument in Pociumbăuți..... 132

DOCUMENTS

Mandates and Credentials of the Delegates to the Congress of Moldavian Soldiers, 20-27 October 1917 137

Studii și comunicări

ACȚIUNI DE PROPAGANDĂ BOLȘEVICĂ ȘI TENTATIVE DE INSTAURARE A REGIMULUI COMUNIST ÎN ROMÂNIA PE PARCURSUL ANULUI 1917

BOLSHEVIK PROPAGANDA ACTIVITIES AND ATTEMPTS TO ESTABLISH A COMMUNIST REGIME IN ROMANIA DURING 1917

Valentin Burlacu,

dr. în istorie

Agenția pentru Știință și Memorie Militară

ORCID ID: 0000-0003-1620-9493

e-mail: burlacu.valentin59@yahoo.com

CZU:94(498)''1917'':321.64

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.01>

REZUMAT

Articolul analizează activitățile de propagandă bolșevică și tentativele de instaurare a unui regim comunist în România pe parcursul anului 1917, după prăbușirea țarismului în Rusia. Consecințele Revoluției Ruse din februarie 1917 și ale colapsului regimului țarist au avut un impact major și asupra României. Situația internă din Rusia a dus la apariția grupărilor bolșevice în rândurile soldaților ruși, formându-se organizații distincte pe Frontul Românesc. Bolșevizarea trupelor ruse de pe acest front a creat o situație deosebit de complexă pentru România. După lovitura de stat de la Petrograd, prin care bolșevicii au preluat puterea, starea de anarhie din armata rusă s-a accentuat. Mai mult, noii conducători politici ai Rusiei urmăreau transformarea României într-un stat bolșevic. În aceste condiții, autoritățile române au fost nevoite să acționeze ferm pentru a neutraliza tentativele externe de infiltrare a ideologiei comuniste în conștiința poporului român.

Cuvinte-cheie: anarhie; bolșevism; comunism; ideologie; propagandă; revoluție.

ABSTRACT

This article analyzes Bolshevik propaganda activities and attempts to establish a communist regime in Romania during 1917, following the fall of Tsarism in Russia. The consequences of the Russian Revolution of February 1917 and the collapse of Tsarism had a major impact on Romania as well. The internal situation in Russia led to the emergence of Bolshevik groups among Russian soldiers, with distinct organizations

being created on the Romanian Front. The Bolshevization of Russian troops on the Romanian Front created an exceptionally complex situation for Romania. After the Bolsheviks seized power through the coup in Petrograd, the state of anarchy within the Russian army deepened. Moreover, the new political leaders in Russia aimed to transform Romania into a Bolshevik state. Under these circumstances, the Romanian authorities were compelled to take decisive action to neutralize external attempts to infiltrate the Romanian people's consciousness with communist ideology.

Keywords: anarchy, bolshevism, communism, ideology, propaganda, revolution.

Impactul mișcării revoluționare rusești asupra României

Revoluția din februarie 1917 și căderea țarismului au avut un impact major asupra Imperiului Rus, dar nu au blocat participarea Rusiei la război împotriva Germaniei și Austro-Ungariei. În plan extern, consecințele revoluției ruse s-au resimțit în primul rând asupra României, care era situată în vecinătatea imediată a imperiului și care, la acel moment, se confrunta cu o situație disperată. Jumătate din teritoriul ei era ocupat de Puterile Centrale; după campania din 1916, autoritățile române controlau doar spațiul Moldovei dintre Carpați și Prut, iar Iașiul, devenit „capitala rezistenței până la capăt”, găzduia Dinastia, Parlamentul și Guvernul. Pe teritoriul țării se aflau peste un milion de soldați ai armatei ruse, mobilizați pe Frontul Român. România independentă lupta în acel moment pentru propria salvare.

Apăruseră însă și primele speranțe: la începutul anului 1917, datorită contribuției decisive a corpului francez condus de generalul Henri Berthelot, armata română a început să se refacă. În primăvara lui 1917, frontul se stabilizase pe Carpații Orientali și linia Focșani - Nămolosa - Galați, iar moralul soldaților – în majoritate covârșitoare țărani – era întreținut de promisiunea că la sfârșitul războiului vor primi pământ¹.

Puțini însă dintre oamenii politici ai timpului reușeau să anticipeze consecințe negative ale evenimentelor din Rusia pentru România. În acest sens, la 5 martie 1917, generalul Alexandru Averescu consemna următoarele în jurnalul său:

O adevărată catastrofă pentru noi revoluția din Rusia. Aceasta înseamnă prelungirea războiului. Și dacă se produce o stare anarhică în Rusia, ceea ce nu este exclus, ori dacă Rusia face defecțiune, ceea ce de asemenea poate fi posibil, atunci pentru noi este o adevărată catastrofă. Nu avem ieșire decât prin Rusia, în plus, avem peste un milion de ruși în țară².

¹ Gh. Onișoru, *Rusia, România și Basarabia între revoluția din februarie și cea din octombrie 1917*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 4, 2017, p. 13.

² C.I. Stan, *Revoluția rusă din februarie-martie 1917 și România*, în *Destin Românesc*, 2002, nr. 2, p. 46.

Poetul transilvănean Octavian Goga, trimis în martie 1917 de guvernul român la Petrograd să perfecteze aranjamentele despre formarea corpului voluntarilor români din Rusia, considera însă că revoluția din Rusia reprezenta „un pas înainte pe care societatea modernă îl face pe calea evoluției de simțire”, precizând acest lucru în memoriul înmănat ministrului rus de externe Pavel Miliukov, și subliniind: „revoluția a zguduit profund conștiința publică din România”, iar „dărâmarea privilegiilor din Rusia a făcut să amuțească și la noi orice manieră de gândire reacționară”. Deși prevăzuse desfășurarea ulterioară a evenimentelor, O. Goga n-a reușit să intuiască în ce mod avea să evolueze Rusia și că bolșevicii vor prelua puterea și vor instaura dictatura comunistă³.

Într-o discuție purtată cu Onisifor Ghibu, la Chișinău, în preajma călătoriei sale la Petrograd, O. Goga exprimase atitudini radicale și față de autonomia Basarabiei. O. Ghibu nota în acest sens:

[Octavian] Goga nu aprobă lupta pentru autonomia Basarabiei, și anume din două motive: ea poate strica României, care e astăzi la cheremul Rusiei, și ea poate jigni amorul propriu al rușilor, care văzându-se amenințați de dezmembrarea statului lor, se vor opune din toate puterile și vor acționa în sens național rusec⁴.

Referindu-se în lucrarea *Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească*, la atitudinea lui O. Goga față de autonomia Basarabiei, Romulus Cioflec amintește de întrunirea de la ziarul *Cuvânt Moldovenesc* în cadrul căreia poetul transilvănean îi sfătuia pe basarabeni „să lese autonomia din program și să deschidă lupta de clasă”, afirmând că

numai prin autonomie Basarabia poate tinde spre o viață națională, că Ucraina merge cu pașii iuți spre autonomie, amenințând Basarabia cu izolarea ori cu ceva mai rău decât izolarea⁵.

Mai târziu, R. Cioflec avea să precizeze: „înapoi, însă, după o lună din fosta capitală a țărilor, [Octavian Goga] ajunge, nu știu cum, și el autonomist”⁶.

Revoluția din Petrograd a avut un impact negativ și asupra disciplinei soldaților ruși. Erodarea disciplinei a condus la creșterea numărului dezerterilor, precum și al cazurilor de banditism și tâlhărie; la apariția unor grupări bolșevice în rândul soldaților, la crearea unor organizații distincte în Basarabia și pe Frontul Român. Bolșevizarea trupelor ruse de pe Frontul Român a agravat extrem de mult și situația din România, care s-a pomenit înconjurată de doi inamici: în față, se

³ *Ibidem*, p. 50.

⁴ A. Bobeică, *Sfatul Țării, stindard al renașterii naționale*, Universitas, Chișinău, 1996, pp. 15-16.

⁵ R. Cioflec, *Pe urmele Basarabiei. Note și impresii din revoluția rusească*, Chișinău, 1992, p. 238.

⁶ *Ibidem*, p. 239.

confrunta cu un inamic militar, reprezentat de armatele Puterilor Centrale, iar în spate – cu un dușman ideologic, fosta aliată, armata rusă, aflată în proces de descompunere și contaminată de ideologia bolșevică, ce amenința pilonii de bază ai statului român. În acest context, ministrul plenipotențiar al Franței în România, Charles de Beaupoil, conte de Saint-Aulaire, remarca:

Cu două treimi din teritoriu ocupate de inamic și cu a treia parte copleșită de armate rusești, [România este] lăsată pradă dublei și concentratei propagandei revoluționare rusești și germane⁷.

Pentru a contracara influența stării de spirit revoluționare ce domnea în sânul armatei ruse, regele Ferdinand I al României se angajase să împrăștiarească „toți militarii români ce se bat pentru țară cu pământul pentru care s-au luptat”. Anunțase acest lucru și în timp ce inspecta spatele frontului și taberele de refacere, și asistând la depunerea jurământului de către noile promoții de ofițeri, și în tranșeele din prima linie. La 22 martie (5 aprilie) 1917, regina Maria nota privitor la această vizită:

Majestatea Sa a plecat pe front, unde e vorba să facă o declarație trupelor, declarație pe care am dezbătut-o încă de ieri în mod serios: El, Eu și prințul Știrbei. În ea va promite soldaților săi că vor primi ca răsplată o parte din pământuri când se vor întoarce din război⁸.

În discursul pe care l-a ținut în acea zi, regele Ferdinand I a insistat asupra dreptului ostașilor de a stăpâni pământul pentru care au luptat:

Vă mai așteaptă lupte grele, căci drumul este lung, dar cu ajutorul lui Dumnezeu îl veți străbate ca biruitori. Vouă, fii de țărani care ați apărut cu brațul vostru pământul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, Regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii, care va asigura fiecăruia recunoștința neamului nostru întreg, ați câștigat totodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pentru care v-ați luptat. Vi se va da pământ. Eu, Regele vostru, voi fi întâiul în a da pildă; vi se va da și o largă participare la treburile Statului. Arătați-vă, scumpii mei ostași, demni de încrederea ce Țara și Regele vostru pun în voi și îndepliniți-vă ca până acum datoriile voastre cu sfințenie. Să trăiască scumpa noastră Țară și viteaza ei armată, nădejdea și fala ei⁹.

Mesajul regelui a fost reluat și în ordinul de zi din 22 aprilie (5 mai) 1917 pe întreaga armată:

⁷ Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, Humanitas, București, 2003, p. 109.

⁸ Maria Regina României, *Povestea vieții mele*, ediția a VI-a, vol. III, Adevărul S.A., f.a., p. 215; N. Moghior, *Regele Ferdinand I - cuvânt pentru unirea neamului românesc. Partea a II-a. în Document. Buletinul Arhivelor Militare Române*. Anul XXI, nr. 2 (80), 2018, p. 3.

⁹ Ferdinand I, Regele României, *Discursuri, scrisori, alocuțiuni, cuvântări și ordine de zi*, text olograf, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, F. Manuscrise, inv. 91, doc. 41; N. Moghior, *op. cit.*, p. 3.

Astfel, după izbânda pe care o așteptăm, se vor realiza pentru voi legiuita stăpânire asupra ogoarelor câștigate cu sângele vostru și prin vot obșteșc veți lua o parte activă la alcătuirea unei României noi și mai mari, pe care o vom fi înfăptuit-o împreună¹⁰.

Apreciind importanța acestei atitudini a regelui Ferdinand I, istoricul Florin Constantiniu consemna:

Cuvântul regal a avut o extraordinară forță de consolidare și amplificare a motivației soldaților-țărani de a continua lupta. Pentru ei, sfârșitul războiului trebuia să însemne, în primul rând, împrăștierea. Este ceea ce explică soliditatea frontului intern – absența oricăror tulburări în rândurile populației și armatei – precum și imunitatea manifestată față de propaganda comunistă, desfășurată de soldații ruși, câștigați de ideile lui Lenin¹¹.

Pentru a evita tulburările, guvernul român a arestat o parte din elementele revoluționare, inclusiv social-democrați români ce se împotriveau continuării războiului. În primăvara anului 1917, valul revoluționar adus de soldații ruși cantonați pe teritoriul României ajunsese și la Iași, dezintegrarea disciplinei militare a unităților manifestându-se prin ostilități față de fașe. La 1 mai 1917, la Iași, pe câmpul de la Socola au fost concentrați 15.000-20.000 de ostași ruși, cărora revoluționarii bolșevici le-au vorbit despre „eliberarea din sclavie a poporului român” și despre răsturnarea monarhiei române. Defilând apoi cu cocarde și drapele roșii pe străzile orașului, au cerut eliberarea doctorului Cristian Rakovski, căruia, pentru acțiuni subversive împotriva politicii guvernului român, îi fusese stabilit domiciliu forțat. Eliberat de trupe bolșevice din închisoarea de la Iași, Cr. Rakovski s-a alăturat mitingului revoluționarilor, a mulțumit soldaților ruși pentru că l-au salvat de detenție și, declarându-se „deputatul proletariatului român”, a proclamat că „numai prin revoluție se poate dobândi libertatea popoarelor balcanice și a României”¹². Îmbarcat apoi într-un tren ce transporta soldați ruși, Cr. Rakovski a fost dus la Odesa, unde a înstituit așa-zisul comitet de acțiune social-democrat român, cu misiunea să răstoarne ordinea de drept și să instaureze în România un regimul de tip bolșevic¹³.

Acțiuni similare au fost organizate și în Roman, Pașcani, Tecuci, Galați, Bacău, Botoșani. În cadrul lor, soldații ruși, influențați de ideile revoluției și dezertați în număr mare de pe front, discutau, adesea în mod zgomotos, despre înlocuirea comandanților, arestarea ori executarea ofițerilor, promovând deschis lozinci precum: „Jos armata română! Jos regalitatea română!”, „Jos România! Trăiască

¹⁰ N. Moghior, *op. cit.*, p. 3.

¹¹ F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997, pp. 236-237.

¹² C.I. Stan, *Declarația de la Darnița*. Alba Iulia, 1995, p. 83.

¹³ N. Moghior, *op. cit.*, p. 4; I. Constantin, *Basarabia la interferența marilor interese*, în *Destin Românesc. Revistă de Istorie și cultură*. 2017, nr. 1-2, p. 25.

revoluția și comunismul!”¹⁴. În aceste circumstanțe instabile, regele Ferdinand a părăsit temporar, în mod clandestin, Iașiul. Omul politic Constantin Argetoianu descria această situație în termenii următori:

[...] autoritățile noastre intraseră în gaură de șarpe încântate că bolșevicii se mulțumesc cu atât și nu pusese în execuție planul de detronare a regelui, plan îndelung discutat în sovietele lor. Familia regală fusese expediată cu două zile înainte la Bacău, la generalul [Alexandru] Averescu¹⁵.

Iar generalul Constantin Găvănescu, martor ocular al unor manifestări similare, concretiza:

Se zvonise că rușii bolșevici vor încerca o mare lovitură în țară la noi, în mica noastră țărișoară, ce ne mai rămăsese, și care era, după cum credeau ei, pe mâna lor pentru totdeauna. Se zvonise că vor ataca palatul regal și că vor detrona pe regele românilor, întronând, apoi, și aici aceleași nelegiuiri ca la ei în țară. Prea le sta în gât atâta cinste și ordine, atâta disciplină și credință, atâta devotament și iubire. Iașii erau plini de ruși. Peste patruzeci de mii umblau forfota, de colo până colo; iar ai noștri erau toți la frontieră, acolo unde-i chemase datoria către țară. Nu putem nici să ne opunem, la un caz, bolșevicilor, cu cele câteva sute de oșteni ce abia puteau da posturile și gărzile din oraș. Și apoi era mult mai înțelept să se evite, pentru moment, orice ciocnire, orice vărsare de sânge, cu aceia ce oficial ne erau tovarăși. Înțeleptul rege, fără a ști dacă este adevărat sau nu aceea ce se zvonise, hotărâște a pleca din Iași cu toată familia sa și a merge pe front, să-și mai vadă credincioșii ce stau de strajă și să-și răsplătească eroii ce și-au vărsat sângele pentru apărarea țării¹⁶.

Anunțându-l, la 2 mai 1917, pe Constantin Diamandi, șeful legației române din Petrograd, despre evenimentele din ziua anterioară de la Iași, ministrul Take Ionescu concretiza că mitingul a fost legal, a avut un traseu stabilit din timp pentru participanți, iar organizatorii au asigurat autoritățile că mitingul a avut un caracter strict militar, serviciile secrete fiind la curent că participanții la miting (soldați și ofițeri) discutau deschis că „pentru revoluția rusă era necesar să se facă revoluție și în România în vederea proclamării unei republici socialiste”. Serviciile secrete erau informate, de asemenea, că participanții la miting au denunțat oligarhia românească, i-au prezis regelui Ferdinand o soartă similară cu a țarului rus și că „în câteva cercuri de soldați ruși s-a discutat urgența executării la Iași a unei lovituri ce să asigure arestarea regelui, prințului moștenitor și a guvernului și să proclame republica socialistă română în frunte cu Cr. Rakovski”. Vicepreședintele consiliului de miniștri cerea șefului legației să intervină pe lângă autoritățile militare ruse pentru a media aceste dificultăți.

¹⁴ N. Moghior, *op. cit.*, p. 5.

¹⁵ C.I. Stan, *Regele Ferdinand I Întregitorul (1914-1927)*, Paideia, București, 2003, p. 91.

¹⁶ C. Găvănescu, *Fapte mari în zile grele. 1917-1918*, Tipografia Serviciului Topografic al Armatei, București, 1921, p.76; N. Moghior, *op. cit.*, p. 5.

La 6 mai 1917, C. Diamandi confirma că ministrul Aleksandr Gucikov recunoscuse în ordinul expedit generalului Dmitri Șcerbaciiov că la Iași au avut loc dezordini și acțiuni ostile împotriva României, organizate de soldații ruși, și prevenea că asemenea incidente ar putea conduce la neînțelegeri serioase cu partea română, având o influență negativă asupra apărării frontului, care depinde în mare măsură de încrederea reciprocă între aliați. Ministrul îl atenționase pe D. Șcerbaciiov că acest gen de demonstrații ale soldaților ruși nu pot fi tolerate¹⁷. Între timp, pentru a găsi siguranța și liniștea necesară protejării familiei regale, regele Ferdinand s-a retras în mijlocul trupelor române de la Bacău. Scriind, peste ani, despre acele momente tensionate, generalul Traian Moșoiu nota:

Nebunia, care agita Rusia, își începuse dezmățul. Pe străzile Iașilor, cete de abrutizați își purtau beția de totdeauna și fluturau steagul roșu, simbol al nimicirii tuturor valorilor datorită cărora omenirea trăiește de mai bine de trei milenii. În capitala Moldovei, haosul se ciocnea cu ordinea, ai cărei ultimi paznici erau, în acel colț de lume, soldații români. În ei, regele își pusese suprema nădejde, de credința lor nu se îndoia. De aceea, părăsind orașul în care anarhia putea oricând izbucni, s-a îndreptat spre ei. Întâmplarea a făcut să comand trupele în mijlocul cărora regele Ferdinand a venit, dar pentru mine acest semn de înaltă și desăvârșită încredere a însemnat cea mai mare mulțumire a vieții mele de ostaș, iar pentru trupele Diviziei 12, care nu părăsiseră nicio clipă frontul, decât spre a se pregăti, în scurtă vreme, pentru noi lupte, sosirea familiei regale a însemnat împlinirea unei adânci dorinți¹⁸.

Premierul I.I.C. Brătianu își informase aliații privitor la situația forțelor militare ruse de pe teritoriul României, iar pentru a ameliora relațiile militare dintre cele două țări, a întreprins o vizită în Rusia. Neîncrederea reciprocă era în continuare ridicată: frontul din Moldova se confrunta cu dificultăți considerabile; trupele rusești începuseră să-și abandoneze pozițiile; guvernul provizoriu al Rusiei era într-o situație din ce în ce mai precară, iar ascensiunea bolșevismului devenea tot mai evidentă. Martor al acestor evenimente, Constantin Kirițescu nota în ampla sa monografie dedicată războiului de întregire națională: „Căderea lui [Aleksandr] Kerenski era iminentă. La orizont se ridica noua constelație roșie: dualitatea Lenin-Troțki”¹⁹.

O influență nefastă asupra frontului românesc a avut-o și grupul bolșevic de la Odesa autointitulat „Comitetul de Acțiune Social-Democrat”, înființat de socialiștii și revoluționarii români exilați sau refugiați în Rusia, conduși de Cr. Rakovski și

¹⁷ Fl. Tănăsescu ș. a., *Ideologie și structuri comuniste în România 1917-1918*, București, 1995, pp. 228-229.

¹⁸ *Mărturii contemporane, Regele Ferdinand I. Amintiri de pe la cei ce l-au apropiat*, adunate de G.N. Budișteanu, 1933, p. 22; N. Moghior, *op. cit.*, pp. 5-6.

¹⁹ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. (1916-1919)*, vol. III. București, 1965, p. 17.

sprijiniți de muncitorii români veniți la Odesa să lucreze cu echipamentele evacuate din porturile navale românești. Acest comitet a desfășurat o virulentă activitate comunistă și antiromânească²⁰. Membrii lui, printre care se regăseau și câțiva dintre cei mai activi membri ai mișcării socialiste din România: Mihail Bujor, Ion Dic-Dicescu, Alexandru Nicolau, Alter Zalic, Vasile Popovici și Alexandru Dobrogeanu-Gherea, promovau ideologia comunistă și exprimau mesaje ostile autorităților române²¹. Unii plecaseră din țară pentru a se sustrage urmăririi penale, ca urmare a participării la mișcări împotriva intrării României în război, iar alții, foști militari dezertori, se radicalizaseră și sprijineau deschis revoluția bolșevică.

În luna iunie 1917, Comitetul de Acțiune Social-Democrat de la Odesa a emis un manifest prin care încerca să atragă populația la revoltă și acțiuni revoluționare. Documentul expune realitățile sociale și politice din România într-o formă profund distorsionată, denigrând violent instituțiile statului. În alt manifest, difuzat la sfârșitul aceleiași luni, comitetul chema muncitorii, țăranii și soldații să înlocuiască regimul politic din România. Manifestele își legitimau mesajul prin faptul că erau prezentate ca fiind elaborate sub auspiciile Partidului Social-Democrat din România, circulând și în mediile militarilor români.

În gazeta *Lupta* (cu apariție de trei ori pe săptămână), fondată la 5 septembrie 1917 și condusă de M. Bujor, se publicau articole virulent critice la adresa instituțiilor politice din România. Dinastia, guvernul și „oligarhia română” erau acuzate că „în mod criminal au vârat țara în război și prin minciuni, intrigi și furturi a dus-o de răpă”²².

Demonstrațiile de stradă, agitația revoluționară în rândul refugiaților români, răspândirea în rândul soldaților și populației a manifestelor și a gazetei *Lupta* au reprezentat principalele direcții de acțiune ale secției Partidului Social-Democrat din Odesa, care urmărea destabilizarea statului român. Radicalizarea social-democraților români din Odesa a devenit tot mai pregnantă după ce, în octombrie 1917, guvernul Kerenski a fost înlăturat și puterea a revenit adeptilor lui Vl. Lenin.

Chiar dacă ideile bolșevice nu reușiseră să pătrundă în rândurile ostașilor proveniți din mediul rural, care percepeau participarea lor la război ca formă de apărare legitimă a teritoriului național, iar majoritatea liderilor socialiști români nu împărtășeau ideile bolșevice și se distanțau explicit de practicile extremiste ale mișcării revoluționare ruse, propaganda bolșevică era totuși semnalată în mai multe orașe din România, vizându-i inclusiv pe marinarii români, îndemnați să declanșeze

²⁰ I. Constantin, *Basarabia la interferența...*, p. 25.

²¹ *Ibidem*.

²² M. Damian, *Gălățeni în slujba revoluției bolșevice*, în *Danubius. Revista Muzeului de Istorie „Paul Păltănea” din Galați*, XXXV, 2017, pp. 73-94.

acțiuni cu caracter revoluționar. Propaganda antiromânească din Delta Dunării prindea rădăcini în rândurile populației de origine slavă. Sute de dezertori plecaseră în Rusia, iar armata rusă devenea din ce în ce mai dezorganizată. Autoritățile române (în colaborare cu cele ruse) luau măsuri de supraveghere, identificare și arestare a propagandiștilor și a persoanelor suspectate de activități de spionaj.

Șansele de reușită a propagandei bolșevice în România, erau extrem de reduse. Mentalitatea colectivă românească era marcată de monarhism și creștinism, iar propaganda ateistă și revoluționară, îndemnând la răsturnarea monarhiei, era privită cu reticență sau chiar cu frică. În plus, românii erau profund atașați de pământ și de proprietatea privată, ceea ce făcea ca principiile colectiviste ale revoluției ruse să fie percepute drept străine și amenințătoare²³.

Evoluția evenimentelor din vara anului 1917 a condus la reluarea discuțiilor cu privire la revizuirea Constituției, care urma să permită înfăptuirea marilor reforme: votul universal și reforma agrară. Începând cu 24 iulie, armata română a obținut succese semnificative în bătăliile de la Mărăști și Mărășești, fapt ce a contribuit decisiv la stoparea ofensivei germane și la stabilizarea liniei frontului²⁴.

Dejucarea tentativelor de instaurare a regimului bolșevic în România

În a doua jumătate a anului 1917, situația strategică a României se agravase semnificativ. Slăbită de pierderile suferite în campaniile anterioare, armata română reușea cu greu să mențină o linie defensivă fragilă în fața presiunii exercitate de trupele Puterilor Centrale, care urmăreau impunerea unei păci în condiții extrem de dezavantajoase²⁵. Lovitura de stat de la Petrograd a condus la ieșirea Rusiei din război prin semnarea armistițiului de la Brest-Litovsk (la 22 noiembrie [5 decembrie] 1917), lăsând România total izolată. Ordinul noului guvern bolșevic privitor la încetarea ostilităților și solicitarea unei „păci fără anexări și despăgubiri” a provocat o dezorganizare generalizată și o pierdere aproape completă a disciplinei în rândul armatei ruse de pe Frontul de Est.

Comandantul trupelor ruse de pe Frontul Român, generalul D. Șerbaciov, a refuzat să se supună directivelor guvernului sovietic, fapt ce a condus la conțurarea în rândurile armatei ruse a două grupări adverse: una fidelă noii puteri bolșevice, care milita pentru încetarea imediată a ostilităților și retragerea de pe

²³ E. Denize, *România, Rusia bolșevică și problema Basarabiei*, în *Destin Românesc*, nr. 3-4, 2006, p. 48.

²⁴ Gh. Onișoru, *op. cit.*, p. 13.

²⁵ A. Bobeică, *op. cit.*, p. 125.

front, și alta, condusă de D. Șcerbaciiov, care susținea continuarea războiului alături de aliați. Tensiunile dintre cele două facțiuni au degenerat rapid în conflicte deschise, inclusiv în confruntări armate. Deși beneficia de sprijin militar din partea românilor, generalul D. Șcerbaciiov, care în opinia lui Wim P. van Meurs devenise un „comandant fără armată”, nu a reușit să se impună în fața comitetelor bolșevice locale și, în cele din urmă, a fost constrâns să accepte încheierea unui armistițiu cu Puterile Centrale. În consecință, guvernul român și generalul rus, pe de o parte, și guvernele Triplei Alianțe, pe de altă parte, au semnat la 26 noiembrie (9 decembrie) 1917 armistițiul de la Focșani, care avea drept obiectiv suspendarea ostilităților de pe Frontul Român. Refuzul României de a participa la negocierile de la Brest-Litovsk și opțiunea pentru un armistițiu separat a reprezentat, de fapt, îndepărtarea României de posibilul viitor alături de bolșevici²⁶.

Regimul bolșevic, susținut la început inclusiv financiar de diplomația germană, era preocupat în primul rând de consolidarea propriei puteri prin scoaterea Rusiei din război. Din aceste motive, Antanta îl percepea ca o amenințare majoră la adresa echilibrului strategic pe Frontul de Est, iar statele aliate au început să adopte măsuri concrete în vederea contracarării influenței bolșevice și refacerii frontului oriental, intensificând eforturile diplomatice și militare pentru menținerea și sprijinirea capacității de rezistență a statelor aliate, inclusiv a României, în fața presiunii exercitate de Germania și Austro-Ungaria. Prim-ministrul francez Georges Clemenceau cerea României să-și păstreze armata, chiar cu prețul părăsirii țării și al retragerii în Basarabia și mai departe spre est, reiterându-și angajamentele asumate prin convenția din 4 august 1916. Statele Unite ale Americii susțineau și ele această poziție. Încă din lunile octombrie-noiembrie 1917, Aliții începuseră să examineze posibilitatea formării și trimiterii în România a unor unități cehoslovace, sârbe și ardelene²⁷.

Lovitura de stat de la Petrograd a avut consecințe directe și imediate asupra României. Starea de dezorganizare din armata rusă s-a accentuat, afectând și trupele staționate în Moldova. Unitățile ruse fie dezertau, abandonând echipamente și piese de artilerie și vânzând bunurile disponibile – cai, mașini, utilaj, alimente – fie, adunate în grupuri de câte 10.000-15.000 de soldați, înarmați cu tunuri, încercau să-și deschidă drum spre Iași, cu intenția declarată de a instaura în România un nou regim de factură bolșevică. Pe parcursul retragerii de pe teritoriul românesc, numeroase unități radicalizate de propaganda bolșevică au comis ja-

²⁶ A se vedea I. Giurcă, *Prezența armatei române în Basarabia la începutul anului 1918*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 4, 2018, pp. 56-67.

²⁷ A se vedea: I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România în 1918. Aspecte controversate ale problemei*, în *Patrimoniul*, 1993, nr. 2., pp. 26-27.

furi, distrugeri și acte de violență. Preluând controlul asupra rețelelor feroviare și a drumurilor principale, acestea au întrerupt comunicațiile și fluxurile de aprovizionare esențiale pentru trupele române și ruse rămase angajate pe front. În aceste condiții, asigurarea stabilității în zona din spatele frontului devenise o prioritate nu doar pentru guvernul român, ci și pentru aliații săi. Tensiunile au degenerat în confruntări armate între trupele române și unități ruse bolșevizate în mai multe localități din Moldova, printre care Socola, Galați, Pașcani, Spătărești și Mihăileni. Presa străină remarcă și ea dificultățile în care se găsea România, în special situația încordată din împrejurimile Iașului:

Soldații nu mai ascultau de nimeni, nici măcar de șefii bolșevici pe care tot ei îi numiseră. Toate drumurile Moldovei erau înșesate de dezertori, de jefuitori care luau trenurile cu asalt. Unități înarmate încercau să năvălească la Iași pentru a proclama republica și a-i măcelări pe suverani, pe [Dmitri] Șcerbaciiov și pe reprezentanții aliați²⁸.

Pentru a limita influența bolșevică în rândul trupelor, comandamentul rus a organizat (la 6 noiembrie 1917) la Roman un congres al soldaților, unde urma să aleagă un comitet socialist-revoluționar care să se opună propagandei bolșevice și să susțină continuarea războiului. Comitetul desemnat s-a dovedit lipsit de autoritate și, în noaptea de 2 spre 3 decembrie, a fost arestat de un grup de bolșevici care se constituiseră într-un nou comitet la Roman. Situația era similară și la Iași, unde activa un alt comitet influențat de bolșevici, în replică la care generalul D. Șcerbaciiov înființase un comitet de coaliție, format din reprezentanți ai mai multor naționalități. Comitetul înființat de generalul D. Șcerbaciiov reușise să aresteze formațiunea bolșevică de la Iași și s-o expulzeze la Socola, unde, reorganizându-se, bolșevicii au preluat controlul asupra rețelelor feroviare și au blocat circulația trenurilor ce transportau provizii de pe teritoriul rus către front²⁹. Un raport de epocă confirmă că „bandele de soldați rebeli opreau trenurile încărcate cu provizii pentru armata română și armata rusă, incendiau și jefuiau depozitele de provizii create în Basarabia”. Agenții cabinetului de la Petrograd, se arată în document, au blocat linia ferată Ungheni-Chișinău, „creând în Basarabia o situație asemănătoare cu cea prin care a trecut și încă mai trece România datorită prezenței armatei ruse în retragere, fără comandanți și fără lege”³⁰.

Noii lideri politici din Rusia intenționau să transforme România în stat bolșevic, un rol important în realizarea acestui plan fiindu-i oferit lui Cr. Rakovski, care, în scrisoarea din 18 noiembrie (1 decembrie) 1917, expediată din Sto-

²⁸ *România în anii Primului Război Mondial*, vol. II, Editura Militară, București, 1987, p. 191.

²⁹ N. Moghior, *op. cit.*, p. 17-18.

³⁰ E. Denize, *Documente diplomatice spaniole referitoare la Unirea Basarabiei cu România în 1918*, în *Revista istorică*, 1992, nr. 1-2, p. 44.

kholm, cerea guvernului sovietic sprijin în bolșevizarea teritoriului românesc³¹. Planul urmărea exportul revoluției comuniste, valorificând vulnerabilitățile acute ale României în acel moment: ocupația parțială de către Puterile Centrale, distrugerile produse de război și criza alimentară severă. Cr. Rakovski s-a deplasat ulterior la Petrograd, unde a purtat cu Lev Troțki discuții privind acțiunile concrete de susținere a mișcării revoluționare în România. Deși Rada Ucraineană a refuzat să ofere sprijin militar pentru acest scop, liderii bolșevici, inclusiv Troțki și Lenin, și-au exprimat deschiderea. Potrivit surselor epocii, Troțki i-a promis lui Rakovski sprijinul pe care Rada îl refuzase.

Între timp, politica de pace promovată de noul guvern bolșevic a avut consecințe directe pe front: tot mai mulți soldați ruși refuzau să lupte, părăseau tranșeele și comiteau jafuri în zonele din spatele frontului. Alți socialiști români influențați de bolșevism își intensificau și mai mult propaganda. La 2 (15) decembrie 1917, aflat la Petrograd, M. Bujor îi raportase lui L. Troțki despre activitatea propagandistică desfășurată de socialiștii români din Odesa. Ulterior, M. Bujor îi prezentase și lui Vl. Lenin un plan de bolșevizare a României³², liderul sovietic și socialistul român convenind că răsturnarea pe cale revoluționară a regimului politic din România trebuia să înceapă prin arestarea regelui.

Pentru realizarea acestor planuri, la 3 decembrie 1917, la Chișinău a sosit de la Petrograd comisarul bolșevic Semion Roșal, însoțit de un grup de marinari, pe care Vl. Lenin și L. Troțki i-au înputernicit să organizeze revoluția socialistă în România³³. De la Chișinău³⁴, S. Roșal și-a continuat drumul spre Iași, unde urma să preia conducerea armatei ruse pe frontul din Moldova; să-i aresteze și să-i asazineze pe regele Ferdinand și pe generalul D. Șcerbaciiov; să aresteze guvernul român și să proclame România republică bolșevică³⁵ sub conducerea lui Cr. Rakovski și a altor militanți comuniști români.

În viziunea lui Adolph Joffe, membru al delegației sovietice la negocierile de pace de la Brest-Litovsk, operațiunea fusese sugerată de generalul german Max Hoffman (șeful delegației Puterilor Centrale la negocierile de la Brest-Litovsk):

Când tovarășul [Lev] Troțki a declarat că consiliul nu putea exercita în niciun fel vreo influență asupra statului-major român, generalul Max Hoffman (șeful delegației Puterilor Centrale la negocierile de la Brest-Litovsk) a subliniat necesitatea și posibilitatea trimiterii unor agenți de încredere în armata română, de arestare a misiunii

³¹ Gh. Buzatu ș. a. (coord.), *România în Primul Război Mondial*, Focșani, 1998, p. 166.

³² Gh. Buzatu, *România în arhivele Kremlinului*, București, 1996, p. 104.

³³ A. Moraru, I. Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Civitas, Chișinău, 1998, p. 67.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Fl. Tănăsescu ș. a., *op.cit.*, p. 282.

românești de la Petrograd și de a întreprinde pași pentru a scăpa de regele României și de posturile de comandă ale armatei române³⁶.

Ajunși la 4 decembrie în gara Socola din Iași, bolșevicii lui S. Roșal preluaseră rapid comanda unităților Armatei IV ruse de la Bacău, a Corpului de armată siberian al Armatei VI (staționat la Galați) și a organizațiilor soldaților și Comitetului Militar Revoluționar din Iași, pe care l-au proclamat „autoritate supremă a armatei ruse de pe frontul românesc”. Grupul bolșevic a încercat să-l înlăture pe generalul D. Șcerbaciiov, care nu acceptase să recunoască autoritatea noului regim de la Petrograd și să distrugă „Comitetul comisarilor naționali”, subordonat Radei Centrale a Ucrainei. Istoricii contemporani consideră că obiectivul comandoului era cel „de a izola Iașiul prin blocarea Armatei II române pe front”, ocupându-l apoi, de rând cu alte orașe importante, cu sprijinul Armatei IV ruse. Cu un efectiv estimat la 400.000 de soldați, aceasta urma să „pornească apoi în marș spre Iași”, copleșind numeric forțele de apărare românești, de zece ori mai reduse³⁷. Pentru a-și realiza planurile, comitetul militar revoluționar de la Iași a încercat să aducă în oraș o divizie rusă. Intuind pericolul la care ar fi putut fi expusă familia regală și guvernul român, generalul Constantin Prezan a respins propunerea, iar la 3 (16) decembrie 1917 anunța deja că orice tentativă de dislocare a trupelor ruse la Iași va fi oprită cu forța armelor. În același timp, primul-ministru I.I.C. Brătianu a informat în regim de urgență guvernele aliante despre aceste acțiuni destabilizatoare. La 6 (19) decembrie 1917, oficialul român îi comunica lui Victor Antonescu, șeful legației române din Paris, că agenții lui Vl. Lenin și Cr. Rakovski organizează devastări și distrugerii în Basarabia și județele Moldovei³⁸.

Tensiunea s-a accentuat și perturbările produse de ea au adâncit animozitățile dintre români și ruși: la 6 decembrie 1917 generalul D. Șcerbaciiov comunica celor patru miniștri aliați din Iași că, „retrăgându-se de pe front, în drumul lor, unitățile bolșevizate jefuiau marile proprietăți și depozitele”³⁹. În fața escaladării haosului, D. Șcerbaciiov a solicitat sprijinul armatei române pentru neutralizarea comandamentului bolșevic instalat la Socola. La acel moment, armata română era

³⁶ ANIC, F. 50, dos. 477, ff. 51-52; L.L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, RAO, București, 2011, p. 69; I. Constantin, 27 martie 1918 – unirea Basarabiei cu România, primul pas spre marea unire, în *Periscop. Publicație trimestrială a Asociației Cadrelor Militare în Rezervă și în Retrageră din Serviciul de Informații Externe (România)*, nr. 1 (ianuarie-martie). 2018, p. 25.

³⁷ L.L. Watts, *op. cit.*, p. 69-72; A. Moraru, I. Negrei, *op. cit.*, p. 68; I. Constnatin, *Basarabia la interferența...*, p. 33.

³⁸ P. Șeicaru, *România în marele război*. București, 1994, p. 236.

³⁹ Gh. Buzatu, *România în arhivele Kremlinului...*, p. 104.

singura forță militară organizată rămasă operațională pe Frontul Român, capabilă să restabilească ordinea în fața trupelor ruse dezintegrate și radicalizate. În acest scop, au fost emise ordine privind concentrarea unui număr mai mare de trupe în zona estică, de-a lungul Prutului și în sudul Basarabiei. Măsura urmărea controlul mișcării dezertorilor ruși, prin canalizarea lor pe rute prestabilite și monitorizate strict de unități române⁴⁰.

În context, primul-ministru I.I.C. Brătianu a adoptat o poziție de neutralitate față de conflictul intern dintre comandamentul rus al Frontului Român și autoritățile bolșevice. Oficialul i-a comunicat generalului Șcerbaciiov că România nu poate interveni militar în sprijinul său, fără a risca implicarea directă în războiul civil din Rusia:

Nu pot mobiliza niciun soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dumneavoastră trupe, fără a mă vedea amestecat în luptele din Rusia și fără a provoca un conflict cu noii conducători⁴¹.

În contextul acestei situații critice, care amenința stabilitatea statului român, la 7 (20) decembrie 1917 a avut loc, la Iași, o consfătuire a guvernului în prezența regelui Ferdinand I. La reuniune au participat și principalii comandanți militari, scopul fiind evaluarea măsurilor necesare pentru a preveni acțiunile violente ale trupelor ruse răzvrătite pe teritoriul aflat sub autoritate românească. În urma consultărilor, s-a decis dezarmarea și evacuarea formațiunilor militare ruse ce refuzau subordonarea, ca soluție pentru restabilirea ordinii. În noaptea de 8/9 decembrie 1917, primul-ministru I. I. C. Brătianu a convocat un consiliu de miniștri, care a hotărât în mod explicit eliminarea centrului bolșevic de la Gara Socola și îndepărtarea trupelor rusești de pe teritoriul național. În dimineața de 9 (22) decembrie, după eșecul negocierilor purtate la Iași cu delegația bolșevică, trupele române, sprijinite de unități ucrainene loiale generalului D. Șcerbaciiov, au înconjurat garnizoana rusă de la Socola. Rebelii s-au predat fără rezistență semnificativă. Comitetul revoluționar a fost dizolvat, iar trupele afiliate acestuia au fost dezarmate. Operațiunea s-a încheiat fără victime, iar aproximativ 3.000 de soldați ruși au fost îmbarcați în trenuri și transportați peste Prut.

După ce fusese reținut de autoritățile române, S. Roșal a ajuns, în circumstanțe neclare, în custodia unor forțe ruse antibolșevice. Ulterior, cadavrul său a fost descoperit în apropierea unei linii de cale ferată, emisarul bolșevic fiind cel mai

⁴⁰ I. Țurcanu, *Între sublim și tragic. Sfatul Țării în documentele sale fundamentale*, în I. Țurcanu (coord.), *Sfatul Țării. Documente, vol. I: Procesele-verbale ale ședințelor în plen* Chișinău, Știința, 2016, p. 28.

⁴¹ I. Giurcă, *Prezența Armatei Române în Basarabia la începutul anului 1918*, în *Centenar Sfatul Țării*, Chișinău, 2017, p. 269.

probabil executat de adversari politici și ideologici din rândul trupelor ruse. Intervenții similare împotriva formațiunilor bolșevizate s-au înregistrat și la Roman, Pașcani, Fălticeni și Dorohoi. În unele cazuri, acțiunile de neutralizare s-au desfășurat în urma unor confruntări armate cu rezistență susținută. Trupele ruse rebele au fost dezarmate și trimise peste Prut, în direcția Ungheniului⁴². În jurnalul său, I.G. Duca nota că acțiunea declanșată la 9 (22) decembrie 1917 s-a desfășurat în condiții bune:

Părea un basm și totuși era o realitate. Când pe la ora șapte, șapte și jumătate, bolșevicii s-au văzut înconjurați de trupele noastre, au schițat timp de câteva minute o rezistență, dar, simțindu-ne hotărâți, au depus imediat armele și, astfel, fără nicio luptă, am putut dezarma câteva mii în câteva ceasuri și fără nicio pierdere. În momentul în care mă aflam la [I.I.C.] Brătianu, ofițerii noștri preluau armele bolșevicilor, care, foarte docili, se supuneau, fără niciun protest, tuturor ordinelor, cerând numai să fie trimiși acasă, în Rusia⁴³.

În zilele următoare intervenției de la Socola, autoritățile române au extins măsurile de control asupra trupelor ruse. Unitățile românești au dezarmat toate formațiunile ruse considerate nesigure, au blocat accesul acestora la depozitele de alimente și au internat soldații ruși în lagăre. De asemenea, s-a ordonat ca doar coloanele rusești care dețineau autorizații de deplasare către Prut să fie lăsate să avanseze, iar trupele ruse aflate în stare de dezorganizare să fie dezarmate. Poliția română i-a arestat pe membrii celor mai radicale comitete bolșevice, în condițiile în care acestea reprezentau o amenințare directă la adresa ordinii statale a României. Inclusiv această situație îl determinase pe generalul D. Șcerbaciiov să încheie, cu consimțământul reprezentanților Antantei, armistițiul de la Focșani, justificat în retrospectivă drept măsură de salvare a armatei române de dezastru și evitare a ocupării Moldovei și Basarabiei de trupele inamice⁴⁴.

Situația tensionată de pe frontul din Moldova era cunoscută autorităților aliante. În telegrama expediată la 12 (25) decembrie 1917 ministrului român de la Petrograd, I.I.C. Brătianu prezenta astfel gravitatea acțiunilor bolșevice: „acțiunea anarhică din armata rusă accelerează, prin ordinul de a degrada pe toți ofițerii, decizia de a părăsi frontul fără măsuri de demobilizare a luat un dublu caracter, de derută și debandadă devastatoare, și amenință direct existența statului român”, avertizând că aceste acțiuni urmăreau „provocarea unui conflict armat între trupele ruse aflate pe teritoriul nostru și armata română” și justificând intervenția de la Socola drept una defensivă: „ea a fost imperios dictată de necesitatea de a

⁴² A se vedea I. Constnatin, *Basarabia la interferența...*, p. 33-34; P. Șeicaru, *op. cit.*, p. 236; N. Moghior, *op. cit.*, p. 18.

⁴³ I. Scurtu, *Regele Ferdinand I (1914-1927). Activitatea politică*, Gramont, București, 1995, p. 46.

⁴⁴ A se vedea I. Țurcanu, *op. cit.*, pp. 26-27.

„împiedica distrugerea țării și înfometarea armatei ruse însăși”. În aceeași zi fusese informat privitor la evenimentele recente din Socola și ministrul României la Londra, Nicolae Mișu. În ansamblu, intervenția de la Socola s-a bucurat de înțelegerea și sprijinul miniștrilor aliați acreditați în România. Totodată, I.I.C. Brătianu atrăgea atenția asupra riscurilor, menționând că României îi va fi greu „să continue această luptă armată împotriva germanilor, înconjurată de armata rusă a cărei atitudine ostilă față de noi va fi accentuată de această acțiune”⁴⁵.

În acest context, autoritățile militare române au adoptat măsuri ferme pentru a limita influența propagandei bolșevice. La 12 (25) decembrie 1917, Marele Cartier General a expediat armatelor I și II instrucțiuni stricte, stabilind că cei surprinși răspândind manifeste cu conținut revoluționar, în cazul în care fapta va fi dovedită, vor fi arestați și deferiți justiției⁴⁶. Acțiunile autorităților române au provocat o reacție virulentă din partea regimului bolșevic de la Petrograd, care a lansat o amplă campanie antiromânească, însoțită de note cu caracter ultimativ⁴⁷, care au fost percepute de partea română drept echivalente cu o declarație de război.

La 16 (29) decembrie 1917, ca urmare a incidentelor de la Socola și de la Leova, guvernul sovietic a remis guvernului român un protest oficial, semnat de Vl. Lenin, care avertiza România că represaliile împotriva cetățenilor ruși, a revoluționarilor ori a socialiștilor români nu vor fi tolerate și că autoritățile ruse vor aplica măsuri severe împotriva celor pe care îi considera elemente contrarevoluționare românești implicate în conspirații cu generalii Aleksei Kaledin și D. Șcerbaciov și cu Rada Centrală a Ucrainei. În răspunsul remis autorităților de la Petrograd, guvernul român preciza că nu a fost informat privitor la evenimentele de la Leova și că intervenția de la Iași, ca reacție la dezordinea și jafurile provocate de trupele ruse aflate în retragere, a avut un caracter strict defensiv. Relațiile cu Ucraina și cu generalul A. Kaledin au fost justificate prin necesitatea de a achiziționa produse alimentare, destinate inclusiv susținerii populației și trupelor ruse cantonate în România și Basarabia.

Pentru a-și exprima protestul și califica acțiunile române drept „incidente criminale” și „amestec în treburile interne ale Rusiei”, L. Troțki l-a convocat pe C. Diamandi, ambasadorul României la Petrograd, care a explicat că măsurile întreprinse de autoritățile române au avut un caracter pur polițienesc, vizând limitarea devastărilor provocate de unitățile rusești radicalizate⁴⁸.

⁴⁵ C.I. Stan, A. Gaiță, *România și regimul bolșevic din Rusia 1917-1920*, în *Destin Românesc*, nr. 1999, 2, p. 93.

⁴⁶ E. Denize, *Documente diplomatice spaniole referitoare la Unirea Basarabiei cu România...*, p. 44.

⁴⁷ I. Constnatin, *Basarabia la interferența...*, p. 33; Gh. Cojocaru, *Considerații cu privire la Unirea Basarabiei cu România*, în *Destin Românesc*, nr. 4, 1996, pp. 55-56.

⁴⁸ L. Pădureac, *Relațiile româno-sovietice, 1917-1934*. Chișinău, 2003, pp. 20-21.

Situația din România era comunicată constant aliaților: primul-ministru român îi informase deja că trupele ruse continuau să părăsească Frontul Român și că România este expusă unui pericol în creștere. La 3 ianuarie 1918, I.I.C. Brătianu comunica ministrului român de la Londra că „armata română a dezarmat cu mari riscuri vreo 10.000 de soldați bolșevici, încercând astfel să însănătoșească frontul prin toate mijloacele”⁴⁹.

Pentru a bloca înaintarea trupelor bolșevice spre Basarabia, autoritățile române au început să conlucreze cu Rada Ucraineană. La 13 decembrie 1917, generalul Constantin Coandă, conducătorul misiunii militare române de la Kiev, informa Rada că

spre Basarabia se îndreaptă armatele bolșevice” și a solicitat să fie trecuți în subordinea comandantului suprem român 2.000 de prizonieri români. Răspunsul a fost favorabil: Rada a dispus eliberarea și trimiterea voluntarilor pe Frontul Român, la dispoziția armatei române⁵⁰.

În ciuda condițiilor extrem de dificile din țară, care puneau în dificultate desfășurarea unei activități politice normale, la 14 (27) decembrie 1917, în sala Teatrului Național din Iași, s-au deschis lucrările Parlamentului României, aflat în refugiu în capitala Moldovei. Ședința inaugurală a început la ora 12, în prezența regelui Ferdinand I, care a adresat un mesaj solemn senatorilor și deputaților, subliniind eroismul armatei române și importanța reformelor recente:

Domnilor senatori, domnilor deputați, în grele împrejurări deschid sesiunea ordinară a corpurilor legiuitoare și vă aduc caldele mele mulțumiri pentru reformele constituționale. În cea din urmă sesiune ați săvârșit o mare operă de solidaritate națională. Ați schimbat până în temelie viața socială și politică printr-o dreaptă împărțire a pământului de hrană și prin votul obștesc. Aceste adânci prefaceri niciodată n-au fost mai mult dorite, și domniile-voastre le-ați înfăptuit fără a precumpăni jertfele, văzând cum se jertfește poporul român pentru binele Patriei și al idealului național!⁵¹.

Situația politică din Basarabia și România a fost influențată și de deciziile Congresului II al Rumcerod (Comitetul Executiv al Sovietelor din Frontul Român, Regiunea Odesa și Flota de la Marea Neagră), desfășurat în perioada 10-23 decembrie la Odesa. La 23 decembrie 1917 a fost instituit așa-numitul stat-major revoluționar al trupelor general-republicane din Basarabia, în fruntea căruia a fost numit Evgheni Venediktov, ofițer de origine rusă, aflat anterior în Basarabia ca soldat în armata rusă. Obiectivul declarat al noii structuri prevedea instaurarea

⁴⁹ E. Denize, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁰ A. Moraru, I. Negrei, *op. cit.*, p. 66.

⁵¹ V. Bianu, *Însemnările din războiul României Mari*, vol. I, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1926, pp. 291-292; N. Moghior, *op. cit.*, p. 21.

puterii sovietice în Basarabia și menținerea provinciei în cadrul Rusiei sovietice. La inițiativa Rumcerod, a fost înființată și detașată în Basarabia secția de front a acestuia – front-otdel, o structură politică condusă de Voicu Perper, Vladimir Kaabak și alți activiști bolșevici. Această structură a ignorat sistematic autoritatea Sfatului Țării, organul legislativ suprem al Basarabiei, și a încercat să preia controlul politic asupra Chișinăului și regiunii, sprijinindu-se pe unități militare ruse bolșevizate care scăpaseră de dezarmare pe frontul din Moldova, precum și pe garnizoana din Chișinău, profund afectată de indisciplină și dezorganizare. La 1 ianuarie 1918, Secția de front a Rumcerod a emis un ordin adresat trupelor de pe Frontul român, prin care toate unitățile și instituțiile acestuia erau instruite „să se conformeze strict ordinelor și circularilor emise de Cartierul Front-Otdelul”, iar ordinele Radei Centrale, ale generalului D. Șcerbaciiov și ale altor „contrarevoluționari” erau declarate nule și neexecutabile. De asemenea, toate instituțiile și unitățile Cartierului General al Frontului român au fost transferate de la Iași la Chișinău, fapt care a amplificat instabilitatea instituțională și a consolidat tentativa de preluare bolșevică a administrației din Basarabia⁵².

La 28 decembrie 1917 (8 ianuarie 1918), Comitetul de acțiune al exilaților revoluționari români înființase și un comitet militar-revoluționar român, căruia ulterior Rumcerod i-a acordat sprijin militar, alocându-i trei batalioane formate din prizonieri de război români radicalizați și din militari recrutați din unități ale armatei române aflate în sudul Rusiei. Aceste trupe urmau să constituie nucleul unei forțe angajate într-un eventual război revoluționar împotriva autorităților române.

Pe fundalul evenimentelor din Basarabia și România, desfășurate în perioada decembrie 1917 - începutul lui ianuarie 1918, tensiunile politico-diplomatice și militare dintre guvernul de la Iași și cel de la Petrograd s-au intensificat și mai mult, ajungând în pragul unui conflict deschis. După tentativa eșuată a grupului Roșal de a influența situația politică și în urma dezarmării și expulzării elementelor radicale din zona Moldovei, guvernul de la Petrograd a calificat acțiunile legitime ale autorităților române drept acte ostile față de Rusia sovietică și a cerut sancționarea celor considerați responsabili. În seara de 31 decembrie 1917 (13 ianuarie 1918), ministrul C. Diamandi, împreună cu întregul personal al Legației României la Petrograd, a fost arestat și încarcerat în închisoarea Petropavlovsk. Personalul ambasadei române a fost eliberat a doua zi, în urma intervenției ferme a membrilor corpului diplomatic străin din capitala rusă, care s-au deplasat în bloc la sediul guvernului sovietic din Smolnâi, unde au avut discuții directe cu

⁵² A. Moraru, I. Negrei, *op. cit.*, p. 69; I. Constantin, *Basarabia la interferența...*, 34; A. Bo-beică, *op. cit.*, pp. 123-124; A. Moraru, *Unele aspecte privind lupta serviciilor secrete rusești împotriva Unirii Basarabiei cu România*, în *Cugetul*, 1998, martie, p. 61.

Vl. Lenin⁵³. Diplomatul sârb Miroslav Spolaikovici, martor ocular al evenimentelor, estima că atitudinea violentă a guvernului sovietic era subordonată planului „Revoluție în România și intrarea ei, împreună cu Basarabia, ca republică română, ca un tot unitar, în componența Republicii Federative Ruse”⁵⁴.

La 3 (16) ianuarie 1918, guvernul sovietic a transmis o nouă notă oficială, semnată de Vl. Lenin, în care acuza autoritățile române de „acte dușmănoase la adresa soldaților ruși” și solicita eliberarea soldaților și ofițerilor ruși arestați, sancționarea comandanților militari responsabili pentru acțiunile respective și garanții că ele nu se vor repeta. Nota conținea și un ultimatum, în care se preciza că „refuzul de a răspunde la cererea noastră până la 24 de ore va fi considerat ruptură de relații” și că în asemenea caz, vor fi luate „măsurile militare cele mai energice”⁵⁵. Guvernul român nu a răspuns acestui document.

Faptul că România rezistase tentativelor de destabilizare a creat „confuzie și frustrare printre conducătorii sovietici”, iar abilitatea armatei române de a dezarma mari unități rusești „însușea acum furie și teamă”. Din luna ianuarie 1918, presa bolșevică a început să protesteze împotriva „abuzurilor românilor”, iar L. Troțki amenința dur „elementele criminale din rândul corpului ofițerilor români și al aparatului birocratic care îndrăzniseră să ridice mâna împotriva revoluției ruse”. Într-un raport oficial, Biroul Britanic de Informații stabilea că „vechea neîncredere și aversiune la adresa rușilor s-au accentuat în mod deosebit, mai întâi ca urmare a trădării guvernului țarist față de România”, apoi prin faptul că Rusia bolșevică nu și-a onorat „promisiunile referitoare la sprijinul militar” și, în final, prin „indisciplina și ilegalitățile” produse de trupele rusești, „ca pentru a dovedi o contrapondere” la promisiunile bolșevicilor, concretizând că

Simplul fapt că bolșevismul este de fapt rusesc în originile sale militează împotriva succesului acestuia în România de astăzi. De aceea, pare probabil că armata română va opune o puternică rezistență împotriva oricărei forme de ofensivă bolșevică [...] Sunt mult mai bine organizați și disciplinați decât oricare din trupele care ar putea dispune bolșevicii și au conducători militari capabili⁵⁶.

Istoricul Larry Watts consemna de asemenea că

Refuzul României de a se comporta ca un stat mic și subordonat și abilitatea sa de a reduce prezența militară rusă în Moldova, de la peste 1.200.000 de militari, la începutul lui noiembrie 1917, până la 50.000 la sfârșitul lui ianuarie 1918 a provocat uluire, furie

⁵³ Vezi pe larg I. Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în prezent*, Semne, București, 1998, pp. 83-84.

⁵⁴ A. Karețki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei. Culegere de documente*; Știința, Chișinău, 1993, p. 19.

⁵⁵ I. Scurtu, *Istoria Basarabiei...*, p. 84.

⁵⁶ L.L. Watts, *op. cit.*, p. 72; I. Constantin, *27 martie 1918...*, p. 28.

și îngrijorare la Kremlin. Îngrijorarea s-a transformat în disperare pe 23 ianuarie, când trupele românești au intrat în Basarabia⁵⁷.

Relevantă în acest sens este o notă a șefului Armatei IV ruse, care descria combinația de teamă și furie, provenită din convingerea șovinistă că înfrângerile erau provocate de o „civilizație superioară”, conferind reacției militare a Rusiei o „neputință irațională”:

Soldații noștri au fost cuprinși de o teamă incredibilă de regimurile românești, la care se uitau mai devreme cu o condescendență vecină cu mulțumirea; pentru că trupele române, iritate de comportamentul incalificabil al camarazilor ruși, i-au pedepsit deseori fără milă [...] O ură adâncă, amestecată cu teamă se răspândește printre trupele rusești care, pentru prima oară de la revoluție, au întâlnit un obstacol în calea propriilor excese⁵⁸.

La 13 (26) ianuarie 1918, ca reacție la intrarea trupelor române în Basarabia, Consiliul Comisarilor Poporului⁵⁹, considerând că „măsurile preventive de arestare a ministrului plenipotențiar român n-a avut efect și crimele își urmează cursul lor”, transmitea guvernului român că a luat decizia:

1) Să rupă orice relațiuni diplomatice cu România și să expulzeze pe drumul cel mai scurt Legația României, precum, în genere, și pe toți agenții autorităților române; 2) Să declare sechestrat pentru oligarhia română depozitul de aur al României, păstrat la Moscova; puterea sovietică își ia răspunderea pentru păstrarea acestui depozit și se obligă să-l restituie în mâinile poporului român; 3) Fostul general-șef al Frontului Român, D. Șcerbaciiov, care s-a ridicat împotriva revoluției, este declarat dușman al poporului și pus în afara legii”. Este de remarcat că, în conținutul acestei note, chestiunea Basarabiei nu era menționată explicit. Prin urmare, ruperea relațiilor diplomatice nu a fost determinată de divergențe teritoriale, contrar interpretărilor ulterioare susținute de istoriografia sovietică⁶⁰.

Imediat după ruperea relațiilor diplomatice cu România și instalarea controlului bolșevic asupra Odesei, s-a decis instituirea unei structuri speciale, care să gestioneze relațiile ruso-române – Colegiul autonom suprem al Consiliului Comisarilor Poporului din Federația Rusă pentru afacerile cu România. Alcătuit din membri bolșevici, atât ruși, cât și români, acesta avea ca principală misiune coordonarea tuturor acțiunilor legate de politica sovietică față de România. De asemenea, colegiul legitima autoritatea bolșevicilor de la Petrograd asupra Odesei, în colaborare cu Rumcerod. Structura era condusă de Cr. Rakovski, care fusese numit între timp

⁵⁷ L.L. Watts, *op. cit.*, p. 74.

⁵⁸ C. Kirițescu, *op. cit.*, pp. 32-33; L.L., Watts, *op. cit.*, p. 74.

⁵⁹ *Relațiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917-1934*, Editura Enciclopedică, București, 1999, pp. 15-16.

⁶⁰ I. Constantin, *Basarabia la interferența...*, p. 36-37; V. Moisuc, I. Calafeteanu, C. Botoran, *Tezaurul României la Moscova. Documente (1916-1917)*, București, 1993, p. 114.

în fruntea guvernului bolșevic ucrainean. Printre obiectivele sale se numărau neutralizarea așa-numitei „amenințări românești”, „eliberarea Basarabiei”, declanșarea unei revoluții în România și utilizarea acesteia drept punct de plecare pentru extinderea revoluției bolșevice în Balcani și Europa⁶¹. La 15 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a luat decizia de a aloca 5.000.000 de ruble pentru susținerea activităților desfășurate de Colegiul autonom pentru afacerile ruso-române⁶².

În paralel, Cr. Rakovski a început organizarea unui corp militar format din marinari ruși și români, cu scopul declarat de a îndepărta trupele române din Basarabia și de a stimula izbucnirea unei revoluții în România. În sprijinul acestui obiectiv, el a lansat o proclamație adresată populației, prin care anunța apropierea unui „ajutor revoluționar” menit să răstoarne „guvernul burgheziei și al moșierilor”. De asemenea, pentru data de 3 (16) februarie, Cr. Rakovski plănuia declanșarea unei ofensive militare, justificată ca măsură de apărare a revoluției ruse împotriva „pericolului românesc”⁶³.

Chiar și după unirea Basarabiei cu România, Cr. Rakovski – în calitate de consilier apropiat al lui Vl. Lenin – a continuat să coordoneze acțiuni subversive împotriva statului român. În aprilie 1918, în zona Chișinăului operau aproximativ 2.000 de partizani înarmați, implicați în acțiuni de tip paramilitar, inclusiv atente, ambuscade împotriva administrației și armatei române, asasinate ale unor ofițeri superiori, confiscări de provizii și muniții⁶⁴.

În contextul unirii Basarabiei cu România, comuniștii români, nereușind să împiedice proclamarea independenței și apoi integrarea acesteia în statul român, au încercat să submineze legitimitatea actului unirii printr-o campanie propagandistică inspirată de directivele venite de la Moscova. Astfel, la mijlocul lunii aprilie 1918, a fost difuzat la București un manifest cu pronunțat caracter ideologic, în care se afirma:

Muncitori! Cele două burghezii, cea din Basarabia și România serbează zgomotos alipirea Republicii Moldovenești de România noastră semifeudală. Burghezia basarabeană s-a alăturat de ilustrul rege Ferdinand ca să scape de înalta dreptate a maximalismului. Pentru a-și putea salva averile de dreapta împărțire la cei săraci, ea va da, în curând, cu piciorul Republicii Moldovenești, născută din sângele eroilor, din sângele clasei muncitoare, care a luptat pentru înfăptuirea ei. Aceste cuceriri neașteptate nu se datoresc însă, decât revoluției ruse, căci ea a fost cea care a hotărât libertatea fiecărui popor de a decide de soarta lui. Și dacă această alipire au hotărât-o numai boierii, clasa

⁶¹ A se vedea L.L. Watts, *op. cit.*, pp. 74, 90 ș. a.

⁶² O. Țicu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia (XX). Acțiunea subversivă sovietică (1)*, în *Timpul*, 13 septembrie 2016.

⁶³ P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în contextul politicii internaționale (1806-1920)*, Albatros, București, 1993, p. 153.

⁶⁴ I. Constantin, *Basarabia la interferența...*, p. 42.

muncitoare din Basarabia va lupta alături de noi, pentru a adânci democratizarea României. Dar nu [Alexandru] Marghiloman, prin influența sau dibăcia sa diplomatică, ne-a lipit de Basarabia, ci socialismul revoluției ruse ne-a dăruit-o. Trăiască revoluția rusă! Trăiască revoluția basarabeană.

Discursul bolșevicilor români evita orice referire la voința populației basarabene și înfățișa unirea ca pe o decizie impusă de clasele dominante din teama de expropriere. Termenul „alipire”, utilizat în locul celui de „unire”, reflecta interpretarea strict în logică de clasă asupra evenimentului, negând semnificația națională a actului din 27 martie (9 aprilie) 1918 și atribuind-o exclusiv consecințelor revoluției ruse. În această logică, misiunea istorică era rezervată doar clasei muncitoare, care ar fi urmat să lupte pentru „adâncirea democratizării României”⁶⁵.

Concluzii

Analiza de mai sus arată că propaganda bolșevică, promovată din exterior și susținută de structuri revoluționare internaționale, nu a reușit să producă efecte majore în România și nu a găsit un teren favorabil de răspândire în societatea românească.

Respingerea acestei ideologii a fost determinată de un ansamblu de factori convergenți. În primul rând, structura socială a țării, dominată de o populație rurală majoritară, cu o cultură tradițională profund înrădăcinată, a făcut ca ideologia revoluționară de tip bolșevic și mesajele comuniste să fie primite cu reticență.

În al doilea rând, instituțiile statului - Monarhia, Parlamentul și Guvernul - au reacționat prompt și coerent, promovând un program politic și social reformatoare care a redus potențialul de contestare: introducerea votului universal și adoptarea reformei agrare au reprezentat răspunsuri concrete la așteptările populației.

În fine, structurile de ordine publică și siguranță ale statului român au reușit să controleze și să neutralizeze în mod eficient tentativele de infiltrare și propagandă bolșevică, prevenind extinderea acestora la nivelul societății.

⁶⁵ E. Denize, *România, Rusia bolșevică...*, p. 52-53.

UN „CONGRES REGIONAL” AL FRONTULUI ROMÂN (DECEMBRIE 1917)

A “REGIONAL CONGRESS” OF THE ROMANIAN FRONT (DECEMBER 1917)

*Gheorghe Cojocaru,
dr. hab. în istorie
Institutul de Istorie USM*

ORCID ID: 0009-0007-2997-9274

e-mail: gh.cojocaru.e@gmail.com

CZU: 94(498)''1917''

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.02>

REZUMAT

Articolul examinează desfășurarea „Congresului regional al Frontului Român”, ținut la Odesa în decembrie 1917, pe fundalul prăbușirii frontului și al ascensiunii bolșevice. Delegații reprezentau o varietate de orientări – bolșevici, socialiști-revoluționari, defensiști, social-democrați ruși și ucraineni – dar majoritatea bolșevică a impus controlul asupra lucrărilor, marginalizând opoziția. Discuțiile despre pace, Adunarea Constituantă și relațiile cu România au degenerat în confruntări politice și naționale. Congresul a adoptat rezoluții radicale, susținând guvernul bolșevic și protestând împotriva „abuzurilor românilor și ucrainenilor”. Evenimentul a marcat destrămarea frontului și ruptura definitivă dintre bolșevici și forțele moderate.

Cuvinte-cheie: Congresul de la Odesa, Frontul Român, bolșevici, revoluția rusă, relații româno-ruse.

ABSTRACT

The paper examines the proceedings of the “Regional Congress of the Romanian Front,” held in Odesa in December 1917, against the backdrop of the collapsing front and the rise of Bolshevism. The delegates represented various factions – Bolsheviks, Socialist Revolutionaries, Defensists, Russian and Ukrainian Social Democrats – but the Bolshevik majority imposed control over the congress, marginalizing the opposition. Debates over peace, the Constituent Assembly, and relations with Romania degenerated into political and national confrontations. The congress adopted radical resolutions supporting the Bolshevik government and protesting against the “abuses of Romanians and Ukrainians.” The event marked the disintegration of the front and the final split between the Bolsheviks and the moderate forces.

Keywords: Odesa Congress, Romanian Front, Bolsheviks, Russian Revolution, Romanian-Russian relations.

La 11 (24) decembrie 1917, la Odesa, s-au deschis lucrările „congresului regional al Frontului Român”. Se anticipau tensiuni, deoarece în mediul delegaților erau prezente trei curente ireconciliabile: bolșevic (maximalist), defensiv și ucrainean. Majoritatea delegaților susțineau poziții bolșevice. În aceste condiții, conflictul cu organizațiile ucrainene părea inevitabil. Problema centrală era statutul Rumcerod, care dorea să-și mențină rolul de conducere regională. Rada Centrală însă nu-i recunoștea prerogativele asupra „frontului ucrainizat” și asupra regiunii. Primul incident a izbucnit la cinci minute după deschiderea lucrărilor: reprezentantul districtului Moscova, Pavel Andrianov, a cerut condamnarea politicii Radei Centrale cu privire la mișcarea generalilor Aleksei Kaledin și Lavr Kornilov. Reacția a fost imediată: delegații ucraineni au strigat „Jos provocatorul!”, iar bolșevicii au replicat „Jos Rada!”. Conflictul a fost aplanat cu greu, iar atmosfera a rămas tensionată. La congres au participat peste 1.000 de delegați. Componenta era următoarea: 396 bolșevici, 220 eseri de stânga (care în anumite chestiuni votau împreună cu maximaliștii), 187 eseri de dreapta, 74 eseri ucraineni, 68 defensiști, 37 social-democrați internaționaliști și 76 fără de partid. Ofițerii erau foarte puțini, „cât degetele de la o mână mică”.

După declararea autonomiei guberniilor Basarabia și Taurida și formarea unei puteri locale la Herson, ce recunoștea doar autoritatea Radei Centrale, regiunea proximală Mării Negre era slab reprezentată. În aceste condiții, congresul putea pretinde cel mult că reprezenta armata rusă de pe fostul front român. Ucrainenii au cerut ca prezidiul să fie ales pe baza parității între fracțiuni, dar bolșevicii au impus principiul proporționalității, mizând pe numărul mare al susținătorilor lor. Se aștepta ca acesta să crească și mai mult odată cu sosirea delegaților întârziați.

Prima confruntare s-a produs atunci când, în numele eserilor, minimaliștilor și social-democraților ucraineni, s-a propus trimiterea unei adrese către Adunarea Constituantă a Rusiei. Propunerea a fost respinsă, cu 509 voturi împotriva și 320 pentru. În schimb, a fost adoptată rezoluția bolșevicilor, potrivit căreia,

Considerând chestiunile păcii și organizării puterii la fel de importante ca și chestiunea despre Adunarea Constituantă, congresul constată cu satisfacție componența revoluționară a Constituantei și amână adresa sa până la o ședință specială care va avea loc în zilele apropiate¹.

După acest vot, reprezentanții fracțiunilor moderate au anunțat că, în asemenea condiții, va trebui discutată chiar continuarea participării lor la congres. Dezbaterea urma să fie purtată într-o ședință comună a celor patru fracțiuni.

¹ Съезд румынского фронта. Одесса, 11 декабря, în Киевская мысль, 12 decembrie, 1917.

Cu privire la problemele de fond, congresul s-a împărțit în două tabere: bolșevicii și eserii de stânga, pe de o parte, eserii de dreapta și social-democrații ruși și ucraineni, pe de altă parte. O dispută de la etapa inițială a vizat chiar denumirea congresului. Deoarece regiunea cu privire la care congresul pretindea să decidă era slab reprezentată, tabăra moderată a propus schimbarea titulaturii acestuia. Deși i-au acuzat pe moderați că urmăresc să blocheze lucrările, bolșevicii, majoritari, au acceptat un compromis: congresul a fost numit „al frontului român și al sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din regiune, cu participarea reprezentanților țăranimii”. Comitetul central al Rumcerod intenționa să-și depună mandatul și să transmită dosarele unei comisii alese de congres. Bolșevicii au interpretat acest gest ca pe un act de sabotaj și au cerut ca Rumcerod să-și continue activitatea până la prezentarea unui raport. Între timp, „blocul anti-bolșevic” a transmis din proprie inițiativă un salut Adunării Constituante, fără să mai aștepte rezoluția congresului.

În culisele reuniunii se remarcă conflicte de diferit tip. Eserii de stânga îi reproșau lui Ivan Lordkipanidze, ales deputat în Adunarea Constituantă pe lista socialist-revoluționară a Frontului Român, că se aliază cu fracțiunile de dreapta, amenințându-l cu retragerea mandatului. I. Lordkipanidze s-a apărat, declarând că rămâne fidel programului socialist-revoluționar și că nu va colabora cu anarhiștii². Or, la 5 (18) ianuarie 1918, în deschiderea ședinței Adunării Constituante la Palatul Taurida, anume I. Lordkipanidze a propus alegerea liderului socialist-revoluționar Viktor Cernov ca președinte. Acesta obținuse 244 de voturi pentru și 151 împotrivă, în competiția cu Maria Spiridonova, candidata maximaliștilor și a eserilor de stânga³.

Secretariatul pentru afacerile militare de la Kiev a primit din Odesa o telegramă alarmantă cu următorul text:

Tovarăși! Către voi se adresează eserii și soc[ial]-dem[ocrații] din Rusia, soc[ial]-rev[oluționarii] și soc[ial]-dem[ocrații] ucraineni, moldoveni, musulmani și georgieni de la congresul de front de la Odesa. Aseară la congres bolșevicii au dat poruncă comisiei trimise pe Frontul Român pentru dispersarea comisariatului național al Frontului Român și arestarea lui [Dmitri] Șcerbaciov. Împuternicirile sale sunt nelimitate și ea poate să judece și să se răfuiească cu adversarii săi. Comisia se transformă într-o expediție punitivă și poate aprinde flacăra unor lupte sângeroase pe front. Anticipând urmările acestui pas dezastruos pentru revoluție, fracțiunea unită a părăsit temporar congresul și s-a adresat cu următoarea declarație: «Având în vedere că poziția congresului în ceea ce privește evoluțiile de pe Frontul Român și formarea puterii acolo duce inevitabil la război civil între frați și vrajbă națională, colapsul armatei, fracțiunea unită își declină răspunderea față de consecințele mortale pentru revoluție, care periclitează

² Съезд румынского фронта. Одесса, 12 декабря, în Киевская мысль, 13 decembrie, 1917.

³ Учредительное Собрание. Избрание В.М. Чернова, în Киевская мысль, 8 ianuarie, 1917.

democrația frontului și împing la un pas iresponsabil și nebunesc. Frațiunea roagă să se ia toate măsurile pentru difuzarea acestei telegrame și să se concentreze toate forțele pentru a preîntâmpina ciocnirile pe front»⁴.

După numirea generalului D. Șerbaciov în funcția de „comandant suprem al frontului unic ucrainean”, presa de la Kiev nota că „atitudinea ostilă a românilor față de bolșevici a devenit mai reală”. Acțiunile considerate ostile includeau o serie de măsuri de izolare a forțelor bolșevice și de blocare a influenței lor asupra teritoriului român. Pentru protejarea Iașiului, autoritățile române au introdus în oraș două divizii, cu misiunea de a împiedica accesul unităților bolșevizate, nemulțumite de înlocuirea fostului comitet bolșevic cu un nou „organism național-federal pe front”. Comitetul fusese arestat de români și apoi eliberat, ceea ce a alimentat și mai mult tensiunile. Centrul maximaliștilor de la gara Socola era supravegheat strict de autoritățile române, care ordonaseră oprirea tuturor camioanelor, automobilelor și motocicletelor ruse fără permise de circulație emise de români. La scurt timp, au urmat o serie de confruntări: după incidentul de la Socola din 9 (22) decembrie și dezarmarea trupelor bolșevice din apropierea Iașiului, o a doua ciocnire s-a produs la Leova⁵.

La delegații de la congres ajunseseră zvonuri că armatele IV și a IX ruse, nemai-putând suporta dificultățile legate de aprovizionare, se îndreptau spre Iași, unde se așteptau ciocniri cu trupele române. Membrii congresului s-a liniștit după ce Statul major al frontului a transmis telefonic că zvonurile erau exagerate. Între timp, în Basarabia trecuse regimentul 7 rus, urmat de divizia 80 a armatei IV și de divizia turkestană. Divizia 10 de rezervă a armatei IX fusese orientată spre Statul Major, fiind cantonată lângă Botoșani. Se afirma că la gara Socola, din cauza instabilității politice, erau blocate 500 de vagoane cu provizii pentru front, dar transporturile au fost reluate. În tranșee ordinea fusese restabilită, iar relațiile ruso-române erau descrise drept „solidare”. Totuși, Comandamentul român, confruntat cu sabotajul căilor ferate de către „elemente iresponsabile”, a luat măsuri proprii de securitate. Paza arsenalelor ruse din Iași și Socola, care conțineau obuze de artilerie, precum și a materialului rulant pentru căile ferate, a fost preluată de unități române.

Pe fondul acestor tensiuni, puterea pe Frontul Român trecuse în mâinile „comisarilor național-regionali”. Bolșevicii, în frunte cu președintele congresului, Piotr Starostin, declarau că frontul nu avea încredere în autoritățile de la Iași. Se răspândea acuzația că România, de comun acord cu „comitetul național-federativ”, ar fi decis să lase trupele ruse să moară de foame, afirmându-se că la Botoșani, patru regimente române și unități ucrainene exercitau presiuni asupra soldaților

⁴ *Большевики на одесском фронтовом съезде фронта*, în *Киевская мысль*, 14 decembrie 1917.

⁵ *Россия и Румыния. Одесса, 13 декабря*, în *Киевская мысль*, 14 decembrie, 1917.

ruși. În plus, românii erau acuzați că blochează transporturile de provizii și că predau soldații ruși justiției locale.

Sub impactul emoțiilor intense generate de aceste zvonuri, bolșevicii au propus trimiterea unei comisii pe front, pentru a cerceta situația. Directivele trasate erau următoarele: 1) congresul nu recunoaște așa-zisul stat major al comitetelor naționale, condus de D. Șcerbaciov; 2) congresul constată că acapararea puterii de comitetul național este însoțită de acțiuni agresive ale generalilor români față de ruși; 3) congresul apreciază situația creată ca periculoasă pentru revoluție, propunând comitetelor de armată să numească neîntârziat din rândurile lor o conducere militară supremă; 4) congresul solicită noii conducere militare să lichideze imediat elementele care descompuneau „frontul revoluționar”. Minimaliștii au protestat împotriva proiectului de rezoluție bolșevic, afirmând că realizarea acestor directive putea declanșa un război civil pe front, conducând la conflicte naționale și dezintegrarea sistemului de apărare. În semn de protest față de inițiativa bolșevică, eserii și social-democrații ruși și ucraineni au părăsit lucrările congresului. Cei rămași au votat în unanimitate rezoluția bolșevică. Comisia congresului pentru cercetarea evoluțiilor de pe front trebuia să plece a doua zi. Textul adoptat a fost adus la cunoștința Radei Centrale⁶.

Intervențiile minimaliștilor și eserilor de dreapta erau întrerupte de strigăte: „Contra-revoluționarilor! Cadeților!”. Discursuri precum cel al anarhistului Rîssi erau în schimb primite cu aplauze puternice. Atitudinea exprimată de acesta este ilustrativă:

În rândurile bolșevicilor și eserilor de stânga se vorbește că Adunarea Constituantă e necesară pentru a identifica voința unică a poporului. Nu există o singură voință: există voința exploataților și voința oamenilor muncii. Dacă Adunarea Constituantă va merge cu oamenii muncii, ea este inutilă, deoarece voința truzitorilor este dezvăluită de soviete. Dacă va merge împotriva, cu atât mai mult va fi inutilă. Mai trebuie în aceste condiții Adunarea Constituantă?⁷.

Sala a răspuns imediat cu strigăte de „Nu! Nu!”, doar o mică parte dintre eserii și social-democrații ruși și ucraineni păstrând tăcere sau încercând timid să protesteze. Când eserul Mark Slonim, ales în Adunarea Constituantă pe circumscripția Basarabiei, a propus un minut de reculegere în memoria celor căzuți pentru Constituantă, doar o mică parte din participanți s-a ridicat. În schimb, când prezidiul a propus să fie onorat idealul revoluției sociale, întreaga sală s-a ridicat în picioare. Alte diferențe de opinie au fost relevate când reprezentantul Bund-ului din Odesa a atras atenția asupra pogromurilor din sudul regiunii, în urma cărora fuseseră distruse zeci de sate, târguri și orașe cu populație evreiască. Comunitățile evreiești

⁶ *На румынском фронте. Одесса, 13 декабря*, în *Киевская мысль*, 15 decembrie 1917.

⁷ *Фронтной съезд в Одессе. Одесса, 13 декабря*, în *Киевская мысль*, 15 decembrie 1917.

cereau sprijin și Bund-ul spera ca congresul să condamne aceste excese și să ia măsuri. Intervenția reprezentantului comunității evreiești a fost primită însă cu o „tăcere de mormânt”, iar congresul nu a adoptat nicio decizie în acest sens⁸.

În paralel cu lucrările congresului, pe front izbucnise o demobilizare arbitrară în masă, provocată de foamete și de dezorganizarea completă. Pentru a face față plecării haotice a sutelor de mii de soldați, congresul a decis formarea unei comisii cu reprezentanți ai tuturor armatelor, care să elaboreze și să aplice de urgență un plan de demobilizare. S-a propus și rechiziționarea tuturor rezervelor de cereale și făină din Odesa și trimiterea lor pe front, chiar cu riscul de a provoca o criză alimentară în oraș. În final, au fost citite mandatele încredințate delegaților la congres. Majoritatea cereau pace imediată și convocarea Adunării Constituante. Unitățile bolșevice, în schimb, își exprimau neîncrederea față de Adunarea Constituantă, considerând că aceasta nu va conduce la rezultatele dorite. Reprezentanții neafiliați vreunui partid au contestat ideea că frontul ar fi fost divizat politic. Ei arătau că soldații se grupau mai degrabă în jurul unor lozinci clare: în problema războiului erau bolșevici, în problema pământului – socialist-revoluționari, iar în chestiunea drepturilor muncitorilor – social-democrați. Poziția lor se schimba în funcție de conjunctura politică⁹.

La congres s-a declarat că pe front izbucniseră confruntări între bolșevici și ucraineni, sprijiniți de unități române, și că trupele ruse în curs de evacuare erau arestate sau dezarmate în masă¹⁰. Din Chișinău se raporta că soldați indisciplinați, împreună cu grupuri de civili, devastaseră depozitul de stat de vin, iar intervenția câtorva detașamente militare oprise devastarea, lăsând însă un mort și câțiva răniți. Astfel de informații accentuau imaginea unei Basarabii aflate în stare de maximă alertă. Se menționa că Duma din Chișinău alocase 200.000 de ruble pentru puncte de alimentare și adăposturi improvizate pentru cei demobilizați, că fuseseră inventariate rezervele de vin și că organizațiilor „revoluționare” li se ceruse să elibereze orașul de „pericolul beției”¹¹.

În aceste circumstanțe, în ziua de 14 decembrie, pe când lucrărilor congresului erau în toi, comisarul ucrainean al Frontului de Sud-Vest, Piotr Pevnâi, adresa trupelor următorul apel:

Tovarăși! Încă nu s-au stins șuierul gloanțelor și canonada tunurilor pe frontul dușman, că din nou s-a declarat război, de data aceasta pe frontul ruso-ucrainean. Vi s-a promis o pace rapidă și în același timp se duce un război fără sfârșit, nu cu imperialiștii germani, ci cu frații voștri – ucraineni. În timp ce comisarii poporului

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Фронтной съезд в Одессе. Одесса, 14 декабря*, în *Киевская мысль*, 15 decembrie, 1917.

¹⁰ *Фронтной съезд в Одессе. Одесса, 14 декабря*, în *Киевская мысль*, 15 decembrie 1917.

¹¹ *Погромы. Кишинев, 14 декабря*, în *Киевская мысль*, 15 decembrie 1917.

găsesc limbă comună cu generalii lui Wilhelm, cu democrația ucraineană ei nu vor să găsească această limbă comună. Ei spun că merg nu împotriva poporului ucrainean, dar împotriva radei centrale burgheze. Dar voi cum credeți, tovarăși? Oare [împăratul] Wilhelm și prințul Leopold de Bavaria sunt primii socialiști, cu care comisarii poporului, după cum vedeți, s-au înțeles, dar cu poporul frate al Ucrainei nu se pot înțelege, sau, mai exact, nu vor? Tovarăși ! Nu am dat jos guvernul lui [Mihail] Tereșcenko și [Aleksandr] Konovalov ca să începem un nou război și de data aceasta cu popoarele noastre frățești. Nu împotriva radei centrale vă conduc comisarii poporului și nu împotriva «burghezilor» Ucrainei, dar, după cum vedeți voi înșivă – împotriva tovarășilor voștri ucraineni, la fel de nefericiți și chinuți de război ca și voi¹².

P. Pevnâi sublinia că, dacă Rada Centrală s-ar întoarce împotriva propriu-lui popor, aceasta ar fi împrăștiată „în 24 de ore”, iar poporul ucrainean ar fi cerut ajutorul rușilor, însă un asemenea lucru nu era necesar la acel moment. El amintea că congresul regional al sovietelor de la Kiev, convocat „de înșiși tovarășii bolșevici”, exprimase încredere deplină Radei. Aceeași încredere fusese confirmată și de congresul de front care tocmai se încheiase, precum și de numeroase adunări țărănești. Acestea susțineau Rada și îi cereau să înceapă negocierile de pace și să distribuie pământul moșierilor și mănăstirilor către țăranii care îl munceau – măsură deja pusă în aplicare. Comisarul ucrainean avertiza împotriva repetării politicii țarului Nicolai, supranumit de el „sângerosul”, care trimitea cazacii împotriva ucrainenilor și pe ucraineni împotriva evreilor, pentru a-și menține puterea. În încheiere, comisarul apela la „frații velikoruși” să întindă mâna „fraților ucraineni” și să proclame împreună: „Destul sânge! Jos războiul și, cu atât mai mult, războiul fratricid, de neînțeles cu mintea și conștiința! Trăiască pacea!”. Comisarul ucrainean, și el socialist convins, încheia cu un alt apel la egalitatea și fraternitatea tuturor popoarelor, în favoarea socialismului mondial, cerându-le reprezentanților poporului rus să jure împreună că „niciunul din noi nu va merge cu arma în mână împotriva poporului ucrainean care vă este frate”¹³. Apelul său emoționant nu a avut, însă, niciun efect asupra congresului.

La 15 decembrie, „prezidiul congresului bolșevic al frontului român” a discutat măsurile care trebuiau luate împotriva României, ca reacție la ceea ce membrii lui percepeau drept persecuții ale bolșevicilor, desfășurate în comun cu ucrainenii, la arestări și la dezarmările de trupe. Au fost formulate propuneri „una mai îndrăzneță decât alta”: unii cereau ca flota de pe Dunăre să pornească împotriva României; alții sugerau arestarea cabinetului Brătianu, aducerea lui în Rusia și proclamarea revoluției în România; o a treia variantă era ruperea relațiilor diplo-

¹² *Воззвание украинского комиссара. Действующая армия, 13 декабря, Киевская мысль*», 12-го декабря 1917-го г.

¹³ *Ibidem*.

matice cu statul român prin intermediul Consiliului Comisarilor Poporului. În cele din urmă, s-a hotărât ca această chestiune să fie supusă dezbaterii în cadrul fracțiunii bolșevice, majoritare în congres, care urma să formuleze un proiect de rezoluție. Acesta a avut următorul conținut:

Congresul protestează împotriva abuzurilor românilor și ucrainenilor asupra soldaților ruși și cere încetarea imediată a violențelor, eliberarea arestaților; congresul a hotărât să trimită în toate armatele o comisie pentru examinarea situației și solicită ca acestei comisii să i se acorde dreptul de liberă trecere prin armate, declarând că respingerea acestei cerințe va impune congresul să recurgă la măsuri ferme¹⁴.

Aripa moderată a congresului a cerut majorității ca, în adoptarea rezoluției privind Adunarea Constituantă, să susțină o poziție responsabilă „de stat”, dincolo de partizanatul de partid. S-a propus ca votul să fie secret, dar liderii bolșevici au blocat inițiativa, scandând: „Jos tratatele secrete! Jos votul secret!”. Rezoluția adoptată a fost cea bolșevică. În ea se afirma că „frontul român recunoaște doar puterea Consiliului Comisarilor Poporului și promite să-l susțină cu arma (în mână)”. Din perspectiva delegaților bolșevici, Adunarea Constituantă nu trebuia să devină un element al luptei împotriva guvernului Lenin. Orice încercare de a o transforma într-un bastion al contrarevoluției urma să întâmpine o rezistență fermă. Rezoluția sprijinea lupta guvernului bolșevic împotriva „elementelor reacționare” din Adunarea Constituantă, până la retragerea mandatelor acestora. Era salutăată inițiativa legislativă de rechemare a deputaților, subliniindu-se că, în primul rând, trebuiau retrași cei aleși pe Frontul Român, unde – judecând după componența congresului – se manifestau alte simpatii politice, deși frontul nu mai exista în realitate. Rezoluția sublinia că Adunarea Constituantă nu putea înlocui sovietele, ci, dimpotrivă, trebuia să se bazeze pe ele și să promoveze doar politica lor¹⁵.

O delegație a congresului de la Odesa, compusă exclusiv din bolșevici, a fost trimisă la Iași pentru a încerca aplanarea conflictului dintre trupele ruse și cele române și ucrainene. La Iași, delegația a fost primită de generalul Constantin Prezan, șeful marelui stat-major al armatei române, și de generalul D. Șcerbaciiov, care fusese numit la începutul lunii decembrie de Simion Petliura¹⁶, secretarul general pentru afaceri militare al Ucrainei, în funcția de comandant al noului Front Ucrainean (rezultat din unificarea Frontului Român cu Frontul de Sud-Vest). Reprezentantul Guvernului român le-a explicat delegaților că măsurile luate împotriva militarilor ruși indisciplinați – oprirea jafurilor, incendiilor și actelor de teroare – nu puteau fi considerate acte de violență.

¹⁴ *Большевики и Румыния. Одесса, 15 декабря*, în *Киевская мысль*, 17 decembrie 1917.

¹⁵ *Румынский фронтовой съезд. Одесса, 15 декабря*, în *Киевская мысль*, 17 decembrie, 1917.

¹⁶ *Киевская мысль*, 5 decembrie, 1917.

El a subliniat că dezintegrarea armatei ruse și pericolul unei păci separate ru-so-germane plasau România într-o situație critică. În acest context, Guvernul român trebuia să asigure apărarea țării, inclusiv în eventualitatea unei retrageri definitive a armatei ruse de pe front, ceea ce impunea luarea în calcul a trecerii în Basarabia. Din acest motiv, pentru a se evita noi ciocniri, trupele ruse dezorganizate nu puteau părăsi România cu armele în mână. Poziția exprimată de generalul C. Prezan a fost susținută și de generalul D. Șcerbaciiov, precum și de comisarul ucrainean al frontului, Aleksei Kiseliiov. Delegații bolșevici, nemulțumiți de aceste explicații, s-au întors la Odesa la sfârșitul lunii decembrie, tentați să interpreteze o eventuală retragere a armatei române în Basarabia ca pe un act de ocupație a acestui teritoriu¹⁷.

Congresul s-a scindat în ziua de 16 decembrie. Atunci, eserii ucraineni și fracțiunea social-democraților au părăsit demonstrativ ședința, după ce au citit următoarea declarație:

Protestând împotriva acaparării puterii la congres de către bolșevici și exprimării încrederii în Consiliul Comisarilor Poporului, [precum și împotriva] ultimatumului dat României, care amenință cu un nou război, eserii ucraineni și fracțiunea social-democrată consideră că congresul seamănă vrajbă și încinge spiritele. Toată puterea în Ucraina aparține organizațiilor Ucrainei.

După părăsirea congresului, delegații ucraineni au deschis un nou congres propriu în sediul Universității din Odesa. În același timp, la Botoșani, după cum s-a anunțat în ședința bolșevică, ucrainenii ar fi arestat comitetul revoluționar al armatei IX, condus de comandantul-soldat Aleksandr Safonov, iar la Kamenetș-Podolsk fusese arestat comitetul armatei VIII.

Comitetul executiv central al Frontului Român a cerut în repetate rânduri preluarea dosarelor și a rapoartelor de activitate, dar conducerea bolșevică a congresului a refuzat. Mai mult, aceasta a cerut procurorului arestarea Comitetului, acuzat că nu voia să prezinte documentația¹⁸. O scrisoare expediată de la Odesa adjunctului secretarului pentru afacerile militare de la Kiev, Vladimir Kedrowski, afirma că majoritatea bolșevică și a eserilor de stânga de la congresul de front încerca să preia puterea „la Odesa, pe front și în regiune”. Eserii și social-democrații ruși, solidari cu delegații ucraineni, au părăsit demonstrativ congresul, împreună cu reprezentanții musulmanilor. În aceste condiții, o delegație a așa-numiților „bolșevici-ucraineni” a fost trimisă la Kiev pentru a negocia cu „puterea centrală”¹⁹.

¹⁷ *Россия и Румыния. Одесса, 29 декабря*, în *Киевская мысль*, 31 decembrie, 1917.

¹⁸ *Фронтной съезд в Одессе. Одесса, 16 декабря*, în *Киевская мысль*, 19 decembrie, 1917.

¹⁹ *Большевики в Одессе*, în *Киевская мысль*, 19 decembrie, 1917.

Relațiile dintre puterea bolșevică de la Petrograd și autoritățile Republicii Populare Ucrainene au degenerat rapid. În timpul congresului de la Odesa s-a aflat că, la 17 decembrie, la Bahmaci, în apropiere de Moghiliov, unde se afla Stavka, izbucniseră lupte crâncene între bolșevici și ucraineni. Situația a impus mutarea centrului de comandă în altă parte. Noul comandant suprem al forțelor militare ruse trecute de partea guvernului bolșevic, praporgicul Nikolai Krâlenko, a emis un ordin către armată. El îi chema pe „frații-ucraineni” să răstoarne „jugul burghezo-kadet” al Radei Centrale și ordona ca unităților ucrainizate să li se pună o condiție clară: fie recunosc autoritatea Consiliului Comisarilor Poporului, fie se întorc pe front, fie sunt dezarmate, iar în caz de refuz – arestate²⁰.

La congresul de la Odesa, intervențiile opoziției erau adesea reduse la tăcere de bolșevicii care se simțeau în control asupra situației. Când un delegat ostil bolșevicilor cerea cuvântul, președintele ședinței anunța ironic: „Pun oratorul la dispoziția voastră”. Sala răspundea imediat cu strigătul: „Jos cu el!”, iar oratorii priviți drept indezirabili renunțau să mai urce la tribună. Declarația opoziției, care sublinia că datoria congresului era întâi de toate să contracareze acțiunile unităților bolșevizate ce părăseau arbitrar frontul, a fost ignorată²¹.

Chiar și după plecarea ucrainenilor, congresul, rămas cu o majoritate bolșevică, nu reușea să ajungă la un punct comun în problema păcii. Bolșevicii „din tranșee” declarau că, dacă inamicul nu va accepta o pace democratică, ei nu vor participa la „războiul sfânt pentru idealuri general-umane”, la care chemase comisarul pentru afacerile externe, Lev Troțki, în Teatrul Aleksandrinski din Petrograd. „La războiul sfânt să participe adepții acestor frumoase, dar irealizabile idealuri. Pacea este necesară imediat, deoarece frontul român, de fapt, nu există”, afirmau ei. Alți delegați erau nemulțumiți de reprezentanții Frontului Român, care nu reușiseră să obțină recunoașterea dreptului de a fraterniza cu inamicul, în scopul „revoluționarizării nemților”. Un orator recunoștea deschis că șeful unei delegații militare germane a amenințat cu împușcarea celor care ar încerca să fraternizeze. Se admitea, astfel, că speranța de a-i „revoluționariza” pe germani era foarte slabă. Dacă apropierea de români nu dăduse rezultate, cu atât mai puțin puteau aduce ceva întâlnirile ocazionale cu soldații germani. Slabă era și speranța de a provoca o revoluție în țările aliate. Delegații subliniau că nu trebuia să se cultive iluzii și că trebuia recunoscută imposibilitatea unei „revoluții generale europene”. În aceste condiții, congresul a votat o rezoluție privind armistițiul, în speranța că inamicul, sub presiunea propriilor popoare, va renunța la anexiuni și

²⁰ *Украина и большевики. Петроград, 17 декабря, în Киевская мысль, 19 decembrie 1917.*

²¹ *Большевики на румынском фронтовом съезде. Одесса, 17 декабря, în Киевская мысль, 20 decembrie, 1917.*

contribuții. Totodată, congresul a adresat un apel către armatele aliate, cerându-le să forțeze guvernele să participe la tratativele de pace. În adresă se preciza că, în cazul refuzului inamicului de a recunoaște „lozincile ruse”, „frontul român va forma o armată tânără, selectă, pentru menținerea frontului”²².

Lăsată, în fapt, de una singură în fața inamicului, armata română era obligată, pe lângă propriile riscuri, să dezarmeze „o duzină de mii de soldați bolșevici”. Eforturile de a menține frontul erau însă subminate de maximaliști, care contaminaseră și trupele ucrainene cu dorința de a abandona tranșeele. Prim-ministrul Ion I.C. Brătianu descria situația în termenii următori:

În marea lor majoritate, ei sunt gata să plece în bande izolate sau în unități organizate care ne sunt deschis ostile. Noi am reușit până în prezent cu greu să prevenim să transforme această retragere într-o bătălie sistematică cu trupele noastre, care au împiedicat aceasta în repetate rânduri. Noi am reușit să reținem o mică minoritate deși nerăbdătoare, făcând-o să aștepte o eliberare viitoare ca urmare a unei demobilizări organizate. În aceste condiții, chiar dacă am putea reuși, amenințându-i cu armata română, să terminăm evacuarea fără o bătălie în toată regula, este totuși sigur că o sută de mii din acești nebuni se vor găsi curând în Basarabia și în Podolia, făcându-ne astfel imposibile raporturile noastre cu Ucraina și anihilând la fel șansa firavă de a putea s-o organizăm, cu atât mai mult că știrile care ne parvin de acolo sunt departe de a fi liniștitoare²³.

Sfârșitul anului 1917, așa cum reiese și din lucrările congresului de la Odessa, a reprezentat un moment de criză profundă pentru Frontul Român al Aliaților. Armata română era izolată, confruntată simultan cu presiunea inamicului și cu dezagregarea trupelor ruse aliate. Succesul bolșevicilor în cadrul congresului le-a oferit o autoritate politică pe care au folosit-o pentru a-și impune pozițiile și pentru a contesta inițiativele de cooperare.

²² Съезд румынского фронта. Одесса, 19 декабря, în Киевская мысль, 21 decembrie, 1917.

²³ Telegrama din 1 ianuarie 1918 a lui Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri al României, către Victor Antonescu, ministrul român la Paris, AMAE, F. Paris. Politice. Telegrama, dos. 36 / 1917-1918, f. 95.

STRĂDUINȚA AUTORITĂȚILOR MILITARE ROMÂNE PENTRU GĂSIREA ARHIVELOR ARMATEI REPUBLICII DEMOCRATICE MOLDOVENEȘTI

ROMANIAN MILITARY AUTHORITIES' EFFORTS TO LOCATE THE ARCHIVES OF THE ARMY OF THE MOLDAVIAN DEMOCRATIC REPUBLIC

Julian Stelian Boțoghină,

dr. în istorie

Depozitul central de arhivă „General Grigore Constandache”

Pitești (România)

ORCID ID: 0009-0005-8286-3735

e-mail: botoghinaiulian@yahoo.com

CZU:94(478:498)''1918''

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.03>

REZUMAT

Studiul prezintă eforturile autorităților militare române de a identifica arhivele armatei Republicii Democratice Moldovenești, la mai bine de un deceniu după Unirea Basarabiei cu România. În urma deciziei regelui Carol al II-lea, din anul 1932, de a-i decora pe ofițerii basarabeni care serviseră în acea armată, s-a constatat absența oricăror evidențe nominale, fapt care a determinat declanșarea unei ample cercetări în cadrul unităților militare și al serviciilor arhivistice. Corespondența dintre ofițeri, rapoartele și investigațiile arhivistice relevă atât dificultățile administrative ale epocii, cât și semnificația simbolică atribuită acestui gest de recunoaștere. Dincolo de aspectul documentar, articolul subliniază importanța arhivelor ca depozitare ale memoriei colective și ca instrumente indispensabile pentru reconstituirea țesutului istoric și moral al unei comunități.

Cuvinte-cheie: Republica Democratică Moldovenească; Basarabia; arhive militare; Marele stat-major; Unirea din 1918

ABSTRACT

The paper recounts the efforts of the Romanian military authorities to locate the archives of the army of the Moldavian Democratic Republic, more than a decade after the Union of Bessarabia with Romania. Following King Carol II's decision in 1932 to decorate Bessarabian officers who had served in that army, it was discovered that

no nominal records of those soldiers were available. This prompted a wide-ranging investigation across military units and archival departments to recover the missing documents. The correspondence among officers, reports, and archival searches reveal both the administrative challenges of the time and the symbolic importance attributed to this act of recognition. Beyond its documentary scope, the article underscores the broader significance of archives as custodians of collective memory and as essential instruments for reconstructing the historical and moral fabric of a community.

Keywords: Moldavian Democratic Republic; Bessarabia; military archives; Great General Staff; Union of 1918

Revoluțiile din anul 1917 au catalizat și dinamizat procesul de eliberare națională și socială din întregul Imperiu Rus. În Basarabia, această mișcare a culminat, la 2 decembrie 1917, prin proclamarea Republicii Democratice Moldovenești¹. Ostașii moldoveni au avut un rol decisiv în acest proces, mulți dintre ei înrolându-se în unitățile regulate ale armatei aflate sub autoritatea Sfatului Țării. Ei au participat activ la mișcarea de eliberare națională și la lupta împotriva bolșevizării Basarabiei. În scurta lor existență, aceste unități au reușit să mențină ordinea și spiritul național într-un context de anarhie generalizată, contribuind la înfăptuirea Unirii din 27 martie 1918².

La mai bine de un deceniu de la Unire și la doi ani după urcarea sa pe tron, regele Carol al II-lea a decis, conform propunerii generalului Ion Rășcanu³,

¹ Gh. Platon (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, tom II. *De la Independență la Marea Unire (1877-1918)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 480-497; I. Giurcă, 1918. *Unirea Basarabiei cu România de-a pururi și totdeauna – aspecte politice, economice, culturale și militare*, Lexon-Prim, Chișinău, 2025, pp. 259-277.

² Vezi V.N. Ciobanu, *Militarii basarabeni 1917-1918. Studiu și documente*, Chișinău, 2010, pp. 69-79; V. Burlacu, *Unirea Basarabiei cu România: premise, factori, etape*, <http://dir.upsc.md:8080/xmlui/handle/123456789/1476>; Șt. Purici, *Istoria Basarabiei. Note de curs*, Semne, București, 2011, pp. 145-186; D. Poștarencu, *Evoluția social-politică a Basarabiei și unirea ei cu România (1917 - 27 martie/9 aprilie 1918)*, în *Analele Bucovinei*, An XXV, nr. 1 (50), pp. 5-21; I. Constantin, *Rolul lui Gherman Pântea în Unirea Basarabiei cu România*, în *Limba Română. Revistă de știință și cultură*, nr. 2, 2019, pp. 156-194; Al. Oșca, *Unirea Basarabiei cu Regatul român*, în *Polis. Revistă de Științe Politice*, vol. VI, nr. 2 (martie-mai), 2018, pp. 119-130; M. Tașcă, *Asigurarea pazei palatului Sfatului Țării de către militarii basarabeni*, în *Cohorta. Revistă de istorie militară*, nr. 1, 2022, pp. 36-44; A. Leșcu, *Regimentele 3, 4, 5 infanterie. Unități speciale din cadrul trupelor de uscat ale armatei republicii Democratice Moldovenești (1917-1918)*, https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/166525; A. Munteanu, *Rolul armatei române și al armatei moldovenești în consolidarea unirii Basarabiei cu România*, în *Revista de Științe Militare*, nr. 1, 2024, pp. 4-17; I. Giurcă, *op. cit.*, pp. 339-355.

³ Ion Rășcanu în 1931 a fost comisar superior al guvernului în Basarabia și Bucovina, după care a fost ministru de stat între 1931 și 1932.

General Ioan Rășcanu

să includă printre ofițerii ce urmau să fie decorați la 10 mai 1932 și pe foștii ofițeri basarabeni din unitățile armatei Sfatului Țării⁴.

Însă autoritățile militare de la București au constatat că nu dețineau evidențe nominale privind militarii basarabeni – nici ofițerii, și cu atât mai puțin trupa. A devenit astfel necesară identificarea lor în registrele unităților armatei Republicii Democratice Moldovenești. Cei cărora li se încredințase misiunea de a le găsi nu știau însă clar unde se aflau documentele în cauză, existând doar presupunerea că ele ar fi fost păstrate la Arhivele Statului din Chișinău. Respectiv, au început demersuri pentru localizarea arhivelor armatei moldovenești – o inițiativă pe care o vom urmări în con-

tinuare, urmând firul cronologic al corespondenței dintre autoritățile militare, în special serviciul istoric al Marelui stat-major, responsabil de administrarea patrimoniului documentar al armatei române.

Ecartul dintre dezideratul instituțional și realitățile cotidiene ale societății românești din timpul domniei lui Carol al II-lea merită subliniat în mod special. Această domnie s-a instaurat pe fondul dezamăgirilor provocate de guvernările eșuate, într-un context de criză multiplă – politică, economică și morală – care a alimentat în subconștientul colectiv mitul eroului salvator, menit să îndrepte lumea românească și să o elibereze de povara politicianilor corupți. Exploatând abil aceste așteptări, Carol al II-lea a reușit să revină în țară și să urce pe tron, sub aura de reformator al vieții publice, care va eradica betșugurile oneroasei clase politice. Misionarismul monarhic, vehiculat de propaganda oficială, i-a permis să-și apropie supușii printr-un amplu spectacol politic și social, care a degenerat treptat într-un cult personal, într-o țară eșuată în dictatură și cu fruntariile zdrobite⁵.

⁴ Depozitul central de arhivă „General Grigore Constandache” al Arhivelor militare naționale române (se va cita DCAP), F. Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dos. nr. crt. 94, f. 10.

⁵ Vezi Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Editura Politică, București, 1970; F. Nedelcu, *Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Dacia, Cluj-Napoca, 1973; F. Nedelcu, *De*

Una dintre acțiunile controversate ale fostului fugar de frontul Primului Război Mondial ajuns în fruntea armatei române a fost să-i compromită prestigiul autoproclamându-se mareșal⁶. Căutând permanent recunoaștere publică, Carol al II-lea a acordat o atenție deosebită evenimentelor cu potențial de imagine⁷ – parade, defilări, ceremonii – și manifesta o veritabilă fascinație pentru uniforme, medalii și însemne militare⁸. Inconsistența regimului carlist a devenit evidentă odată cu prăbușirea României Mari⁹.

Pe acest fundal politic și simbolic, gesturile comemorative și acțiunile de recunoaștere a meritelor militare aveau o semnificație aparte. Pentru a accelera identificarea ofițerilor basarabeni, generalul I. Rășcanu a apelat la sprijinul generalului Constantin Ștefănescu-Amza. Într-o scrisoare, îl întreba despre „un dosar sau registre ce se găseau în Ministerul Armatei cu privire la ofițerii care au luat parte la încadrarea armatei Republicii Moldovenești, din anul 1918”¹⁰. Cum răspunsul întârzia, la 11 martie 1932, colonelului Dragomirescu (probabil ofițer la Secretariatul General al Ministerului Apărării Naționale) i s-a transmis, din partea generalului I. Rășcanu, rugămintea de a afla rezultatele acestui demers. Semnatarul mai menționa că, în urma cercetărilor făcute la Biroul Ținuturilor Alipite de la Serviciul Personal, a fost găsit un registru în care „figura[u] unii

la Restaurație la dictatura regală. Din viața politică a României 1930-1938, Cartea Românească, București, 1981; I. Scurtu, P. Otu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII. *România întregită (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, 794 p.; I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. III. *Carol al II-lea*, Editura Enciclopedică, București, 2004, 344 p.; I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Paideia, București, 1999, pp. 167-364; P. Țurlea, *Partidul unui rege: Frontul Renașterii Naționale*, Editura Enciclopedică, București, 2006; I. Lăcustă, *Cenzura veghează 1937-1939*, Curtea Veche, București, 2007; D.-M. Păunoiu, *Propaganda internă din România (1938-1940)*, în M. Cârstea, S. Liviu Damean, L. Dindirică (coord.), *Gheorghe Buzatu. In memoriam*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 498-511; Cr. Sandache, *Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic*, Editura Militară, București, 2007, pp. 170-171; D. Dieaconu, *Carol al II-lea. Un rege, un cult, o camarilă*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2018, 426 p.; D. Dieaconu, *Carol al II-lea – un cult pentru un rege*, în *Muzeul Național*, nr. XXXI, 2019, pp. 229-240; D. Dieaconu, D.-I. Savi, *Dinastia regală românească de la Carol I la Carol al II-lea. Contribuții de mitologie istorică*, în *Analele Liceului „Vasile Conta” Târgu-Neamț, Istorie*, nr. 1, 2019, pp. 54-64; P. Out, *Carol al II-lea „Întâiul dintre poeți”*, Litera, 2022, 510 p.; N.D. Ion, *Carol al II-lea al României. Un rege controversat*, vol. I, II, III, IV, V, Magic Print, Onești, 2020-2021.

⁶ P. Otu, *op. cit.*, pp. 173-176.

⁷ N.-D. Ion, *op. cit.*, vol. V, (2021), pp. 9-82.

⁸ D. Dieaconu, *Carol al II-lea – un cult pentru un rege...*, pp. 237-238; E. Oberländer-Târnoveanu, K. Pârvan, *Medalii, plachete, ordine, monede și bancnote cu portretul regelui Carol al II-lea*, în *Muzeul Național*, nr. 16, 2004, pp. 355-374.

⁹ P. Otu, *op. cit.*, pp. 176-185.

¹⁰ DCAP, F. Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dos. nr. crt. 94, f. 10.

ofițeri basarabeni, însă scris în limba rusă” și că, potrivit informațiilor accesibile la acel moment, arhiva s-ar fi aflat la Serviciul Istoric al Marelui stat-major¹¹.

A doua zi, pe 12 martie, generalul C. Ștefănescu-Amza a ordonat Serviciului Istoric să elaboreze un referat privind această chestiune. Patru zile mai târziu, generalul Grigore Constandache, șeful Serviciului Istoric, a dispus la rândul său ca „arhivele [să facă] cercetare/ și [să elaboreze un] referat”¹².

În paralel, Secția I Organizare-Mobilizare a Marelui stat-major a întocmit, la 13 martie 1932, un raport care oferea o imagine de ansamblu asupra structurii armatei Republicii Democratice Moldovenești la momentul „alipirii Basarabiei de România”. Potrivit documentului, armata fusese organizată în jurul unui comandament basarabean – echivalentul unui minister de război – și cuprindea mai multe unități: Regimentul 1 Moldovenesc, Regimentul 2 Husari Basarabean, Regimentul de Husari Moldovenesc, o baterie basarabeană, precum și rămășițe ale regimentelor 51, 52, 53 și 54 infanterie aflate în lichidare, toate avându-și reședința, înainte de război, pe teritoriul Basarabiei¹³.

La dispoziția serviciului istoric se aflau o serie de dosare din arhiva de campanie ce conțineau referiri la Basarabia:

- 1) dosarele de la numerele curente 671 la 677 din fondul de arhivă al Marelui Cartier General, Secția Informații;
- 2) dosarele cu numerele curente 15, 25, 26 și 148 din fondul de arhivă al Marelui Cartier General, Secția Organizării;
- 3) dosarele cu numerele curente 39, 44, 54 și 100 din fondul de arhivă al Marelui Cartier General, Secția Adjutanturii;
- 4) dosarele cu numerele curente 1 și 2 din fondul de arhivă al Marelui Cartier General, Comunicații;
- 5) dosarele cu numerele curente 70, 121, 325, 328, 409, 410, 412, 413, 414, 416, 439, 624, 700, 701, 702, 711, 789, 793, 800, 880 și 955 din fondul de arhivă al Marelui Cartier General, Secția Operații;
- 6) dosarele cu numerele curente 66, 67, 69 și 70 de la Partea Sedentară a Marelui stat-major, Secția Adjutanturii;
- 7) dosarul cu numărul curent 33 din fondul de arhivă al Marelui stat-major, Biroul Personalului;
- 8) dosarul cu numărul curent 5 din arhiva „Detașamentul General Rășcanu”;

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f. 25.

- 9) dosarele cu numerele curente 13, 16, 21, 23, 24 și 25 din arhiva Comisariatului General al Basarabiei;
- 10) dosarul cu numărul curent 3 din arhiva Comandamentului Teritorial din Sudul Basarabiei;
- 11) dosarul cu numărul curent 179 din fondul de arhivă al Diviziei 10 Infanterie;
- 12) dosarele cu numerele curente 5, 48, 52, 53, 54 și 67 din arhiva Diviziei 15.

Personalul care le-a examinat a concluzionat că în arhiva Comandamentului Teritorial al Basarabiei nu existau documente referitoare la ofițerii basarabeni, iar în inventarul registrelor de control ce conțineau evidența militarilor nu erau înscrși militari care își făcuseră serviciul în armata Republicii Democratice Moldovenești¹⁴.

Pornind de la aceste date, generalul Gr. Constandache a întocmit la 18 martie 1932 referatul solicitat cu cinci zile mai devreme de generalul C. Ștefănescu-Amza. Șeful serviciului istoric preciza că arhiva armatei Republicii Democratice Moldovenești nu fusese predată serviciului istoric de la Marele stat-major și că, până la acel moment, nu se putuse stabili unde se aflau documentele respective. În urma cercetării arhivei de campanie de care dispunea, se constata că, la momentul alipirii Basarabiei la România, armata Republicii Democratice Moldovenești era alcătuită dintr-un Comandament (ministerul de război basarabean), Regimentul 1 Moldovenesc, Regimentul de Husari Basarabean, Regimentul de Husari Moldovenesc, o baterie basarabeană și rămășițe din regimentele 51, 52, 53 și 54 infanterie, aflate în proces de lichidare. Aceste unități își aveau reședința, înainte de război, pe teritoriul Basarabiei și au fost desființate, conform ordinului nr. 549 din 15 mai 1918 al Ministerului de Război:

- a) Regimentul 1 Moldovenesc s-a contopit cu Regimentul 23 Infanterie;
- b) cele două regimente de cavalerie basarabene s-au contopit cu regimentele 9 și 10 călărași;
- c) baterie de artilerie basarabeană a intrat în organizarea Regimentului 25 Artilerie, păstrându-și numele;
- d) toate celelalte trupe și formațiuni basarabene au fost dizolvate (conform dosarului nr. crt. 15 al Marelui stat-major, Secția I Organizare-Mobilizare, filele 27 și 30; în text, generalul Gr. Constandache folosește abrevierea „pg.” de la „pagină”).

¹⁴ *Ibidem*, f. 20.

Raportul nr. 466 din 7 august 1918 al „comisiunii pentru dezlegarea chestiunilor militare în Basarabia” (aflată sub comanda generalului adjutant Paul Angelescu) către Ministerul Armatei, document arhivat în același dosar la fila 36, a oferit baza pentru a constata că:

- a) Regimentul de Husari Basarabean s-a contopit cu Regimentul 9 Călărași;
- b) Regimentul de Husari Moldovenesc s-a contopit cu Regimentul 10 Călărași;
- c) contopirea tuturor unităților s-a făcut luându-se în primire întreaga avere a regimentelor (cai și materiale).

Referatul generalului Gr. Constandache face trimitere, în contextul registrelor de control ce conțineau evidența militarilor, la adresa nr 11.146 din 23 august 1918 a Marelui stat-major (Secția I) către colonelul de stat-major Otto von Brandenstein, șeful misiunii militare germane de pe lângă Comandamentul Armatei Române. Documentul a fost arhivat în dosarul nr. crt. 15 din arhiva Secției I organizare-mobilizare a Marelui stat-major, la fila 26. La momentul elaborării lui, „nu s-au luat decât măsuri pentru organizarea birourilor de recrutare: strângerea controalelor, aranjarea arhivei cercurilor”, se nota la fila 27 a aceluiași dosar.

În dosarele Regimentului 23 Infanterie și ale regimentelor 9 și 10 călărași (cele cu care fuseseră comasate Regimentul 1 Moldovenesc și cele două regimente de cavalerie) nu au fost găsite detalii cu privire la unitățile basarabene, iar dosarele Regimentului 25 Artilerie au oferit următoarele date:

- 1) în dosarul nr. crt. 3, la fila 12, se menționa că la 14 februarie 1919 (st. n.) „de asemenea căpitanul Ciubuc Leonida ce se află la dispoziția diviziei pentru paza mai multor depozite foste ruse, se prezintă la regiment luând comanda bateriei moldovenești de la locotenentul Giurescu Grigore”;
- 2) în dosarul nr. crt. 11, la filele 2 și 3, s-a găsit un document nedatat cu ordinea de bătaie a Regimentului 25 Artilerie, cu înscrisul „Bateria Moldovenească: comandantul bateriei locotenentul Remencu Constantin; adjutantul comandantului bateriei, plutonierul major Baicu Radu”, precum și un tabel cu ofițerii activi ai regimentului de la 14 august 1916 până la 1 iulie 1918; din acest tabel rezulta că locotenentul C. Remencu era născut la București, deci nu era basarabean.

Pe baza acestor date, generalul Gr. Constandache afirma că:

- a) au fost identificate unitățile (fără formațiuni) care constituiau armata Republicii Democratice Moldovenești la data alipirii Basarabiei la România (27 martie 1918);

- b) la contopirea unităților basarabene cu cele din Regat, acestea din urmă au luat în primire numai averea, adică materialele și caii, nu și arhiva;
- c) în arhivele Regimentului 23 Infanterie, regimentelor 9 și 10 călărași aflate la Serviciul Istoric al Marelui stat-major nu s-au găsit informații referitoare la ofițerii și trupa basarabeană ce intrase în componența regimentelor din Regat;
- d) din datele găsite în arhiva Regimentului 25 Artilerie nu s-a putut stabili dacă încadrarea bateriei moldovenești se făcuse cu personal basarabean.

În cadrul discuțiilor cu ofițerii basarabeni încadrați în armata română s-au cules următoarele informații:

- a) căpitanul Eugen Lizo, încadrat la Serviciul Istoric al Marelui stat-major, a afirmat că la Ministerul Armatei, Direcțiunea Personalului, Biroul 10 Ținuturi Alipite, se găseau documente privitoare la ofițerii și trupa din ținuturile alipite și că în copia ordinului nr. 78 din 22 martie 1918 al Ministerului de Război al Republicii Democratice Moldovenești erau specificate prescripțiunile pentru formațiuni, intendență, sanitar, precum și pentru avansarea ofițerilor activi și în rezervă;
- b) maiorul Antoni Ghilevici, fost comandant al Cohortei 4 Bălți, încadrat la Secția 2 informații a Marelui stat-major, a afirmat că în 1928 a consultat la Arhivele Statului din Chișinău arhiva Ministerului de Război al armatei Republicii Democratice Moldovenești și arhiva Sfatului Țării și că a luat note de pe ordine de zi și tabele nominale de ofițeri.
- c) căpitanul Vasile Nemeș, încadrat tot la Secția 2 Informații a Marelui stat-major, a afirmat că averea Regimentului 1 Moldovenesc a fost predată Regimentului 23 Infanterie, însă fără arhivă; arhiva regimentului a fost, probabil, dată în primirea maiorului Filip Tcacenco, fost adjutant al Regimentului 1 Moldovenesc, la acea dată încadrat la Serviciul Domenii militare al Corpului III Armată;
- d) maiorul Vladimir Beiu, încadrat tot la Secția 2 Informații a Marelui stat-major, a afirmat că Regimentul de Husari Basarabean, comandat de colonelul Vladimir Movilă, avându-l ca ajutor pe locotenent-colonelul Panait Chalet, a fost inclus în componența Regimentului 9 Călărași;
- e) căpitanul Emanoil Tulbure, încadrat tot la Secția 2 Informații a Marelui stat-major, a afirmat că batalionul de moldoveni constituit în mai 1917 la Odesa din Regimentul 46 Infanterie rezervă rus a luptat cu Divizia 15 rusă pe Sușița, Dealul Porcului și că Sfatul Țării a înființat cohortele moldovenești pentru paza interioară.

Pe baza acestor mărturii, generalul Gr. Constandache a concluzionat că documentele de arhivă ce vizau armata Republicii Democratice Moldovenești se găseau la Arhiva Statului din Chișinău și, eventual, la Direcțiunea Personalului din Ministerul Armatei; la contopirea Regimentului 1 Moldovenesc cu Regimentul 23 Infanterie nu fusese preluată arhiva acestuia. În urma cercetării arhivelor și pe baza rapoartelor primite de Marele stat-major, de la Corpul V Armată, Divizia 15 Infanterie, Regimentul 23 Infanterie, regimentele 9 și 10 călărași, precum și de la Regimentul 25 Artilerie, generalul Gr. Constandache raporta că nu există date ce ar confirma că unitățile respective ar fi deținut și arhiva unităților din armata Republicii Moldovenești.

Rezumând, generalul Gr. Constandache nota că, pe baza actelor aflate la dispoziția Serviciului Istoric, unitățile armatei Republicii Democratice Moldovenești și alte formațiuni, precum cohortele basarabene, au fost desființate odată cu alipirea Basarabiei, prin contopire cu unități din Regat, în baza ordinului nr. 549 al Ministerului de Război. Arhiva unităților și formațiunilor armatei basarabene nu a fost transmisă nici Serviciului Istoric al Marelui stat-major, nici unităților cu care acestea au fost contopite, ci se afla, cel puțin în parte, la Arhivele Statului din Chișinău, cu o altă parte, posibil, la Direcțiunea Personalului din Ministerul Armatei.

Respectiv, generalul Gr. Constandache a propus Marelui stat-major ca raportul către Ministerul Armatei să fie bazat pe aceste concluzii și, totodată, să se dea ordin Corpului III Armată să copieze inventarul cuprinzând dosarele arhivei armatei Republicii Democratice Moldovenești (1917-1918) de la Arhivele Statului din Chișinău, iar Regimentului 23 Infanterie, regimentelor 9 și 10 călărași și Regimentului 25 Artilerie – să cerceteze dacă în procesul-verbal încheiat la contopirea unităților basarabene s-a menționat că se primise arhiva acelor unități. În plus, se propunea să se dea ordin maiorului Filip Tcacenco să raporteze unde a transmis arhiva¹⁵.

Pe 19 martie 1932, căpitanul Eugen Lișu transmitea, din București:

am afirmat domnului maior Stătescu că la Ministerul Armatei, Biroul Ținuturilor Alipite ar exista acte referitoare la ofițerii basarabeni din Armata Republicii Moldovenești¹⁶.

Executând ordinul generalului Gr. Constandache, căpitanul E. Lișu a cercetat arhiva Biroului Ținuturilor Alipite, unde a constatat că în biroul căpitanului Zeno exista un registru alfabetic cu toți ofițerii activi și de rezervă proveniți din fosta armată rusă. În plus, se descoperise și arhiva referitoare la ofițerii menționați, constituită din dosare cu acte justificative rusești ale acestora, pre-

¹⁵ *Ibidem*, ff. 11-14v.; 17-19v.

¹⁶ *Ibidem*, f. 22.

zentate comisiei la trecerea în armata română. În încheierea acestui raport, căpitanul E. Lișu nota:

o arhivă specială a armatei Republicii Moldovenești la Ministerul Armatei nu se găsește. Toate precizările referitoare la Armata Moldovenească se află în posesia bibliotecii Primăriei Chișinău¹⁷.

În aceeași zi de 19 martie 1932, generalul Gr. Constandache a întocmit un alt referat, înregistrat cu nr. 608, în care nota că:

- 1) arhivele unităților și formațiunilor Armatei Republicii Democratice Moldovenești nu au fost transmise serviciului istoric al Marelui stat-major; din documentele deținute de unitățile în componența cărora intraseră structurile basarabene, nu rezulta că acestora li s-au transmis și arhivele;
- 2) din documentele aflate la dispoziția Marelui stat-major rezulta că, la alipirea Basarabiei, armata Republicii Democratice Moldovenești avea în componere următoarele unități, care s-au desființat în baza ordinului nr. 549 al Ministerului de Război, la 15 mai 1918: Comandamentul Basarabean (Ministerul de Război), Regimentul 1 Moldovenesc, contopit cu Regimentul 23 infanterie, Regimentul de Husari Basarabean, contopit cu Regimentul 9 Călărași, Regimentul de Husari Moldovenesc, contopit cu Regimentul 10 Călărași, Bateria de Artilerie Basarabeană, care a intrat în organizarea Regimentului 25 Artilerie, păstrându-și numele, rămășițe din regimentele 51, 52, 53 și 54 infanterie (desființate), care și înainte de război își aveau reședința pe teritoriul Basarabiei.
- 3) din informațiile obținute de la ofițerii basarabeni, aflați la acea dată în cadrele Marelui stat-major, rezulta că înainte de alipirea Basarabiei au existat diferite formațiuni, de tipul cohortelor basarabene, și că majoritatea arhivelor armatei Republicii Democratice Moldovenești, precum și arhiva Sfatului Țării, s-ar afla, parțial, la Arhivele Statului din Chișinău și, posibil, parțial și la Ministerul Armatei, Direcțiunea Personalului.

În concluzia acestui referat, Gr. Constandache nota că „Marele stat-major va lua măsuri pentru a intra în posesia acestor arhive, necesare Serviciului Istoric”¹⁸.

Referatul nr. 677, întocmit de generalul Gr. Constandache, adresat generalului C. Ștefănescu-Amza, a fost semnat pe 2 aprilie 1932 de generalul adjutant Florea Țenescu. Acesta nota în introducere că ordinul în rezoluție din 29 martie 1932 al ministrului armatei, scris pe referatul 608 din 19 martie al Marelui stat-major, solicita

¹⁷ *Ibidem*, f. 22.

¹⁸ *Ibidem*, f. 9.

Gherman Pânteia

Ion Inculeț

să se ia relațiuni de la dnii [Ion] Inculeț, Gherman Pânteia, [Ion] Buzdugan, dr. [Daniel] Ciugureanu, [Ștefan] Ciobanu etc.”, [care] trebuie să aibă unele notițe, copii, ordine etc. din care se va putea reconstitui ordinea de bătaie a unităților Republicii Moldovenești.

Obiectivul acestor acțiuni era nu doar de a satisface cererea generalului I. Rășcanu privind decorarea ofițerilor și trupeii care au făcut parte din unitățile Armatei Republicii Democratice Moldovenești, dar și de a oferi Marelui stat-major materiale pentru redactarea unui „Istoric al Unirii” Basarabiei¹⁹.

În acest scop, Marele stat-major a dat Corpului 3 Armată ordinul să copieze de pe inventarele Arhivei Statului din Chișinău informațiile referitoare la dosarele arhivei Armatei Republicii Democratice Moldovenești din anii 1917-1918 și la dosarele care au aparținut Sfatului Țării. De asemenea, s-a dat ordin regimentelor 9 și 10 călărași și 23 infanterie să cerceteze și să raporteze unde se află arhiva regimentelor moldovenești cu care s-au contopit. În același scop, unor lideri basarabeni (Ion Inculeț, Ion Pelivan, Gherman Pânteia, Daniel Ciugureanu, Ștefan Ciobanu și Nicolae Bosie-Codreanu) li s-a solicitat să doneze Serviciului Istoric orice document, notițe, ordine, tabele, situații etc., privitor la activitatea și ordinea de bătaie a unităților basarabene și să comunice Marelui stat-major autoritățile și persoanele care au primit sau sunt în posesiunea documentelor ce au aparținut Armatei Republicii Democratice Moldovenești, precum și Sfatului Țării. Generalului C. Ștefănescu-Amza i s-a solicitat să semneze adresele ce urmau să fie trimise, în același scop, ministrului Basarabiei, Vladimir Cristi, și subsecretarului de stat la Ministerul Industriei și Comerțului, Ion Buzdugan. După primirea tu-

¹⁹ *Ibidem.*

turor răspunsurilor, Marele stat-major urma să întocmească tabelul cu ofițerii, reangajații și gradele inferioare care au făcut parte din armata Republicii Democratice Moldovenești, pentru a fi înaintat generalului I. Rășcanu²⁰.

Comandantul Regimentului 16 Călărași a trimis un prim răspuns la aceste ordine pe 26 aprilie 1932. Conform raportului inițial, niciunul dintre ofițerii activi ai unității nu făcuse parte din armata moldovenească sau din Sfatul Țării. Ofițerii de rezervă nu trimiseseră niciun răspuns până la acea dată²¹. Un nou raport a fost trimis peste câteva săptămâni, la 12 mai 1932. Comandantul regimentului a identificat un ofițer care făcuse parte din armata moldovenească, maiorul Domnică V. I. Serghe, dar acesta afirmase că nu posedă acte și documente ce ar fi permis identificarea altor ofițeri și soldaților basarabeni, sugerând, în schimb, că alte două persoane, colonelul în rezervă Simion Gurschi, la acea dată intendent la primăria Chișinău, și locotenentul în rezervă Ion Păscăluță, fost deputat în Sfatul Țării, la acea dată șef de serviciu la primăria Chișinău, ar fi putut deține asemenea documente²².

În urma cercetărilor efectuate la Arhivele Statului din Chișinău, comandantul Corpului III Armată a raportat, la 23 mai 1932, că au fost identificate copii ale ordinelor de zi, aranjate în trei dosare: un dosar cu 106 file al Serviciului Intendenței, un dosar cu 262 de file al Regimentului 2 Moldovenesc și un dosar cu 254 de file al Ministerului de Război. Toate documentele erau scrise pe hârtie de format mare, în limba rusă, cu excepția a 20 de file, care conțineau traducerea în limba română²³. Pentru traducerea documentelor și dactilografierea lor erau necesare, conform estimărilor, aproximativ trei luni de zile, precum și o sumă de aproximativ 1.000 de lei pentru materiale (hârtie pentru traducere, pentru dactilografiat, plumbagină, creioane etc.). S-a solicitat expedierea sumei respective, întrucât banii alocați Corpului III Armată pentru rechizite de cancelarie erau insuficienți. Raportul menționa că nu s-a găsit niciun dosar aparținând de arhiva Sfatului Țării²⁴. În încheierea raportului, comandantul Corpului III Armată a notat că la Cercul de recrutare Lăpușna se găseau câteva zeci de dosare (aproximativ 25-30 kg de materiale), majoritatea conținând corespondență ordinară, arhivă lăsată acolo de răposatul general Constantin Brăescu, fostul ministru de război al Republicii Democratice Moldovenești. Comandantul sugera că acele documente ar fi trebuit transmise, pe baza unui ordin, Serviciului Istoric²⁵.

²⁰ *Ibidem*, ff. 1-2.

²¹ *Ibidem*, f. 35.

²² *Ibidem*, f. 39.

²³ *Ibidem*, f. 81.

²⁴ *Ibidem*, f. 81v.

²⁵ *Ibidem*.

În răspunsul transmis două zile mai târziu, pe 25 mai 1932, generalul Gr. Constandache a informat Corpul III Armată că Serviciului Istoric nu i se alocase nicio sumă pentru lucrările necesare. Solicitarea de a se plăti copierea documentelor era deci imposibil de onorat, cu atât mai mult cu cât nicio altă unitate nu înaintase cereri similare. Șeful Serviciului Istoric a dispus ca documentele din fiecare dosar să fie copiate în rusește sau românește, iar copiile să fie îndosariate conform cu originalele, notând pe coperta dosarelor unitatea căreia îi aparțineau, documentele conținute, perioada, numărul curent al dosarului din Arhiva Statului din Chișinău. Dosarele astfel orânduite urmau să fie înaintate la 1 septembrie 1932²⁶.

Totodată, până la 1 septembrie 1932 urma să fie identificată arhiva Sfatului Țării, iar maiorul F. Tcacenco, fostul adjutant al Regimentului 1 Moldovenesc, urma să producă dovada predării arhivei la Regimentul 23 Infanterie, întrucât acea unitate raportase în două rânduri că nu deținea documente de acest gen²⁷.

La sfârșitul anului 1932, în Biblioteca Muzeului Militar au fost identificate două dosare cu documente privind înființarea armatei Republicii Democratice Moldovenești, unul cu 10 pagini, celălalt cu 103 pagini, care au fost copiate până în primăvara anului 1933. La 3 mai 1933, copiile dosarelor au fost expediate serviciului istoric²⁸.

Deși nu a fost identificat locul de aflare al arhivei armatei Republicii Democratice Moldovenești, absența acesteia a fost suplinită, într-o foarte mică măsură, evident, de câteva donații de volume. Astfel, la 17 decembrie 1932, generalul Gr. Constandache mulțumea profesorului Șt. Ciobanu pentru broșurile donate Bibliotecii Serviciului Istoric: volumul de autor *Chișinăul*²⁹, volumele I, II și III ale anuarului *Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția din Basarabia, Documente din Basarabia* adunate de PS. Visarion, C. Tomescu, Șt. Berechet și Șt. Ciobanu³⁰ și lucrarea *Paul Gore*³¹, semnată de Sever Zotta³². La 20 mai 1933, generalul Gr. Constandache aducea mulțumiri lui Gh. Pânteă³³ pentru volumul *Rolul organizațiilor*

²⁶ *Ibidem*, f. 80.

²⁷ *Ibidem*, f. 80v.

²⁸ *Ibidem*, f. 217.

²⁹ Șt. Ciobanu, *Chișinăul*, Editura Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția din Basarabia, 1925, 122 p.

³⁰ V. Puiu, C. Tomescu, Șt. Berechet, Șt. Ciobanu (coord.), *Documente din Basarabia, Chișinău*, 1928, 272 p.

³¹ S. Zotta, Paul Gore, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1928.

³² DCAP, F. *Marele Stat Major, Serviciul Istoric*, dos. nr. crt. 94, ff. 189-189v.

³³ DCAP, F. *Marele Stat Major, Serviciul Istoric*, dos. nr. crt. 94, f. 180.

Căpitan Gheorghe V. Andronache

*militare moldovenești în actul unirii Basarabiei*³⁴, iar la 25 mai 1933, căpitanului Gheorghe V. Andronache³⁵, pentru *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*³⁶.

În stadiul actual al cercetării nu au fost identificate documente care să ateste decorarea militarilor din armata Republicii Democratice Moldovenești. Putem însă sublinia eforturile constante ale autorităților militare de la București de a da curs voinței regelui Carol al II-lea privind decorarea militarilor basarabeni. În acest scop, s-au depus demersuri pentru identificarea registrelor nominale și a arhivelor care ar fi putut clarifica situația ofițerilor basarabeni, precum și pentru recuperarea documentelor necesare redactării unei cronici a participării Basarabiei la Unire și a activității armatei Republicii Democratice

Moldovenești – subiect pe care îl vom dezvolta într-un articol viitor.

Nararea acestor încercări de a găsi arhivele pierdute ale armatei moldovenești se dovedește ea însăși o mărturie despre valoarea și rostul arhivelor în viața unei comunități.

³⁴ Gh. Pânteia, Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei, Chișinău, Tipografia Ziarului Dreptatea, 1932, 112 p.

³⁵ DCAP, F. Marele Stat Major, Serviciul Istoric, dos. nr. crt. 94, f. 179.

³⁶ Gh. V. Andronache, *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Chișinău, M. O. și Imprimeria Statului, Imprimeria Chișinău, 1933, 256 p.

GESTIONAREA PREZENȚEI MILITARE RUSE ÎN BASARABIA (1918)

MANAGING THE RUSSIAN MILITARY PRESENCE IN BESSARABIA (1918)

Vitalie Ciobanu,

dr. în istorie

Agenția pentru Știință și Memorie Militară

ORCID ID: 0009-0000-7820-9689

e-mail: istorie_militara@yahoo.com

CZU:94(478)''1918'':355.1(47+57)''1918''

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.04>

REZUMAT

Articolul de față analizează tensiunile politice și militare din Basarabia de la începutul anului 1918, declanșate de încercările de a crea brigăzi de voluntari ruși și de evacuarea ulterioară a trupelor ruse peste Nistru. La începutul anului, anumite cercuri politice și militare sprijineau formarea unor unități militare străine – rusești, ucrainene, armenesti, evreiești și germane – pe teritoriul Basarabiei. Inițiativa, susținută de Misiunea Militară Franceză din România și de generalul Dmitri Șcerbaciiov, urmărea formarea unor unități rusești „destinate luptei pentru reîntregirea Rusiei”, fără acordul autorităților și populației Republicii Democratice Moldovenești. Liderii basarabeni au protestat energic, avertizând că asemenea formațiuni puneau în pericol suveranitatea republicii și puteau răspândi propagandă imperială și bolșevică. Deși inițial ezitant, guvernul român a sprijinit pentru un timp planul lui D. Șcerbaciiov, dând ordin comandanților militari să-l susțină. În cele din urmă, au prevalat considerentele de securitate. La mijlocul lunii februarie, Marele Cartier General a ordonat înregistrarea ofițerilor și soldaților ruși, urmată de măsuri pentru evacuarea lor. Până la sfârșitul lunii aprilie, majoritatea trupelor ruse au fost fie repatriate peste Nistru, fie repartizate într-un spațiu de reședință obligatorie. Episodul evidențiază echilibrul fragil dintre autonomia locală, autoritatea centrală românească și presiunile internaționale într-o zonă de frontieră disputată.

Cuvinte-cheie: Basarabia, trupe ruse, evacuare, Armata Română, 1918

ABSTRACT

This article analyzes the political and military tensions in Bessarabia in early 1918, triggered by attempts to create Russian volunteer brigades and the subsequent evacuation of Russian troops across the Dniester. At the beginning of the year, certain political and military circles supported the creation of foreign military units – Russian, Ukrainian, Armenian, Jewish, and German – on Bessarabian territory. The initiative, endorsed by the French Military Mission in Romania and General Dmitri Shcherbachev, aimed to form Russian units “to fight for the reunification of Russia,” without the consent of the Moldavian Republic’s authorities or population. Bessarabian leaders protested vigorously, warning that such formations endangered the republic’s sovereignty and could spread imperial and Bolshevik propaganda. Although initially hesitant, the Romanian government soon supported Shcherbachev’s plan, instructing its military commanders to assist. Security concerns eventually prevailed. In mid-February, the Romanian High Command ordered the registration of Russian officers and soldiers, followed by measures for their evacuation. By the end of April, most Russian troops had been either repatriated across the Dniester or confined to designated residences. This episode highlights the fragile balance between local autonomy, Romanian central authority, and international pressures in a contested borderland.

Keywords: Bessarabia, Russian troops, evacuation, Romanian Army, 1918

General Dmitri Șcerbaciiov

La începutul anului 1918, oficiali din diferite structuri au început să vehiculeze ideea înființării de unități militare străine (rusești, ucrainene, armenești, evreiești, germane etc.) pe teritoriul Basarabiei, fără asentimentul conducerii de la Chișinău. Inițiativa a fost promovată de generalul rus Dmitri Șcerbaciiov și de Misiunea Militară Franceză din România, care au demarat în Basarabia o campanie pentru constituirea unor unități rusești dispuse să lupte „pentru reîntregirea Rusiei”. Trupele rusești urmau să fie create la Chișinău și în împrejurimi. Liderii politici basarabeni se opuneau acestei idei, considerând această acțiune drept provocare la adresa guvernului cu orientare națională și instrument de propagandă printre bolșevici și reprezentanții comunității evreiești.

Un articol publicat la 27 ianuarie 1918 în ziarul *România Nouă* informa că generalul rus Aleksandr Astașev, numit recent în funcția de comandant al unei bri-

găzi independente de voluntari ruși, îndemna cetățeni de diferite naționalități aflați „sub umbra vulturului cu două capete, ce-și întinde puternicele aripi peste două continente” să se înroleze sub drapelul tricolor pentru „a salva Rusia”. Intenția lui declarată era de a organiza o formațiune de voluntari, în care să fie înrolate persoane de orice naționalitate și orice opțiuni politice. Pentru ofițeri se stabilise o soldă de minimum 299 de ruble, iar pentru soldați – între 25 și 100 de ruble. Înaintarea în grad, pensiile și compensațiile pentru răni urmau să se acorde după aceleași reguli ca în alte armate. Autorul articolului exprima rezerve justificate în raport cu această inițiativă, afirmând că dacă de la o armată „frățească”, cea a României, care salvase de anarhie Republica Democratică Moldovenească, se ceruseră garanții speciale, cu mult mai multă îngrijorare ar fi trebuit să stârnească trupe străine, formate pe pământul Basarabiei: odată organizate, aceste unități riscau să nu mai părăsească teritoriul și să intervină în mod agresiv în afacerile interne ale Republicii Democrate Moldovenești¹. Despre caracterul dăunător al organizării acestor unități semnală nu doar ziarul *România Nouă*, ci și unele publicații de limbă rusă din Chișinău².

Considerând drept inadmisibilă înființarea de formațiuni militare pe teritoriul republicii fără știrea și consimțământul autorităților legitime de la Chișinău, la sfârșitul lunii ianuarie, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Democrate Moldovenești expedia generalului Ernest Broșteanu, comandantul trupelor române din Chișinău, o notă în care preciza că guvernul nu poate tolera organizarea de formațiuni militare străine pe teritoriu republicii, fără știrea și consimțământul său. În virtutea dreptului de suveranitate, executivul moldovenesc califica drept abuzive acțiunile generalului Al. Astașev și solicita stoparea lor până la clarificarea

General de divizie Ernest Broșteanu

¹ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 35.

² AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 32.

situației și stabilirea atitudinii aliaților în această privință. Între timp, guvernul basarabean i-a interzis generalului Veaceslav Traianov să exercite funcția de comandant al garnizoanei din Chișinău și a numit în acel post persoana sa de încredere³. Rezervele în raport cu acțiunile militarilor ruși în Basarabia fuseseră aduse și la cunoștința altor oficiali militari români.

La începutul lunii februarie, la Chișinău a fost detașat generalul Ferdinand Webel, pe care D. Șcerbaciiov îl împuternicise să rechiziționeze depozitele din Basarabia și să înființeze în teritoriu formațiuni militare rusești. Generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General român, declarase că nu fusese informat cu privire la detaliile acestei misiuni, cunoscând doar că D. Șcerbaciiov dăduse ordin unui ofițer rus să inventarieze toate materialele aflate în depozitele din Bender și că generalul rus avea intenția de a forma unități militare pe teritoriul basarabean. Aceste informații fuseseră aduse la cunoștința guvernului român, dar nu adoptase nicio decizie cu privire la ele⁴. În scurt timp oficialii români și-au exprimat deschis sprijinul pentru organizarea de brigăzi ruse de voluntari în Basarabia, guvernul român dispunând generalului E. Broșteanu (comandantul de atunci al Diviziei 11 Infanterie), colonelului Constantin Brăescu (ministrul de război al

Republicii Democratice Moldovenești) și generalului Blidaru să acorde respectivului proiect tot sprijinul necesar⁵.

La 1 februarie, lideri ai mișcării naționale basarabene precum Daniel Ciugureanu, Ion Pelivan, Nicolae Bosie-Codreanu, Teofil Ioncu, Vasile Țanțu, Nicolae Secară, Anton Crihan etc. au protestat energic împotriva înființării de unități militare străine pe teritoriul Basarabiei fără asentimentul guvernului și al populației, denunțând inițiativa Misiunii Militare Franceze din România și a generalului D. Șcerbaciiov de a organiza în spațiul dintre Prut și Nistru trupe rusești ce să lupte pentru reîntregirea Rusiei și, implicit, împotriva desprinderii Basarabiei de fostul imperiu rus. Drept argument împotriva acestei inițiative servea faptul că la

Daniel Ciugureanu

³ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 37.

⁴ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 44.

⁵ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 56.

dispoziția noii armate ruse de voluntari aveau să se pună resurse considerabile: materiale și fonduri ce urmau a fi extrase din depozitele deja existente, dar și produse ce s-ar fi rechiziționat de la populația locală⁶.

Generalul F. Webel, trimis în regiune cu misiunea de a forma unități ruse și a rechiziționa depozitele abandonate de armata rusă în retragere, a ajuns la Chișinău la 3 februarie 1918. Prezența generalilor ruși în teritoriu și intenția lor de a distruge depozitele amplasate pe pământ basarabean și a organiza în regiune unități militare ruse, considerate dăunătoare intereselor superioare și siguranței republicii, au determinat guvernul moldovenesc să adopte în prealabil o decizie în baza căreia depozitele rusești au fost trecute în proprietatea autorităților naționale legitime și pe teritoriul republicii a fost suspendată provizoriu formarea de trupe ruse. Într-un nou demers către generalul C. Prezan, prim-ministrul basarabean sublinia că guvernul de la Chișinău consideră intențiile exprimate de generalii ruși drept contrare intereselor și siguranței republicii, ruga să fie informat dacă Marele Cartier General este la curent cu aceste detalii și solicita ca trupele române din oraș să fie implicate direct în apărarea intereselor republicii. Un demers similar i-a fost expediat și generalului Alexandru Averescu, președintele Consiliului de Miniștri și ministru de externe al României⁷.

Obiecțiile cu privire la formarea de noi unități ruse pe teritoriul Basarabiei au fost susținute și de generalul E. Broșteanu, care confirma conducerii Corpului VI Armată că unitățile rusești pot prezenta pericol atât pentru Republica Democratică Moldovenească, cât și pentru armata română staționată între Prut și Nistru. Conform lui, ofițerii ruși cărora li se încredințase misiunea respectivă nu se ocupau efectiv de organizarea trupelor, ci desfășurau activități ce aduceau prejudicii siguranței armatei române și independența republicii.

La 15 februarie 1918, Marele Cartier General a dispus ca până la 1 martie 1918 să fie întocmite listele nominale ale tuturor ofițerilor ruși, în baza lor urmând să fie stabilite măsuri cu privire la reglementarea șederii acestora în România ori evacuarea lor. Corpul VI Armată solicita clarificări și cu privire la situația soldaților ruși rămași în Basarabia care făceau față propagandă pentru restabilirea imperiului rus și „lucrau contra intereselor Armatei Române, căutând să propage ura printre populație față de aspirațiunile românești”. Presa românească din Chișinău denunța propaganda practică de ofițerii ruși și cerea îndepărtarea lor din regiune, consemnând că „în localurile publice ofițerii ruși aduceau ofense armatei române” și speriau locuitorii că în Basarabia urmează să intre un corp de cavalerie ucrainean (haidamaci) însoțit de gărzi austro-ungare care vor alunga trupele române.

⁶ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, ff. 63-65.

⁷ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 43.

MARELE STAT MAJOR

~~SEFUL SECȚIEI I~~

115

Telegramă copie.

Domnului Comand.al Jud.Iași.

Dela Bivolari.

Trupe izolate ruse trec din Basarabia peste podul din Bivolari, începând a devasta roș interveniți a se ^{ja}gardă puternică cu mitraliere pentru paza podului, trupele din localitate sunt insuficiente și rău înarmate, săptămâna aceasta se zvonește a fi mari neorândueli.

Comandantul Militar al Plășei Turia
Locot.(ss) Gh.Ionescu

No.270

În apelul său către populație, ministrul Constantin Iancovescu clarifica lucrurile în felul următor: „În principiu, toți soldații ruși urmează a se demobiliza și părăsi țara. Acei răzleți care, din diferite împrejurări nu pot pleca, pot fi îngăduiți a rămâne în țară, întrucât au unde ședea”. Asupra militarilor ruși din Basarabia urma să se aplice „aceeași măsură ca și pentru cei aflați în țară, astfel cum se arată mai sus”.

General Mihail Schina

Prezența militarilor ruși în spațiul românesc a devenit treptat un motiv de îngrijorare și pentru conducerea română. Dacă în dreapta Prutului, unde populația românească era majoritară și administrația putea controla ușor manifestările propagandistice, militarii ruși puteau fi repatriați mai ușor, în Basarabia, unde elementul alo-gen era mult mai numeros, administrația românească încă nu era organizată, iar atmosfera de anarhie oferea teren favorabil pentru răspândirea agitației împotriva ordinii publice, repatrierea întâmpina multe dificultăți. Era problematică și soarta militarilor ruși rămași în Basarabia după ce Ucraina și Rusia semnaseră pace separată cu Puterile Centrale. Marele Cartier General considera această situație un pericol

evident pentru interesele României și recomanda examinarea ei de către guvernul român, în comun cu Sfatul Țării. Generalul C. Prezan intervenise deja pe lângă ministerele de resort în vederea soluționării acestei probleme⁸.

Situația încă incertă a ofițerilor ruși rămași în Basarabia a fost soluționată deja după Unire, în baza unei „prescripțiuni” prezentate la 10 aprilie 1918 Marelui Cartier General de către ministerul român de război. Dat fiind că „pe teritoriul Basarabiei au rămas un număr apreciabil de ofițeri ruși, unii originari din Basarabia, iar alții din restul teritoriului rusesc”, ministerul i-a divizat în două categorii: ofițeri originari din Basarabia, care se aflau la ei acasă, și ofițeri veniți din Rusia, rămași în provincie din cauza împrejurărilor. Primii puteau rămâne pe teritoriul basarabean, iar ceilalți trebuiau să părăsească țara în cel mai scurt timp, nu mai târziu de 30 aprilie 1918. Cei care, din motive politice, nu puteau pleca în patria lor, aveau să fie trimiși de Corpul VI Armată într-un oraș de reședință special repartizat, unde urmau să locuiască până la restabilirea ordinii în Rusia⁹.

⁸ AMNR-DCAP, F. 950, *Cabinetul Ministrului*, dos. nr. crt. 2, f. 75.

⁹ AMNR-DCAP, F. 3831, *Marele Cartier General*, dos. nr. crt. 981, f. 31.

Ord. Corpul 6 Armata №253/918.

Tabel №4 *100*

Coloanele ruse cari au trecut Prutul în Basarabia
și urmează să treacă Nistrul. *171*

Unitățile din care face parte Coloana	Efective.				Nr permiso cari
	Ofițeri	Trupă	Cai	Canute	
Corpul 30		14	15	4	933
" 30		12	20	10	981
" 30		120	230	30	3946
" 24 S. TALEK		6	12	2	907
" 30		10	12	-	3941
Div. 71	2	12	15	7	215
		17	60	8	121
Corpul 24		15	34	12	124
" 30		20	90	10	479
Coloana Diviziei 48		30	60	30	66
" " 48		30	60	30	64
" " 48		30	60	30	63
" " 48		30	60	30	62
" " 48		30	60	30	65
" " 48		10	20	10	70
<i>1918</i> <i>Nr. Februarie 7</i>					
<i>DIVIZIA II - Cavalerie</i>					
<i>către</i>					

Pentru Conformitate
Șeful Biroului Operații
Lt. Colonel Masaru

Conform dispoziției Marelui Cartier General, transmisă la 17 aprilie 1918 Corpului VI Armată, evacuarea ofițerilor și soldaților ruși neoriginari din Basarabia și a formațiunilor ruse rămase în provincie peste Nistru trebuia încheiată până la 30 aprilie 1918. Ofițerilor li se permitea să-și ia cu sine bunurile personale (cai, harnașament, efecte, sabie, revolver, binoclu etc.). Persoanele care nu se puteau repatria din motive politice urmau să fie plasate provizoriu, până la restabilirea ordinii în Rusia, într-un oraș de reședință de pe teritoriul Basarabiei, Listele cu numele acestora urmau să se transmită Ministerului de Război¹⁰.

¹⁰ AMNR-DCAP, F. 3831, Marele Cartier General, dos. nr. crt. 981, f. 33.

Dispozițiile Marelui Cartier General privind evacuarea militarilor ruși peste Nistru au fost comunicate și în teritoriu. La 24 aprilie 1918, generalul Mihail Schina, comandantul Diviziei 1 Cavalerie, a primit o ordonanță emisă de Marele Cartier General român în comun cu comandamentul rus de pe Frontul Român. Conform prevederilor anterioare, și această ordonanță dispunea ca ofițerii și soldații ruși neoriginari din Basarabia și formațiunile ruse rămase în provincie să fie evacuați peste Nistru. Cei originari din Basarabia, considerați locuitori ai provinciei, puteau rămâne în teritoriul dintre Prut și Nistru, cu obligația de a se prezenta, cu acte care le confirmau originea, la comandamentul garnizoanei celei mai apropiate de domiciliul lor, unde urmau să primească un „bilet de stabilire” în Basarabia. Cei care dispuneau deja de asemenea bilete trebuiau să se prezinte la garnizoanele locale pentru a primi bilete noi. Ofițerii ruși neoriginari din Basarabia urmau să părăsească țara până la 30 aprilie 1918. Cei care nu puteau reveni în Rusia din motive politice urmau să se stabilească la Orhei, desemnat ca oraș de reședință obligatorie. Persoanele respective trebuiau să se prezinte la cea mai apropiată garnizoană, unde urma să li se ofere fie un permis de plecare în Rusia, fie un „bilet de evacuare la Orhei”.

Singurele formațiuni rusești care puteau rămâne pe scurt timp, cu titlu de excepție, în Basarabia erau comisiile de lichidare, reduse la personal minim. Membrii lor puteau locui în provincie până la încheierea procesului de lichidare. Președinții comisiilor urmau să întocmească liste nominale cu toți ofițerii și soldații pe care să le transmită celor mai apropiate garnizoane, ce urma să elibereze bilete provizorii cu mențiunea „liber a rămâne în Basarabia până la lichidare”.

Toți soldații ruși neoriginari din Basarabia care nu făceau parte din comisiile de lichidare erau obligați să părăsească provincia până la 30 aprilie 1918. Cei rămași în Basarabia și după această dată trebuiau să dețină fie un „bilet de stabilire în Basarabia”, fie un „bilet de evacuare la Orhei”, fie un permis provizoriu „liber să rămână în Basarabia până la lichidare”. După 30 aprilie 1918, comandanții de garnizoană urmau să efectueze un control riguros pentru a verifica felul în care a fost aplicată ordonanța de evacuare¹¹.

La 4 mai 1918, comandantul Pieței Chișinău, colonelul Petre Cănciulescu, a înaintat spre aprobare generalului Ioan Rășcanu, pe atunci comandant al detașamentului mixt stabilit în provincie, proiectul unei ordonanțe adresate proprietarilor ce găzduiau ofițeri, funcționari și militari ruși și un raport cu privire la activitatea birourilor de evacuare a personalului rus. În temeiul raportului prezentat de P. Cănciulescu s-a elaborat un proiect de ordonanță, menit să

¹¹ AMNR-DCAP, F. 1635, *Corpul 6 Armată*, dos. nr. crt. 79, ff. 1-2.

ÎNȘTIINȚARE.

Marele Cartier General Român de comun acord cu Comandamentul Rus de pe frontul Român a luat următoarea dispozițiune:

„OFITERI SI SOLDATI RUSI

care nu sunt originari din Basarabia, precum si formatiunile ruse ce eventual se vor mai gasi in Basarabia urmeaza SA FIE EVACUATE PESTE NISTRU“.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestui ordin se prescrie următoarele:

a) Toti ofiteri Rusi originari din Basarabia, care sunt considerati ca locuitori ai Basarabiei si deci se gasesc la ei acasă vor continua să rămână si mai departe pe teritoriul Basarabean, prezentandu-se la Comandamentul Garnizoanei celei mai apropiate de domiciliul lor unde proband cu acte origina lor vor căpăta un „BILET DE STABILIRE IN BASARABIA“. Eventual dacă un ofiteri posedă deja asemenea bilete liberate anterior vor fi obligati a se prezenta la Garnizoanele cele mai apropiate pentru a fi preschimbate.

b) Ofiteri Rusi din Rusia care nu sunt originali din Basarabia si care au rămas pe teritoriul Basarabean din cauza împrejurarilor, sunt invitati sa parasească teritoriul țării în termenul cel mai scurt, cel mult până la 30 Aprilie 1918. Acești ofiteri sunt liberi a transporta cu danși tot cejace le aparține personal, cai, HARNASAMENT, efecte, sabie, REVOLVER, BINOCUL etc.

c) Ofiteri Rusi prezăuți la punctul (b) care din cauza împrejurărilor politice nu ar putea intra în țară lor li se fixează Orașul Orhei ca oras de reședință, unde vor locui în mod obligator până la restabilirea ordinii în Rusia.

d) Toti ofiteri Rusi de la punctul b si c sunt obligati a se prezenta în termenul cel mai scurt la Garnizoana cea mai apropiată de unde vor obține fie un permis pentru a pleca în Rusia pentru cei ce doresc a pleca fie un „BILET DE EVACUARE LA ORHEI“ pentru acei ce doresc a rămâne în Basarabia repunând reîntră în Patrie din cauza împrejurărilor politice.

e) Nici o formatiune Rusă nu mai poate rămâne pe teritoriul Basarabean de cât comisiunile de lichidare cu un personal cât se poate de redus.

Ofiteri si trupa de ori ce categorii făcând parte din comisiunile de lichidare au permisiunea a mai locui pe teritoriul Basarabean până la terminarea lucrărilor comisiunei. În acest scop comisiunile de lichidare vor grăbi lucrările.

Președintele comisiunilor de lichidare vor întocmi pentru toti acești ofiteri si trupa un tablou pe care îl va înainta Garnizoanei celei mai apropiate, care la rândul ei va elibera Bilete provizorii cu specificarea

„LIBER A RAMANE IN BASARABIA PANA LA LICHIDARE“.

Dacă eventual ofiteri si trupa posedă deja asemenea bilet sunt datori a se prezenta din nou la Garnizoana pentru a fi preschimbate.

f) Toti SOLDATI care nu sunt originari din BASARABIA si care nu apartin vreunei comisii de lichidare sunt datori a părăsi TERITORIUL Basarabiei până la 30 Aprilie cel mai tarziu.

g) Prin dispozițiunile de mai sus urmează ca după data de 30 Aprilie 1918 ori ce ofiter Rus aliat pe teritoriul Basarabean trebuie să posedă asupra sa un bilet liberat de Garnizoana cea mai apropiată pentru una din categoriile:

„BILET DE STABILIRE IN BASARABIA“. „EVACUARE LA ORHEI“.
„LIBER A RAMANE IN BASARABIA PANA LA LICHIDARE“.

Comandantul de Garnizoana după data de 30 Aprilie vor executa un control riguros pentru a se convinge de aducerea la îndeplinire a prezentei ordonanțe.

Comandantul Diviz. 1-a Cavalerie General SCHIŢĂ.

Bălți 24 Aprilie 1918.

Tipografia E. N. Sigala, Bălți.

oblige ofițerii ruși din Chișinău să se prezinte la comenduire pentru a-și reglementa situația. Dat fiind că cei mai mulți dintre militarii ruși nu se prezentaseră încă la comenduirea pieței, s-a dispus ca proprietarii de case și hoteluri care găzduiau ofițeri, soldați sau funcționari ruși să raporteze imediat numele acestora la Comenduirea Pieței Chișinău¹².

Problemele generate de prezența militarilor ruși în Basarabia au constituit, în anul 1918, un factor de insecuritate care a alimentat propaganda bolșevică, în special în contextul intervențiilor forțelor rusești și ucrainene de peste Nistru. Acest fapt reflecta situația dificilă dintr-un spațiu aflat la intersecția unor interese politice și militare divergente, care au pus la încercare capacitatea instituțiilor locale și centrale de a gestiona presiunile interne și externe.

¹² AMNR-DCAP, F. 1635, *Corpul 6 Armată*, dos. nr. crt. 79, f..108.

DIN ISTORIA FAZEI ÎNȚIALE A MIȘCĂRII DEMOCRATICE ȘI NAȚIONALE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN ANII DE PERESTROIKA (1985-1988)

THE EARLY PHASE OF THE DEMOCRATIC AND NATIONAL MOVEMENT IN THE MOLDAVIAN SSR DURING PERESTROIKA (1985-1988)

Anatolie Țăranu,

dr. în istorie

Agenția pentru Știință și Memorie Militară

ORCID ID: 0009-0000-0664-8922

e-mail: ataranu51@gmail.com

CZU:32:94(478)''1985/1988''

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.05>

REZUMAT

Articolul examinează faza inițială a perestroikăi (1985-1988) în RSS Moldovenească, evidențiind transformările politice, culturale și sociale care au însoțit procesul de restructurare lansat de Mihail Gorbaciov. Într-un context marcat de rusificare și control ideologic, politica de deschidere a favorizat apariția unui spațiu public activ, în care s-au repus în discuție problemele limbii, ale istoriei și ale identității naționale. Rolul central al intelectualității, în special al scriitorilor și al grupurilor „neformale”, a contribuit la cristalizarea unei mișcări democratice ce a culminat, în iunie 1988, cu constituirea Mișcării Democratice din Moldova în susținerea Restructurării. Această etapă a marcat începutul trecerii de la reformele impuse de la centru la afirmarea conștiinței naționale și a aspirațiilor de independență.

Cuvinte-cheie: Perestroika; RSS Moldovenească; Mișcarea Democrată în susținerea Restructurării; Uniunea Scriitorilor; glasnost; identitate națională.

ABSTRACT

The article examines the initial phase of Perestroika (1985-1988) in the Moldavian SSR, highlighting the political, cultural, and social transformations that accompanied the restructuring process launched by Mikhail Gorbachev. In a context marked by Russification and ideological control, the policy of openness fostered the emergence of an active public sphere in which issues of language, history, and national identity were once again brought into discussion. The central role of the intelligentsia, particularly

that of writers and the so-called “informal” groups, contributed to the crystallization of a democratic movement that culminated, in June 1988, with the establishment of the Democratic Movement of Moldova in Support of Restructuring. This stage marked the beginning of the transition from reforms imposed from the center to the assertion of national consciousness and aspirations for independence.

Keywords: Perestroika; Moldavian SSR; Democratic Movement in Support of Restructuring; Union of Writers; Glasnost; National identity.

La mijlocul anilor 1980, republicile unionale, inclusiv RSS Moldovenească, rămăneau prinse în inerția epocii de stagnare. Pentru a evita pericolul crizei profunde ce afecta economia și instituțiile politice, în aprilie 1985, Mihail Gorbaciov a inițiat un amplu program de reforme cu scopul de a revigora sistemul aflat în impas. Politica de *непечногойка* (restructurare) propusă de el a fost concepută ca o reformă „de sus în jos”, impusă de la centru, prin care se urmărea modernizarea mecanismelor economice și administrative fără a afecta rolul conducător al partidului comunist. Intenția era de a crește eficiența economiei sovietice, incapabilă la acea vreme să susțină dezvoltarea socială tot mai complexă a statului. Chiar de la început, M. Gorbaciov s-a lovit însă de rezistența anti-reformă a sistemului, în special a unei părți considerabile a nomenclaturii de partid, care percepea reformele ca pe o amenințare la adresa propriilor privilegii.

Pentru a depăși această rezistență, liderul sovietic a inițiat, în 1986, cea mai radicală dintre reformele sale – *гласность* (politica transparenței și a deschiderii publice). *Glasnost* promova transparența autorităților – atât în privința procesului decizional, cât și a vizibilității temelor de interes pentru societate – și libertatea dezbaterilor din spațiul public. Treptat, încurajată de această orientare, presa sovietică a început să critice unele politici guvernamentale, partidul comunist și chiar pe unii dintre conducătorii acestuia. Politica transparenței și deschiderii a generat un amplu proces de democratizare a vieții publice și a pus bazele unei mișcări democratice largi, însoțită de o renaștere a conștiinței naționale în republicile unionale.

Specificul RSS Moldovenești a oferit o dimensiune aparte modului în care s-a manifestat restructurarea în spațiul dintre Prut și Nistru. În primul rând, majoritatea populației vorbea o limbă de origine neolatină și, după cum remarcă inclusiv unii cercetători ruși, „națiunea titulară făcea parte dintr-un popor odinioară unitar – poporul român –, dar care, în timp, a fost despărțit (din momentul încorporării Basarabiei în URSS, în 1940). În epoca sovietică, în problema divizării României și Moldovei, exista o teorie susținută oficial, dar complet lipsită de teame, potrivit căreia românii și moldovenii vorbesc limbi diferite, deși înrudite. În

consecință, în primii ani ai restructurării, chestiunea limbii s-a transformat aici dintr-o problemă culturală într-una eminamente politică”¹.

Un alt aspect relevant pentru înțelegerea contextului social al republicii îl reprezintă faptul că, la acel moment, ea avea cel mai redus grad de urbanizare dintre toate republicile europene ale URSS. Conform recensământului din 1989, RSS Moldovenească avea 4.337.000 de locuitori, dintre care 2.036.000 (47%) trăiau în mediul urban, iar 2.301.000 (53%) în mediul rural. Diferențele deveneau însă și mai pronunțate dacă se ia în considerare criteriul etnic: în 1989, doar 25% dintre moldoveni/români locuiau în orașe, față de 80% dintre ruși, 98% dintre evrei, 45% dintre ucraineni și 56% dintre romi. Cu o densitate de 128,3 locuitori pe kilometru pătrat (față de 105,6 în 1970), RSS Moldovenească ocupa primul loc în URSS, numărându-se printre regiunile cu cea mai mare densitate a populației din Europa².

Atât la scară unională, cât și în RSS Moldovenească, *perestroika* a cunoscut două etape distincte: una latentă sau pregătitoare (1985-1988) și alta activă, de vârf (1988-1991). În anii 1985-1986, adepții restructurării din aparatul central de partid au încercat mai curând să difuzeze spre republici ideea că sunt necesare transformări profunde și extinderea transparenței publice. Lozinca „accelerării” și a reformării sistemului politic sovietic a fost lansată pentru prima dată la Congresul al XXVII-lea al PCUS și reluată la Congresul al XVI-lea al PCM (februarie 1986), unde s-a constatat că procesul restructurării în republică se desfășura lent, fără a genera schimbări radicale³.

În RSS Moldovenească, perioada 1985-1988 a fost marcată de apariția premiselor unei mișcări democratice de masă. Principalul efect al noilor procese a fost pătrunderea ideilor reformatoare în rândul populației și erodarea treptată a monopolului partidului asupra vieții politice. Totuși, responsabil de implementarea reformelor era Simion Grosu, prim-secretar al CC al PCM din 1980, reprezentant al generației de cadre formate în perioada lui Ivan Bodiul, conducător tipic al epocii brejneviste. Din perspectiva lui, nu erau necesare reforme radicale, nici în plan politico-economic, nici sub aspect cultural și etno-național.

În societate creștea treptat efervescența ideilor și aspirațiilor influențate de direcția imprimată de M. Gorbaciov – *perestroika* și *glasnost* –, atât în rândul noilor elite intelectuale, cât și al maselor largi. Presa, devenită treptat mai liberă, a început să pună în discuție teme interzise anterior, fapt ce a încurajat exprimarea

¹ Н.В. Елисеева, *История перестройки в СССР (1985-1991)*, РГГУ, Москва, 2016, pp. 385-386.

² I. Cașu, I. Șarov (coord.), *Republica Moldova de la perestroika la independență. 1989-1991. Documente secrete din arhiva CC al PCM*, Cartdidact, Chișinău, 2011, pp. 2-3.

³ A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1993*, Universul, Chișinău, 1995, p. 528.

publică a opiniilor și a diminuat frica în raport cu aparatul represiv sovietic. În anii de început ai restructurării, un ecou puternic l-a avut filmul regizorului georgian Tenghiz Abuladze, *Căința (Покаяние)*, care aborda tema represiunilor staliniste. În RSS Moldovenească, un efect comparabil l-a avut apariția filmului *Luceafărul* (1986) regizat de Emil Loteanu – una dintre primele producții ce aborda, într-o formă artistică, problema limbii și a identității culturale într-o societate încă inertă. Spiritul critic era alimentat de acțiunile reprezentanților intelectualității, care se afirmau ca susținători fideli și entuziaști ai politicilor de restructurare și transparență publică. Respectiv, conducerea RSS Moldovenești s-a văzut nevoită să reacționeze la impulsurile venite de la centru.

Politica de restructurare s-a făcut simțită în Moldova cu o anumită întârziere. Cei mai receptivi la mesajele de liberalizare a vieții publice au fost reprezentanții mediului intelectual, în special ai celui studentesc. În aulele și căminele studențești au început să apară grupuri și inițiative ce au contribuit la trezirea conștiinței naționale a românilor din RSSM. În perioada 1985-1987, la Universitatea de Stat și la Institutul Politehnic din Chișinău erau tot mai frecvente manifestările de nemulțumire față de rusificarea procesului didactic și marginalizarea limbii populației majoritare⁴. Au apărut și primele grupuri de „neformali”, cum erau numiți în epocă – cercurile de discuții și cenaclurile, precum cel al studenților istorici de la Institutul Pedagogic „Ion Creangă” sau cenaclul *Bogdan-Petriceicu Hașdeu* de la Facultatea de Istorie a Universității de Stat, activ între sfârșitul anului 1987 și mijlocul lui 1989⁵.

Însă conducerea politică a republicii nu a sprijinit activ politica de restructurare. În ianuarie 1988, primul-secretar S. Grosu recunoștea indirect, de la tribuna celei de-a VII-a plenare a PCM, că „nu fusese încă în stare să se angajeze în toate direcțiile restructurării”. Cu „autocritica” de rigoare pentru asemenea întruniri, plasa totuși responsabilitatea încetinerii reformelor pe umerii organelor republicane de partid și de stat⁶.

În pofida liniei de restructurare promovate de conducerea de la Moscova, PCM nu s-a remarcat prin acțiuni energice în sprijinul reformelor. Ecurile restructurării promovate de la centru începeau să capete accente tot mai pronunțate de afirmare a identității naționale, provocând îngrijorare în rândul conducerii locale de partid, unde a provocat și primele fisuri. O explicație parțială a acestor tensiuni o oferă structura etnică a organizației republicane de partid. La mijlocul

⁴ AOSPRM, F. 51, inv.72, dos. 4, ff. 185-190.

⁵ I. Cașu, *Mișcarea de eliberare națională în RSSM, 1989-1991: unele contribuții*, vol. VII, Tyragetia, s.n., [XXII], nr. 2, p. 265.

⁶ *Советская Молдавия*, 1988 (19 ianuarie).

anilor 1980, moldovenii/românii reprezentau aproximativ 48% dintre membrii PCM, iar celelalte 52% erau formate din minorități etnice⁷. Băștinașii erau și mai subreprezențați în cadrul nomenclaturii CC al PCM, al comitetelor raionale și orașenești de partid: ei ocupau circa 3.500 din cele 11.300 de funcții de conducere⁸ (aproximativ 30%), deși moldovenii/românii constituiau peste 64% din populația republicii. Situația era asemănătoare și în industrie – în 1984, moldovenii/românii reprezentau doar 8,6% din numărul total al directorilor de întreprinderi, iar în zona transnistreană ponderea lor era chiar mai mică. În schimb, aceștia predominau în sectorul agricol, unde dețineau 70,3% dintre posturile de conducere în colhozuri și 68,8% în sovhozuri⁹.

Nemulțumirea din rândul cadrelor locale s-a accentuat în perioada în care al doilea secretar al CC al PCM (în funcție între anii 1984 și 1988), Viktor Smirnov, a inițiat epurări masive ale personalului autohton, înlocuindu-l cu cadre aduse din alte regiuni ale Uniunii Sovietice. Printre aceștia se afla și viitorul lider al separatiștilor transnistreni, Igor Smirnov, numit director al unei fabrici locale. Funcția de secretar secund, tradițional ocupată de un reprezentant al Moscovei, îi conferea lui V. Smirnov rolul de supraveghetor al conducerii republicii. Venit din regiunea Kalinin (astăzi Tver), oficialul nu era familiar cu realitățile moldovenești și, invocând necesitatea aplicării reformelor, a promovat campanii dure, inclusiv cea împotriva alcoolismului, inițiată de conducerea de la Moscova în 1985 și care a afectat grav viticultura Moldovei prin distrugerea a mii de hectare de viță-de-vie.

Sub pretextul combaterii corupției și tendințelor de a camufla realitățile economice, V. Smirnov lansase o serie de acțiuni represive îndreptate împotriva intelectualității și a cadrelor locale, pe care le eticheta drept „naționaliști”, feciori de chiaburi sau de membri ai partidelor românești interbelice (cuziști, liberali sau țărâniști)¹⁰. În mai 1987, de la tribuna Plenarei CC al PCM, V. Smirnov a rostit o adevărată diatribă împotriva tineretului, vizând inclusiv tendințele de manifestare a conștiinței naționale în mediul acestuia. Conform datelor de care dispunea oficialul comunist, 47% dintre tinerii din republică ascultau posturi de radio occidentale, iar 20% se informau constant din aceste surse cu privire la viața din URSS. „Modul de viață burghez”, avertiza V. Smirnov, pătrunsese adânc în mediul tineretului, subminând și înlocuind valorile socialiste¹¹. Astfel

⁷ AOSPRM, F. 51, inv. 9, dos. 5, ff. 4, 11.

⁸ AOSPRM, F. 51, inv. 5, dos. 325, f. 38.

⁹ V. Stăvilă, *Evoluția componenței naționale a elitei politico-economice a RSSM. 1940-1991*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 4, 1996, p. 39.

¹⁰ A. Moraru, *op.cit.*, pp. 528-529.

¹¹ AOSPRM, F. 51, inv.72, dos. 4, f. 185.

de abordări nu au făcut decât să compromită și să împiedice aplicarea politicii de restructurare în republică.

În octombrie 1986, conducerea de la Moscova a criticat dur CC al PCM pentru falsificarea statisticilor economice și exagerarea rezultatelor raportate. S. Grosu a fost muștrat oficial pentru „greșelile comise”. În urma acestor critici, Plenara CC al PCM din aceeași lună a admis că falsificarea datelor economice pentru a întreține iluzia prosperității devenise atât de răspândită, încât amenința nu doar economia, ci și „sănătatea morală a republicii”¹².

În paralel, influența restructurării se resimțea tot mai clar și în RSS Moldovenească. La Chișinău erau citite cu aviditate revistele *Литературная газета* (*Gazeta literară*), *Огонек* (*Flacăra*), *Новый мир* (*Lumea nouă*), *Знамя* (*Stindardul*) ș.a., care promovau mesajele curajoase ale „neformalilor” și acțiunile lor publice. Apatia civică, impusă timp de decenii în republică prin cultivarea fricii de reprimare, începea să fie înlocuită de o nouă sensibilitate publică, mai ales în mediul intelectual. Statutul privilegiat al scriitorilor le-a permis un anumit curaj în exprimarea unor poziții civice, iar rolul de inițiator al schimbării în Moldova sovietică a fost asumat de Uniunea Scriitorilor și de organul ei de presă, *Литература și Арта*.

În RSS Moldovenească, revendicările mișcării inspirate de restructurare au evoluat rapid, ca și în alte republici, în direcția trezirii conștiinței naționale. Această dimensiune nu fusese pe deplin înțeleasă de M. Gorbaciov, care considera că soluționarea problemelor economice din URSS va duce automat și la rezolvarea problemelor naționale. În programul PCUS din 1986 se afirma că tensiunile etnice din URSS erau doar „reminiscente ale trecutului”, iar relațiile interetnice se bazau pe „prietenia frățească a popoarelor”. Caracterul iluzoriu al acestei viziuni l-au demonstrat evenimentele din 1987 – de la Alma-Ata, Tbilisi, Vilnius și Riga – ce au marcat începutul destrămării imperiului sovietic.

Una dintre primele expresii publice ale renașterii conștiinței naționale în RSS Moldovenească în contextul restructurării au fost discuțiile din cadrul adunării generale a scriitorilor republicii din 18-19 mai 1987. În cadrul dezbaterilor „pe teme de literatură și de actualitate”, numeroși vorbitori au invocat necesitatea unei „gândiri noi”, în spiritul politicii de restructurare, făcând referire inclusiv la statutul limbii române/moldovenești în viața publică: din cauza politicilor preferențiale față de limba rusă, limba română fusese „prigonită” timp de decenii, fiind privită ca „inferioară”. Filologul Valentin Mândăcanu considera că „starea de degradare a limbii materne este mult mai gravă decât pare la suprafață” și propunea lansarea unei „mișcări pentru ridicarea nivelului de cultură a întregii populații”¹³ care,

¹² *Moldova socialistă*, 1986 (24 octombrie).

¹³ *Literatura și Arta*, 1987 (3 iunie).

altfel, ar fi fost condamnată la agramatism. Conducerea anterioară a Uniunii Scriitorilor a fost criticată pentru pasivitate, iar în urma alegerilor au fost desemnați în funcții de răspundere scriitori favorabili mișcării de renaștere a conștiinței naționale. Președinte de onoare a fost numit Ion Druță, iar prim-secretar al comitetului de conducere – Ion C. Ciobanu.

Această izbucnire de activism civic în rândul scriitorilor a provocat o reacție virulentă din partea conducerii de partid. Pozițiile exprimate în cadrul adunării au fost aspru criticate la Plenara a VI-a a CC al PCM, fiind calificate drept „abandonare a pozițiilor de clasă” și „imaturitate politică”. Scriitorii Dumitru Matcovschi, Andrei Strâmbeanu, Iacob Burghiu ș.a. au fost acuzați de „abateri ideologice”¹⁴, iar mișcarea „neformalilor” acuzată că încerca să atragă atenția în special asupra unor teme controversate precum problemele ecologice, cele lingvistice și „petele albe” ale istoriei. Săptămânalul *Literatura și Arta* devenise un obiect predilect al nemulțumirii liderilor comuniști, fiind considerat „purtătorul nu numai al insinuărilor din domeniul programului ecologic” ci și acuzat că, prin textele acceptate pentru publicare, respinge „știința istorică sovietică”, neagă „unitatea și continuitatea poporului moldovenesc” și revizuieste „procesul de statornicire a Moldovei Sovietice”¹⁵.

Totuși, politica restructurării conducea la efecte notabile. Cu doar doi-trei ani înainte, asemenea acuzații publice formulate de la tribuna partidului ar fi fost suficiente pentru represalii din partea organelor de securitate, cum se întâmplase în cazul inginerului Gheorghe David, arestat în 1986 și internat forțat într-un spital de psihiatrie pentru că a criticat politica externă a URSS și politicile etnice ale lui M. Gorbaciov, solicitând revenirea la alfabetul latin în RSS Moldovenească. A fost eliberat abia în 1988, în urma presiunilor organizațiilor internaționale de protecție a drepturilor omului și a sprijinului mediatic oferit de postul de radio *Europa Liberă*¹⁶.

Organele de securitate sovietice continuau să supravegheze atent orice manifestare de disidență politică sau ideologică din republică. Totuși, logica restructurării impusă de la Moscova a redus considerabil elanul represiv, atât al poliției politice, cât și al liderilor de partid. După criticile dure aduse scriitorilor la Plenara a VI-a a CC al PCM (iulie 1987), în loc să recurgă la vechile măsuri administrative sau penale împotriva disidenților, conducerea partidului s-a limitat la convocarea, pe 28 iulie, a unei întâlniri de lucru cu scriitorii. În cadrul acesteia, S. Grosu i-a acuzat pe oamenii de cultură că „sub lozincile restructurării, unii scriitori disprețuiesc istoria mișcării revoluționare și a construcției socialiste, încearcă să revizuiască, contrar adevărului istoric, procesul consolidării puterii sovietice

¹⁴ *Literatura și Arta*, 1987 (23 iunie).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ I. Cașu, I. Șarov (coord.), *op. cit.*, p. 5.

și să idealizeze anumite etape din trecutul poporului moldovenesc”¹⁷. În această intervenție, liderul comunist a expus un fel de program de conduită politică și ideologică, pe care scriitorii erau îndemnați să-l urmeze în activitatea lor publică spre a-și demonstra loialitatea față de regim. Revendicările lui S. Grosu țineau în special de atitudinea față de evenimentele pe care conducerea sovietică insista să le prezinte drept progresiste: intrarea în componența Rusiei a Basarabiei și a teritoriului de pe malul stâng al Nistrului, „biruința revoluției socialiste în ținut și formarea RASSM”, „eliberarea Basarabiei la 28 iunie 1940 și crearea RSSM unionale”, declarându-și adeziunea față de „esența și conținutul politicii naționale a PCUS în republică [...], existența națiunii moldovenești ș.a.”¹⁸. Chiar dacă recunoștea existența în republică a mai multor probleme, soluția propusă era reafirmarea internaționalismului socialist: „oricărei forme de localism, de mărginire și îngâmfare trebuie să i se opună numai internaționalismul principal, consecvent”¹⁹.

Însă recomandările conducerii comuniste nu mai aveau efect asupra mediului literar din republică. La doar o zi după întâlnirea de la CC al PCM, revista moscovită *Литературная газета* publica eseul lui I. Druță, *Frunză verde, apă și semnele de punctuație*. Eseul, preluat imediat de săptămânalul *Literatura și Arta*, aborda probleme de importanță vitală pentru societatea din RSS Moldovenească: de la degradarea mediului la ignorarea de către autoritățile comuniste a tradițiilor și valorilor morale populare. I. Druță acuza conducerea republicii că, lipsită de sensibilitate la problemele de ordin ecologic și lingvistic, ar fi incapabilă să înțeleagă gravitatea dezastrului economic și spiritual în care se află populația. Concluzia tristă a reputatului scriitor era că „publicitatea și restructurarea se mai simt aici [în Moldova] singuratic și neputincioase”²⁰.

Pentru publicul din RSS Moldovenească, schimbarea de ton din polemicile publice era un fenomen inedit. Încă din perioada conducerii lui I. Bodiul, I. Druță avea, pentru cititori, imaginea unui intelectual incomod și independent, iar orice text semnat de el era perceput ca un act de disidență, implicit atrăgătoare. Îngrijorată de ecourile puternice ale eseului *Frunză verde, apă și semnele de punctuație* și de potențialul său impact politic, conducerea PCM i-a încredințat președintelui Academiei de Științe, Aleksandr Jucenko (unul dintre principalii promotori ai politicii de secătuire și chimizare a solului²¹), misiunea de a contracara argumentele scriitorului. Al. Jucenko a publicat în presa din Chișinău un amplu articol, bogat

¹⁷ Gh. Cojocaru, *1989 la est de Prut*, Prut Internațional, Chișinău, 2001, p. 13.

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁹ *Ibidem*, p. 16.

²⁰ *Literatura și Arta*, 1987 (13 august).

²¹ *Ibidem*.

în date și cifre, în care susținea că I. Druță ar fi formulat „afirmații neîntemeiate, fără dovezi solide”, defăimând „colectivul de savanți al academiei”. În încercarea de a-și discredita adversarul, președintele academiei a recurs la un procedeu tipic epocii staliniste, acuzându-l pe scriitor de greșeli de ordin ideologic și insinuând că acesta nu s-ar fi eliberat de „maniera mai veche de a interpreta faptele”²².

În contextul restructurării, acuzațiile de „devieri ideologice” nu mai produceau efectele de altădată. Dimpotrivă, asemenea atacuri stârneau un interes sporit din partea publicului, care manifesta tot mai multă simpatie pentru cei vizați. Faptul că I. Druță – ca și alți disidenți criticați pentru abateri de la dogma oficială – nu era sancționat de organele represive ale regimului a contribuit la diminuarea fricii sociale și la consolidarea dorinței de exprimare liberă. Pe de altă parte, autoritățile au început să adopte o atitudine duple față de criticile din presă: oficial respingeau acuzațiile, dar erau, totuși, nevoite să reacționeze la ele. Sub presiunea opiniei publice, Sesiunea Sovietului Suprem al republicii a adoptat în 1987, în regim de urgență, *Planul de stat privind protecția mediului ambiant*.

Problemele de ordin lingvistic și istoric au fost readuse în atenție de Plenara Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor, desfășurată la 30 octombrie 1987. Fără a numi explicit limba „română”, unii participanți au afirmat că „nu există neam fără limbă și fără trecut” și au reproșat conducerii sovietice faptul că „ni se refuză, bunăoară, cunoașterea etnogenezei noastre”. Pentru a tempera tonul reformist al discuțiilor, secretarul responsabil de probleme ideologice, Nicolae Bondarciuc, prezent la plenară, a criticat publicațiile *Literatura și Arta*, *Nistru* și *Кодры* pentru modul „superficial” în care abordau tema prieteniei dintre popoarele sovietice. El a reiterat poziția CC al PCM, potrivit căreia presa literară trebuia să prezinte „mai amplu problemele legate de bilingvismul din republică” și „să dea o ripostă falsificatorilor prezentului și trecutului poporului moldovenesc”²³.

Autoritatea partidului asupra mediului literar se eroda însă vizibil. Contrar doleanțelor secretarului responsabil de ideologie, rezoluția adoptată la Plenara comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din 30 octombrie 1987 solicita CC al PCM „să intervină pe lângă Academia de Științe din URSS în vederea creării unei comisii științifice din filologi romaniști de vază din țară, din scriitori și specialiști în domeniul științei literare și să fie discutată în modalitate științifică problema aducerii graficii în corespundere cu natura și specificul limbii moldovenești și cu apartenența acestora la limbile romanice”²⁴.

²² Gh. Cojocaru, *op. cit.*, p. 19.

²³ *Literatura și Arta*, 1987 (19 noiembrie).

²⁴ Gh. Cojocaru, *op. cit.*, p. 24.

Această revendicare echivala cu o contestare directă a dogmei sovietice privind problema națională în RSSM. Însă reacția autorităților a fost surprinzător de moderată: pur și simplu s-a interzis publicarea în presă a rezoluției. Or, însuși faptul formulării și adoptării publice a acestei cerințe a Uniunii Scriitorilor a deschis procesul de reafirmare a limbii române la est de Prut – un proces pe care nicio interdicție sau cenzură nu-l mai putea opri. În același timp, documentul Uniunii Scriitorilor a marcat o schimbare de direcție în cadrul mișcării democratice din republică: în centrul revendicărilor „neformalilor”, problema protecției mediului a fost treptat înlocuită de o temă mult mai sensibilă și mobilizatoare – cea a limbii.

La începutul anului 1988, în procesul restructurării se remarcă o serie de tendințe noi. M. Gorbaciov și adepții săi își propuneau să combine democratizarea vieții politice cu o reformă economică profundă. Ecurile acestei schimbări au ajuns și la Chișinău. Ca filială a PCUS, Partidul Comunist al Moldovei era nevoit să reacționeze măcar declarativ la noua orientare venită de la centru.

Reacția s-a făcut simțită printr-o atitudine de relativă toleranță față de activitatea tot mai vizibilă a „neformalilor”, grupuri neînregistrate oficial, dar tot mai active în spațiul public. Printre primele organizații de acest gen s-a numărat *Cenaclul literar-muzical „Alexei Mateevici”*, care și-a avut prima întâlnire la 15 ianuarie 1988, de ziua nașterii lui Mihai Eminescu. În cadrul întrunirilor cenaclului (desfășurate inițial pe Aleea Clasicilor, apoi la Teatrul Verde din parcul Valea Morilor, spațiu mai puțin deranjant pentru autorități²⁵) se discutau teme abordate anterior și la întrunirile organizate de Uniunea Scriitorilor: degradarea ecologică, rusificarea limbii, „petele albe” ale istoriei. Dacă la început ședințele adunau doar câteva zeci de participanți, în scurt timp numărul lor a crescut la sute, apoi la mii de persoane. Treptat, temele legate de limbă și istorie au devenit dominante: tot mai mulți vorbitori cereau recunoașterea statutului oficial al limbii române/moldovenești și revenirea la grafia latină.

Activitatea *Cenaclului Alexei Mateevici* a marcat ieșirea mișcării „neformale” din spațiul închis al instituțiilor culturale în stradă, facilitând adeziunea unui public tot mai numeros la ideile democratice. Conducerea comunistă de la Chișinău încerca să limiteze amploarea acestui fenomen, concentrându-se pe respingerea revendicărilor pe care le considera cele mai periculoase pentru regim. Autoritățile au adoptat o atitudine mai tolerantă față de ideea conferirii de statut oficial limbii române/moldovenești, dar au rămas categoric ostile renunțării la alfabetul rusesc. Poziția intransigentă a fost exprimată public de secretarul pentru ideologie al CC al PCM, N. Bondarciuc, care, întrebat despre posibilitatea revenirii la alfabetul

²⁵ AOSPRM, F. 51, inv. 73, dos. 122, ff. 1-16; I. Cașu, I. Șarov (coord.), *op. cit.*, p. 6.

latin, a afirmat tranșant: „Răspunsul poate fi doar unul: nu, nu și încă o dată nu!” (rus. *нет, нет и нет!*)²⁶.

La 13 martie 1988, în ziarul *Советская Россия* (*Rusia sovietică*) a fost publicat articolul-program *Не могу поступаться принципами* (*Nu-mi pot compromite principiile*), semnat de lectorul universitar Nina Andreeva din Leningrad. Textul pleda pentru oprirea procesului de reevaluare critică a istoriei sovietice și sugera o reabilitare a stalinismului, devenind astfel un manifest al aripii conservatoare din partid. În întreaga Uniune Sovietică, articolul a fost perceput ca o tentativă de a pune capăt politicii de restructurare²⁷. La Chișinău, conducerea comunistă a urmărit cu atenție și cu o speranță tacită reacțiile la acest articol, văzând în el o posibilă frână a reformelor inițiate de la Moscova. Totuși, aceste speranțe au fost rapid spulberate. La Plenara CC al PCM din aprilie 1988, trimisul Moscovei, Ivan Kapitonov, președintele Comisiei Centrale de Revizie a PCUS, a reiterat linia oficială a lui M. Gorbaciov, acceptată pentru următoarea conferință unională de partid, afirmând că „partidul trebuie să-și revadă întrucâtva rolul său de avangardă politică a societății. Să-l revadă astfel încât metodele lui, modalitățile de acțiune să fie adecvate cerințelor noi”²⁸.

În primăvara anului 1988, filologul V. Mândăcanu a publicat în revista *Nistru*, condusă de noul redactor-șef D. Matcovschi, eseul devenit celebru *Veșmântul ființei noastre*, marcând un moment decisiv în afirmarea identității naționale și lingvistice a populației majoritare din republică, demontând mitul ideologic al existenței unei „limbi moldovenești” diferite de limba română și denunțând falsificările istorice și lingvistice ale regimului sovietic. Textul a declanșat o amplă dezbatere publică, ce a contribuit la recunoașterea identității limbii vorbite în republică cu limba română, la repunerea în circulație a etnonimului *român* ca referire la identitatea etnică a majorității populației din RSS Moldovenească și la relansarea revendicărilor pentru revenirea la alfabetul latin și „utilizarea limbii moldovenești în toate sferele vieții social-economice, alături de limba rusă”²⁹.

La începutul anului 1988, s-a remarcat o adevărată explozie a polemicii publice în societatea din RSS Moldovenească. În paginile publicațiilor *Literatura și Arta*, *Nistru*, *Tineretul Moldovei* și *Învățămintul public* erau puse în discuție, aproape săptămânal, teme care până de curând fuseseră interzise: statutul limbii, interpretarea istoriei, democratizarea vieții sociale. Totuși, această deschidere se lovea de rezistența regimului, care, deși susținea declarativ politica de restruc-

²⁶ Gh. Cojocaru, *op. cit.*, p. 33.

²⁷ Н.В. Елисеева, *op. cit.*, p. 256.

²⁸ *Moldova Socialistă*, 1988 (28 aprilie).

²⁹ Gh. Cojocaru, *op. cit.*, p. 37.

turare, respingea în fapt revendicările tot mai clare ale mișcării democratice și naționale din republică.

Atitudinea reală a elitei comuniste față de reforme s-a manifestat cel mai evident în timpul campaniei de desemnare a delegaților PCM la Conferința a XIX-a a PCUS, unde urmau să fie adoptate decizii esențiale pentru cursul politicii de restructurare. Delegația PCM a fost alcătuită aproape exclusiv din reprezentanți ai aripii conservatoare, ignorând pozițiile membrilor de partid care aderaseră la mișcarea democratică și susțineau direcția reformistă. În scurt timp, tensiunile mocnite dintre conducerea conservatoare și gruparea comuniștilor reformatori au trecut și în spațiul public.

La 27 mai 1988, la Chișinău, Adunarea generală a scriitorilor din RSS Moldovenească a adoptat în unanimitate o adresare către Conferința a XIX-a a PCUS. Scriitorii calificau drept nereprezentativă delegația desemnată de PCM și îi cereau lui M. Gorbaciov „să reprezinte interesele intelectualității de creație moldovenești și ale tuturor forțelor din republică ce aderă la restructurare”³⁰. Uniunea Scriitorilor își exprima sprijinul ferm pentru politica de restructurare și transparență publică, declarându-și disponibilitatea de „a se alinia în frontul democratic unic alături de revoluționarul PCUS – partidul restructurării” și ruga să fie invitați la conferință „scriitorii comuniști moldoveni I. Hadârcă și D. Matcovschi”³¹. Totodată, scriitorii criticau într-un mod fără precedent conducerea republicană de partid, acuzând-o că se manifestă politic în spiritul „scrisorii de tristă faimă” a Ninei Andreeva, care putea să găsească în Moldova condusă de PCM „a doua patrie”³². Adunarea a adoptat un vot de blam la adresa conducerii PCM, denunțând tendința ei de a perpetua în societatea moldovenească „spiritul timpului stagnării, cu alte cuvinte – al stagnării înnoite”³³.

Prin această declarație, pentru prima dată în istoria RSS Moldovenești, un grup numeros de intelectuali exprima public o opoziție directă față de conducerea comunistă. Această manifestare a libertății de expresie a arătat că în republică se cristaliza deja o mișcare democratică robustă, dar încă neconstituită formal. Respectiv, Adunarea generală a Uniunii Scriitorilor a propus crearea *Mișcării Democratice din Moldova în susținerea Restructurării*. A fost constituit *ad-hoc* un grup de inițiativă ce urma să pregătească desfășurarea adunării de constituire oficială a mișcării și textele documentelor programatice.

³⁰ А. Бродский (coord.), *Как больно... Обращения, письма, статьи*, Literatura artistică, Chișinău, 1989, p. 297.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 296.

³³ *Ibidem*, p. 292.

Adunarea de constituire a Mișcării Democratice din Moldova în susținerea Restructurării a avut loc la 3 iunie 1988, în incinta Uniunii Scriitorilor din Chișinău. La eveniment au participat numeroși reprezentanți ai intelectualității, oameni de știință, studenți, locuitori din orașe și sate aparținând diferitor categorii sociale. Au fost alese organele de conducere și s-a adoptat în unanimitate un apel adresat conferinței de la Moscova. Înființarea Mișcării Democratice a marcat încheierea fazei inițiale a restructurării din RSS Moldovenească: trecerea de la principiile lansate de M. Gorbaciov la maturizarea conștiinței publice și afirmarea aspirațiilor de suveranitate și independență.

Prima fază a perioadei de *perestroika* inițiată de M. Gorbaciov (1985-1988) a reprezentat, în contextul social specific al RSS Moldovenești, o etapă de tranziție, caracterizată prin încercări de modernizare a structurilor statale și printr-o deschidere treptată față de exprimarea nemulțumirilor populației. În cadrul URSS, economia republicii era orientată în principal spre agricultură și industria alimentară, iar politicile sovietice anterioare determinaseră o rusificare semnificativă a vieții culturale și administrative. În aceste condiții, înainte de lansarea politicii de restructurare, nemulțumirile față de centru rămâneau mai curând latente.

Favorizând constituirea unui spațiu deschis revendicărilor, restructurarea a oferit posibilitatea organizării unor manifestări publice – inițial limitate și controlate – în cadrul cărora s-au putut discuta probleme relevante pentru societate, la început de natură ecologică și culturală. Treptat, grupurile „neformale” au început să abordeze subiecte considerate tabu în spațiul RSS Moldovenești, precum istoria Basarabiei sau pactul Ribbentrop-Molotov.

Tendința conducerii PCM de a limita efectele reformelor și reticența ei față de schimbări radicale s-au dovedit contraproductive, erodând treptat controlul total al partidului asupra vieții sociale. În acest sens, faza inițială a restructurării în RSS Moldovenească poate fi privită ca o perioadă de acumulare a tensiunilor sociale și de trezire a conștiinței naționale. Reformele lui M. Gorbaciov au creat cadrul necesar pentru aducerea în discuție a problemelor economice, sociale și culturale ale republicii. Prin deschiderea pe care a creat-o, *perestroika* a făcut posibilă apariția unei vieți publice în care s-au întâlnit pentru prima dată în mod consecvent reformele impuse de la centru și vocea societății locale, exprimată prin poziția fermă a oamenilor de cultură. Începând cu 1988, aceste transformări au căpătat amploare, conducând la mișcări sociale masive și, în cele din urmă, la destrămarea URSS și la proclamarea independenței Republicii Moldova.

**Personalități militare
CLERUL MILITAR ÎNTRE IMPERATIVELE
NAȚIONALE ȘI CELE SPIRITUALE:
preotul maior Alexandru Soroceanu**

**MILITARY CLERGY BETWEEN
NATIONAL AND SPIRITUAL IMPERATIVES:
Major Priest Alexandru Soroceanu**

Doina Anghel,

*expert arhivist, Depozitul Central de Arhivă
„General Grigore Constandache” din Pitești (România)*

ORCID ID: 0009-0006-2277-0577

e-mail: anghel.doina0507@gmail.com

CZU:262.14(498)(092)

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.06>

REZUMAT

Două dintre instituțiile fundamentale ale poporului român, Armata și Biserica, împărtășesc valori esențiale precum ierarhia, jurământul, sacrificiul și devotamentul, iar istoria lor este strâns legată. Preotul Alexandru Soroceanu ilustrează colaborarea dintre ele. Născut la 29 aprilie 1888 în Noua Suliță, Hotin, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău, a devenit confesor al garnizoanei Buiucani în 1920. A activat în mai multe regimente de artilerie, a promovat cinstirea eroilor naționali și a fost implicat în construirea Bisericii Sfinții Îngeri din Constanța. Avansat maior în 1940, a condus Serviciul Religios al Corpului I Armată și a participat la luptele din jurul Odesei înainte de a deceda la 12 august 1942.

Cuvinte-cheie: Biserică, preot militar, devotament, serviciu religios

ABSTRACT

Two of the Romanian nation's fundamental institutions, the Army and the Church, share core values such as hierarchy, oath, sacrifice, and devotion, and their histories are closely intertwined. Priest Alexandru Soroceanu exemplifies their collaboration. Born on April 29, 1888, in Noua Suliță, Hotin, he graduated from the Chisinau Theological Seminary and became confessor of the Buiucani garrison in 1920. He served in several artillery regiments, promoted commemoration of national heroes, and was involved in building the Church of the Holy Angels in Constanța. Promoted major in 1940, he served as head of the Religious Service of the I Army Corps and participated in the battles around Odessa before his death on August 12, 1942.

Keywords: Church, military priest, devotion, religious service.

În istoria deloc liniștită a poporului român, evoluția Bisericii și a Armatei au fost indisolubil legate. Cu cât încercările au fost mai mari, pericolele mai numeroase și grele, cu atât cele două instituții au trebuit să se mobilizeze din ce în ce mai mult pentru salvarea ființei și credinței neamului nostru. Pregătirea strict militară în vederea intrării României în război era constant însoțită de o „pregătire sufletească a oștirii pe temeiul religiunii”, considerată a avea o însemnătate covârșitoare¹. Această practică a fost oficializată la 18 mai 1915, când Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a ales, în unanimitate, pe iconomul Constantin Nazarie, profesor la Facultatea de Teologie din București, ca „protopop sau supervisor al preoților de armată în caz de mobilizare, atașat pe lângă Marele Cartier General”².

După numirea în funcție, constatând absența unor reglementări cu privire la activitatea preoților din armată, atât în plan strict religios, cât și în ceea ce privește educația moral-patriotică, Constantin Nazarie propunea șefului marelui stat-major permanentizarea funcției de protopop al preoților din armată, recunoașterea lui ca șef religios în armată și emiterea ordinelor necesare în acest sens, numirea unui ajutor și accesul la informațiile privind preoții mobilizabili, elaborarea de norme clare ce să reglementeze conduita din armată și concentrarea preoților mobilizabili, pe corpuri de armată, pentru instruire.

Instrucțiunile asupra atribuțiilor preoților la armată, adoptate prin ordinul nr. 3451 din 28 octombrie 1915 al Marelui stat-major³, au sistematizat toate aceste propuneri. Cele șapte capitole ale acestor instrucțiuni stabileau modalitățile de recrutare a preoților, care urmau să provină, pe cât posibil, dintre cei licențiați în teologie, selectați pentru aptitudinile lor pastorale militare și pentru talentul oratoric. Se recomanda ca preoții să fie numiți, de preferință, din aceeași garnizoană unde erau dislocate regimintele – mai ales cele de infanterie –, pentru că erau deja cunoscuți de ostași.

În campanie, activitatea preoților era structurată pe două perioade distincte: perioada mobilizării și perioada operațiunilor. Pe parcursul celor două etape prestația preotului se desfășura pe două planuri: activitatea religioasă și activitatea pastorală. Activitatea religioasă consta în săvârșirea tuturor slujbelor religioase cerute de împrejurări, iar cea pastorală – în menținerea și ridicarea moralului trupei, în mângâierea celor suferinzi.

¹ Arhivele Militare Naționale Române - Depozitul Central de Arhivă „General Grigore Constandache” din Pitești (în continuare, se va cita AMNR-DCAP), F. *Inspectoratul Clerului Militar*, dos. 1, ff. 1-2.

² *Ibidem*.

³ AMNR-DCAP, F. *Inspectoratul Clerului Militar*, dos. 110, ff. 156-173.

Activitatea desfășurată de preoții militari în timpul Primului Război Mondial a determinat forurile politice române să ia măsuri pentru legiferarea organizării clerului militar. În expunerea de motive, ministrul de război, generalul Ioan Rășcanu, susținea că armata nu se putea dispensa de serviciul preoțimii:

Experiența războiului mondial a pus în evidență în mod hotărâtor necesitatea unei educații sufletești solide a armatelor și a dovedit că acele armate care au fost pregătite sufletește au putut înfrunta cu mai multă tărie greutățile de neînchipuit ale acestui război⁴.

În susținerea aceluiași proiect de lege, mitropolitul Moldovei, ÎPS Pimen Georgescu, în cuvântarea ținută la 8 iulie 1921 în Senat, afirma că:

Unul din multele învățăminte pe care lumea întreagă și îndeosebi noi românii l-am tras de pe urma războiului este și acela că unei armate, oricât de bine ar fi pregătită sub raportul mijloacelor de luptă, cea dintâi pregătire care îi trebuie este pregătirea sufletească⁵.

Ca urmare, prin *Legea privitoare la organizarea clerului militar*, discutată în aprilie 1921 și promulgată prin înaltul decret regal nr. 3378 din 20 iulie 1921, apoi prin *Legea și Regulamentul privitoare la organizarea clerului militar*⁶, cuprinse în înaltul decret regal nr. 1920 din 18 iunie 1924 erau admise în cadrele armatei preoții militari activi de orice rit, pentru „necesitățile confesionale și ale dezvoltării sentimentului religios” (art.1).

De asemenea, se instituționaliza o structură distinctă, care includea la minister „inspectoratul clerului militar”, având în frunte un episcop militar (numit „episcop de Alba Iulia”), general (art.15), iar la corpuri de armată și la divizii – câte un birou pentru clerul militar, condus de către un locotenent-colonel sau colonel, respectiv de către un maior sau locotenent-colonel. La regimente, exista câte un preot, căpitan, aparținând ritului religios al majorității militarilor. Pentru minoritățile religioase erau numiți în garnizoane câte un preot, pastor, rabin sau imam, ecumenismul având astfel, și în armată, teren fertil de afirmare.

În 1928 a intrat în vigoare un nou act normativ: *Regulamentul pentru serviciul religios în timp de pace și campanie*, iar un an mai târziu, *Legea pentru organizarea ministerelor* preciza că Direcția personalului avea și atribuții de încadrare în armată a personalului ecleziastic. Din 1931, importante și detaliate prevederi în domeniul asistenței religioase în armată erau cuprinse în *Instrucțiunile provizorii asupra serviciului religios în timp de pace și în timp de campanie*, ce conțineau 14 capitole și două anexe⁷ și în noua *Lege pentru organizarea clerului militar*, care avea 19

⁴ Șt. Pâslaru, 23 aprilie 1921: *Legiferarea organizării clerului militar*, în *Revista de Istorie Militară*, nr. 3, 1993, pp. 38-39.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Monitorul Oficial*, nr. 115 (29 mai), 1924.

⁷ *Monitorul Oficial*, nr. 132 (8 august), 1932.

articole, dar nu aducea modificări însemnate față de legislația anterioară. În perioada 1921-1939, la conducerea Episcopiei militare s-au succedat patru arhierei, cel mai dinamic, eficient și cunoscut în structurile armatei române fiind generalul de brigadă dr. Partenie Ciopron, hirotonisit episcop militar la 25 septembrie 1937 și investit în funcție la castelul Peleş, în ziua de 8 octombrie 1937. P. Ciopron luptase în Primul Război Mondial și fusese rănit în luptele de la Cașin-Oituz⁸.

Intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial a găsit clerul militar pregătit pentru continuarea misiunilor asumate încă din timpul primei conflagrații mondiale. Includerea preoților în structurile militare s-a realizat prin concurs pentru clerul militar activ și prin chemarea la mobilizare pentru ceilalți preoți. Astfel, la 22 iunie 1941, clerul militar includea: un episcop general de brigadă și un protopop colonel, la conducerea Episcopiei militare; 18 preoți de corp de armată cu grad de locotenent-colonel sau maior; 88 de preoți de garnizoană maiori⁹, cărora li se adăugau aproximativ 200 de preoți mobilizați pentru mari unități și unități.

Preotul Alexandru Soroceanu

Sursa: AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dosar nr. 90

Printre aceștia se număra și Alexandru Soroceanu, născut la 29 aprilie 1888 în Noua-Suliță, jud. Hotin, fiul diaconului Gheorghe Soroceanu și al Eufrosiniei. Al. Soroceanu s-a căsătorit, la 1 iulie 1912, cu domnișoara Liubovi Trifon. În 1914 li s-a născut un fiu, pe care l-au numit tot Alexandru¹⁰. Al. Soroceanu a urmat cursurile Seminarului Teologic din Chișinău, iar la 1 noiembrie 1920 a fost mobilizat provizoriu, asimilat gradului de căpitan și numit, prin ordinul ministerului de război nr. 33593/1920, în funcția de confesor militar al garnizoanei Buiucani din Chișinău, fiind trecut pe picior de pace la 1 aprilie 1921¹¹.

⁸ A. Pentelescu, *Înființarea Episcopiei armatei. Episcopii militari*, în *Armata și Biserica*, București, 1996, pp. 181-182.

⁹ I. Manole, *Preoții și Oștirea la români (1830-1948)*, Editura Daniel, Târgoviște, 1998, p. 107.

¹⁰ AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dos. 90, f. 1.

¹¹ *Ibidem*, f. 2.

85

37

ROMÂNIA
MITROPOLIA BASARABIEI

ARHIEPISCOPIA
CHIȘINĂULUI

Certificat de
căsătorie

CERTIFICAT.

Nr. 2286
1930 Martie 10

Arhiepiscopia Chișinăului certifică cum că, în registrele de stare civilă ale bisericii cu hramul Sf. Teodor, Siron, din parohia orașul Chișinău, cercul județul, de pe anul 1912, sub Nr. 40, este înscris următorul act de cununie. În anul una mie nouasute douăzeci și doi în ziua de întâia Sfințit să cununat: Alexandru al lui Theorghe Soroceanu absolvent al Seminarului teologic Chișinău, în etate de douăzeci patru ani ortodox, cu înția, cununie cu Liubovi a lui Victor Trifon cetățean de onoare creditat în etate de douăzeci unu ani ortodoxă cu înția cununie. Martori au fost din partea mirelui și din partea miresei: Mihail Ioan Ionico - Sordachescu doborășean, Nicolae Theorghe Bulubica locuitor, Simion Ioan Labolotnăi doborășean și Vladimir Victor Trifon cetățean de onoare creditat. Săving cununiei s-a săvârșit de protosierul Teodor Potica cu cântărețul Vsevolod Critchii.

Tava timbrului este plătită

Arhiepiscop (R.D. Dănilă)

Secretar (C. N. Tomșa)

Arhiepiscop (C. N. Tomșa)

Certificat de căsătorie al preotului Alexandru Soroceanu

Sursa: AMNR-DCAP, F. Memorii Bătrâni, litera „S”, maiori, dosar nr. 90, f. 35.

35

ROMANIA

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CHIȘINĂU

SERVICIUL Administrativ BIROUL Naționalității

Adresa poștală și telefonică:
PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CHIȘINĂU
Telefon: 342 și 349

Nr. și Data
(A se repeta în răspuns):

C e r t i f i c a t
Nr.39753
"25" August 1939.

Noi, Primarul Municipiului Chișinău;
Având în vedere cererea înreg. la Nr.39753/1939,
a D-lui Alexandru Soroceanu, domiciliat în Craiova str.
G-1 Tătărescu Nr.32, cu referatul Biroului Naționalității,
C e r t i f i c ă m :
Că preotul SOROCEANU ALEXANDRU, născut în Com. Nouă
Suliță Jud. Hotin, din părinți Gheorghe și Efrosinia în anul
1888, - e s t e de naționalitate română fiind înscris în
registru de naționalitate română al Primăriei Municipiului
Chișinău sub Nr.1267 lit. "S", împreună cu soția sa LIUBOVI.
SOROCEANU.-
Drept care s'a eliberat prezentul certificat.-

M A R,

p. SECRETAR GENERAL,

Certificat de naționalitate al preotului Alexandru Soroceanu

Sursa: AMNR-DCAP, F. Memorii Bătrâni, litera „S”, maiori, dosar nr. 90, f. 35.

Comandantul militar al atelierelor și depozitelor CFR, colonelul Ion Călinescu, îi acorda preotului Al. Soroceanu, în foaia calificativă pentru perioada 1 noiembrie 1920 - 31 octombrie 1921, aprecieri exclusiv favorabile. El nota:

Ca comandant (sic!) al Brigadei 1 Roșiori și al garnizoanei Buiucani de la 1 decembrie 1920 până la 31 octombrie 1921, am avut foarte multe ocazii să constat în preotul militar Alexandru Soroceanu, confesorul garnizoanei Buiucani, multă râvnă și dragoste în îndeplinirea serviciului religios la capela militară în sus-zisa garnizoană. Pentru toate aceste frumoase și solide calități, îl propun să fie înaintat la gradul de confesor militar maior, ca o recompensă binemeritată pentru serviciile reale ce le aduce garnizoanei Buiucani¹².

În anul următor, colonelul Ilie Bălășescu adăuga:

Pe lângă calitățile arătate de predecesorul meu, pot adăuga că simte românește și lucrează din toată inima pentru propaganda națională; toate aceste calități îi dau dreptul a aspira prin excepțiune la toate distincțiile ierarhiei preoțești¹³.

Predicile pe care le ținea preotul Al. Soroceanu în unitățile militare din garnizoana Buiucani „au fost foarte bune, împlânzind pe calea sufletească, pe cei ce erau cu apucături spre rău”¹⁴.

Comandantul Regimentului 25 Artilerie și al subgarnizoanei Buiucani consemna următoarele în foaia calificativă pentru perioada 1 noiembrie 1923 - 31 octombrie 1924:

Cunosc pe s[finția] s[a] preotul Soroceanu de la începutul acestui an, în decursul căruia am avut ocazia de a-l vedea zilnic. Este nelipsit în mijlocul ostașilor cărora nu numai că le formează educația morală și sufletească, dar le și însuflă și acele sentimente care reies din noțiunea „păstoriei preoțești”. Întrebuințându-și tot timpul pentru menirea sa, am avut nenumărate ocazii a-l vedea instruind chiar soldații, la școlile de carte, condice, jocuri și diferite producțiuni, cu caracter național și patriotic. L-am admirat cu câtă perseverență și profundă pioșenie oficiază serviciul religios la capela militară, unde ostașii celor patru corpuri de trupă din această garnizoană găsesc o adevărată și încurajatoare mângâiere sufletească. În desele convorbiri ce am avut cu dânsul, am remarcat spiritul său de cel mai desăvârșit altruism, căci în loc de a căuta să-și îmbuneze situația materială prin cererea unei eparhii, el preferă a îndeplini funcția de confesor militar – fără cel puțin a fi activat – de atâția ani, cu singura mângâiere de a ști „că a pus și el o pietricică la întărirea zidului înconjurător al neamului Românesc”. Român în sânge, suflet și gândire, militar în convingerile sale de ordin politic-social, preotul Soroceanu este un element care nu trebuie lăsat să plece din cadrele active ale armatei. Îl recomand și îl propun cu toată insistența a fi activat și asimilat cu gradul ce îi dă dreptul, vechimea sa în serviciul și titlurile ce posedă¹⁵.

¹² *Ibidem*, ff. 4-4v.

¹³ *Ibidem*, f. 5.

¹⁴ *Ibidem*, ff. 6v.

¹⁵ *Ibidem*, f. 8.

La 1 aprilie 1925, prin înaltul decret nr. 1684/1925, Al. Soroceanu a fost mobilizat la Regimentul 30 Obuziere¹⁶, unde comandantul scria despre el în aceiași termeni elogioși:

Preotul Soroceanu, lipsit de parohie, și-a dedicat toată munca nevoilor spirituale ale regimentului. Foarte des între soldați, a căutat prin convorbiri și conferințe a stimula moralul trupei și al reangajaților, fiind foarte iubit de ei. Bun camarad cu ofițerii, de care de asemenea este stimat și iubit. Dezinteresat materialicește, s-a preocupat de nevoile spirituale ale reangajaților, ofițerilor și familiilor acestora, sacrificându-se numai din imboldul dragostei creștinești. Duce o viață privată foarte morală. Lipsit de vicii, activ, bun român. Nu lasă de dorit nici cu sănătatea. Este un preot de elită și merită cu prisosință avansarea excepțională în ierarhia preoților militari, dacă va satisface celelalte condiții. În ce privește vechimea, s[finția] s[a] preotul Soroceanu, deși este trecut în anuar cu vechimea 1 aprilie 1925, face serviciul ca preotul garnizoanei de la 1 noiembrie 1925¹⁷.

La 1 aprilie 1926, Al. Soroceanu a fost mutat la Regimentul 25 Artilerie¹⁸, unde era „nelipsit din mijlocul trupei, dând sfaturi ostașilor, contribuind astfel, într-o largă măsură la formarea educației morale și sufletești. Bun camarad. Este iubit și stimat de întreg corpul ofițeresc”¹⁹. La 1 aprilie 1927 a fost inclus, cu gradul de preot căpitan activ, în Regimentul 13 Artilerie, fiind numit confesor al garnizoanei Constanța²⁰. În această funcție și-a continuat activitatea educativă în rândul ostașilor, ținând prelegeri, ocupându-se „îndeaproape de starea spirituală a soldaților, în general, prin conferințele ținute în corpuri, cât și în special, pentru fiecare din cei aflați în închisori sau bolnavi prin spital”²¹. În plus, a luat inițiativa de a ridica o biserică militară în garnizoană²², depunând eforturi pentru strângerea mijloacelor financiare necesare²³.

Din comitetul care urma să se ocupe de construirea bisericii (actuala Biserică *Sfinții Îngeri* sau *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din Constanța) au mai făcut parte episcopul Constanței, Gherontie Nicolau, generalul Nicolae Macici și maiorul Ion Ionescu. La 7 noiembrie 1932 a fost obținută aprobarea de la Ministerul Apărării Naționale, iar construcția efectivă a bisericii a început abia după șase ani. Într-un istoric al bisericii, realizat în anul 1967, este consemnat faptul că planurile

¹⁶ *Ibidem*, f. 2.

¹⁷ *Ibidem*, ff. 9, 9v.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 10.

²⁰ *Ibidem*, f. 2.

²¹ *Ibidem*, f. 14.

²² *Ibidem*, f. 18.

²³ *Ibidem*, f. 22.

de construcție au fost întocmite de arhitectul-șef al Patriarhiei Române, Dimitrie Ionescu-Berechet²⁴, arhitectura fiind „în stilul bisericilor bizantine, cu o singură turlă impunătoare și cu adaptarea fațadei la stilul național cu coloane de piatră”²⁵.

Lucrările au durat doar un an și jumătate, la construcție participând atât militari, cât și civili, inclusiv elevi de la Liceul Industrial Constanța. Deși a fost terminată la sfârșitul anului 1939, biserica a fost sfințită abia la 20 octombrie 1940, de doi ierarhi, Gherontie Nicolau al Constanței și P. Ciopron, episcopul armatei, împreună cu un sobor de preoți și diaconi, printre care și preotul maior Ilie Deleanu²⁶, confesorul de atunci al garnizoanei Constanța. Deși capela militară și-a păstrat numele până astăzi printre constănțeni, ea a slujit nevoilor spirituale ale soldaților doar până la 1 septembrie 1948, când autoritățile comuniste au luat decizia desființării clerului de armată. După această dată, lăcașul de cult a devenit biserică parohială, cu numele *Sfinții Îngeri*, funcționând și drept catedrală episcopală²⁷.

Preotul Al. Soroceanu nu a fost prezent la inaugurarea bisericii constănțene, pentru a cărei ridicare făcuse atâtea eforturi, pentru că, la 12 octombrie 1934, a fost mutat în garnizoana Buzău, la Regimentul 8 Dorobanți²⁸. Regimentul 8 Dorobanți-Buzău se numără printre cele mai vechi unități de infanterie din armata română. La 27 martie 1872, prin înaltul decret nr. 691, a fost promulgată *Legea organizării armatei* din anul 1868, fiind puse bazele organizării regimentelor de dorobanți, prin desființarea și contopirea unităților de grăniceri și a batalioanelor

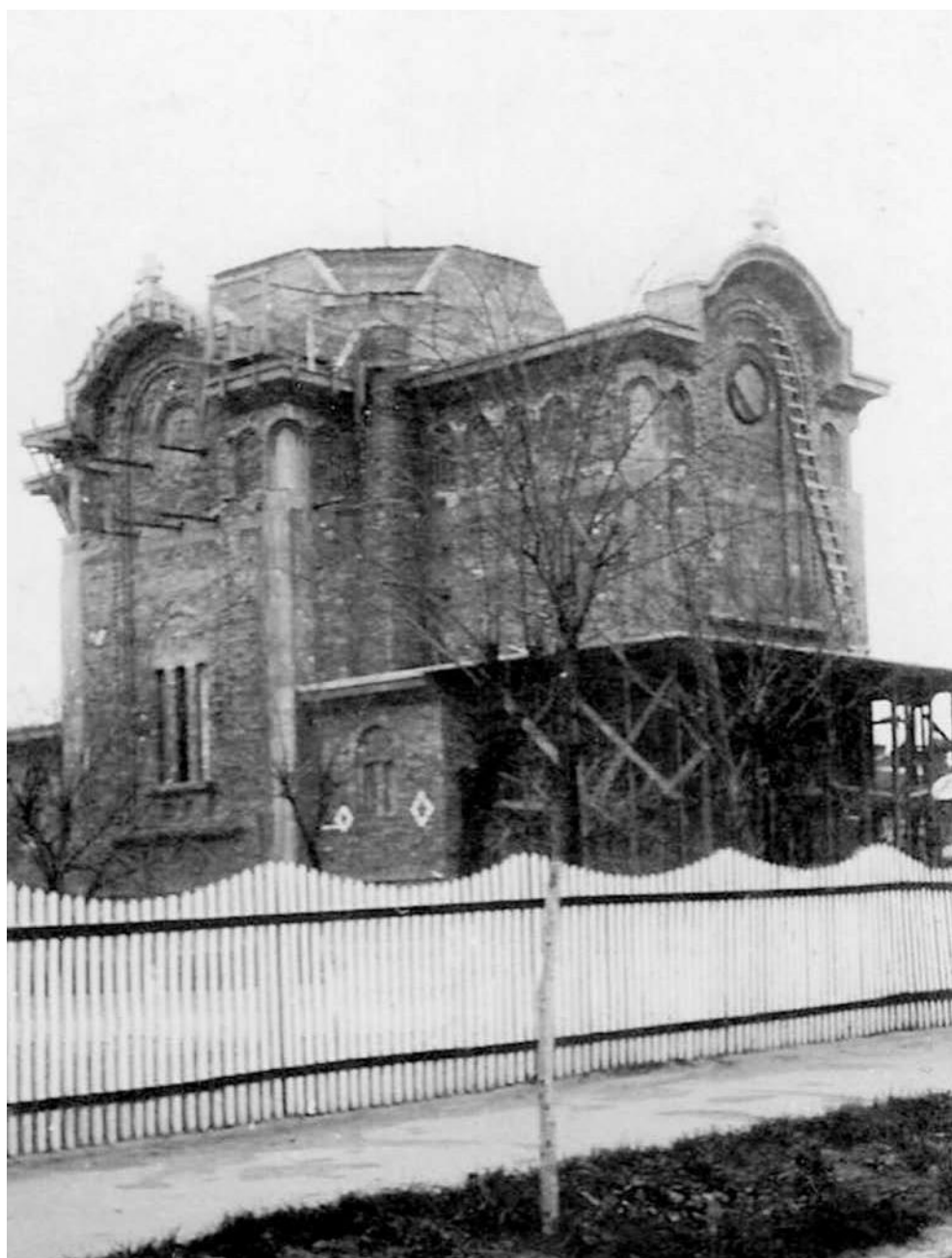
²⁴ Născut la 27 ianuarie 1896 în Câmpulung Muscel, pe linie maternă se înrudea cu câteva personalități culturale ale Câmpulungului: pictorul pașoptist Ion Negulici, poetul, prozatorul și dramaturgul Tudor Mușatescu și generalul de divizie Gheorghe Poșoiu. A fost arhitect-șef al Patriarhiei în perioada 1930-1963 și și-a desfășurat activitatea cu precădere în timpul patriarhului Iustinian (1948-1977). Portofoliul său conține peste 400 de proiecte, impresionante prin diversitate, calitate și cantitate. În timpul mandatului de arhitect-șef al Patriarhiei a proiectat peste 100 de biserici noi. A rămas atașat de orașul natal, proiectând și amenajând peste 80 de edificii publice, biserici, locuințe particulare, monumente comemorative și funerare. (<https://arhitectura-1906.ro/2013/12/arhitectul-dimitrie-ionescu-berechet-in-campulung/>, accesat la 01.07.2024).

²⁵ <https://www.ziuaconstanta.ro/stiri/invitati/scurt-istoric-al-bisericii-sfintii-arhangheli-mihail-si-gavriil-din-constanta-galerie-foto-675398.html>, accesat la 01.07.2024.

²⁶ Născut la 7 august 1885 în Poiana Lacului, plasa Pitești, județul Argeș, fiul preotului Ștefan Deleanu. Pentru mai multe amănunte despre cariera preotului Ilie Deleanu, vezi D. Anghel, *Ilie Deleanu – preot militar, pedagog și om de cultură, în Armata română și culele. Studii și comunicări prezentate la sesiunea națională de comunicări științifice Pitești - Mioveni, 25 iulie 2014*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2014, pp. 31-34.

²⁷ <https://www.ziuaconstanta.ro/stiri/invitati/scurt-istoric-al-bisericii-sfintii-arhangheli-mihail-si-gavriil-din-constanta-galerie-foto-675398.html>, accesat la 01.07.2024.

²⁸ AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dos. 90, f. 2.

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” din Constanța în construcție

Sursa: <https://www.ziuaconstanta.ro/stiri/invitati/scurt-istoric-al-bisericii-sfintii-arhangheli-mihail-si-gavriil-din-constanta-galerie-foto-675398.html?imagini=1&open>

de miliții²⁹. Regimentul 8 Dorobanți a fost înființat la 1 iulie 1872, prin înaltul decret nr. 1055/1872, prin contopirea vechilor companii de grăniceri de la Coarnele Luncii, Dorna Prisecani, Comănești și Oituz și cu personal de la o unitate de milițieni. Avea reședința la Roman și zona de încorporare a recruților și de dislocare a subunităților pe teritoriile județelor Roman, Suceava, Neamț și Bacău³⁰. Comanda regimentului i-a fost încredințată colonelului Niculaie Holban, iar la 16 octombrie 1874, unitatea primea drapelul de luptă din partea regelui Carol I³¹. La 26 noiembrie 1875, prin înaltul decret nr. 2195, erau reorganizate regimentele de dorobanți, urmărindu-se restrângerea numărului de județe din aria de responsabilitate a unui regiment de dorobanți. Erau create încă opt regimente, pe lângă cele deja existente. Astfel, Regimentul 8 Dorobanți a fost transformat în „al 14-lea regiment de dorobanți”, organizat pe două batalioane, cu reședința în garnizoana Roman, zona administrativă fiind restrânsă la județele Roman și Bacău³². Prin același înalt decret, era prevăzută și crearea Regimentului 8 Dorobanți, cu reședința la Buzău, organizat pe două batalioane și opt companii, fiindu-i repartizate pentru încorporarea și concentrarea efectivelor și pentru dislocarea subunităților, doar teritoriile județelor Buzău și Ialomița³³. Regimentul a funcționat sub această titulatură până când, prin înaltul decret nr. 2329 din 11 iulie 1891, care modifica titulatura regimentelor de dorobanți, a primit numele Regimentul Buzău nr. 8³⁴. La 23 mai 1932, regimentului avea să îi fie modificată din nou titulatura, acesta devenind, conform înaltului decret regal nr. 1778 din 1932, Regimentul nr. 8 de Dorobanți Buzău³⁵, păstrându-și această titulatură până la 1 noiembrie 1944, când a fost desființat prin contopire cu Regimentul 40 Infanterie³⁶.

Comandantul Regimentul nr. 8 de dorobanți Buzău consemna următoarele cu privire la activitatea preotului Al. Soroceanu în perioada 1 noiembrie 1934 - 31 octombrie 1935:

I. a continuat să-și exercite programul de conferințe săptămânale la trupa regimentului cu zel, abnegație și pricepere; a îngrijit trupa în postul mare (spovedanie și împărțășirea cu Sfintele Taine).

²⁹ „Monitorul Oastei”, nr. 14/1872, p. 221-226.

³⁰ AMNR-DCAP, F. *Colecții - Registre Istorice și Jurnale de Operații*, vol. I, (în continuare se va cita RIJO-1), dos. 3294, f. 155.

³¹ *Ibidem*.

³² *Monitorul Oastei*, nr. 35, 1876, pp. 812-822.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Monitorul Oastei*, nr. 28, 1891, pp. 913-914.

³⁵ *Monitorul Oastei*, nr. 122, 1932, f. 3445.

³⁶ AMNR-DCAP, F. *Divizia 5 Infanterie*, dos. 1957/1944, ff. 345, 347.

II. În calitate de custode al Cimitirului Eroilor a supravegheat cu multă pricepere și dragoste întreținerea cimitirului³⁷: din inspecțiile făcute cimitirului de diferiți șefi ierarhici, preotul a fost totdeauna felicitat pentru buna întreținere a cimitirului.

III. A luat inițiativa de a înlocui pictura bisericească cu una potrivită cu iconografia bisericească. Marele merit al preotului este că a găsit un pictor de mare valoare fiind soldat în termen, care lucrează sub îndemnul și blândețe povețe ale părintelui cu mult entuziasm și sârguință, astfel că pictura bisericii va fi gata în cursul acestui an și va fi o podoabă de valoare. Nu numai atât, dar această pictură va costa foarte puțin, circa 40.000 de lei și aceasta numai datorită preotului, care asistă personal la cumpărături, la facerea vopselelor și la executarea picturii.

IV. În afară de pictură, părintele a mai propus și executat următoarele reparații și renovări la biserică: 1) îngroparea luminii electrice (instalația) în zid; 2) montarea în interiorul turlei a patru becuri electrice, care luminează întreaga turlă, dându-i un aspect festiv; 3) a completat ventilatoarele; 4) a completat sobele.

V. În rezumat: Părintele căpitan Soroceanu este un bun preot militar, un bun gospodar și cu multă dragoste pentru serviciul religios și sfântul locaș, [pe] care îl are în primire. Are o purtare ireproșabilă, atât în societate, cât și în serviciu. Are cunoștințe generale și profesionale [suficiente] de a deveni preot maior³⁸.

Activitatea preotului Al. Soroceanu nu a rămas neapreciată de superiori, acesta fiind citat prin ordinul de zi pe divizie. În ordinul de zi nr. 36 din 13 noiembrie 1936, al Diviziei 5 Infanterie, se consemna:

Având în vedere raportul nr. 66 din 10 noiembrie 1936, al comitetului de conducere al Bisericii Eroilor Diviziei 5, prin care arată că preotul căpitan Soroceanu Alexandru,

³⁷ Cimitirul Eroilor din curtea Bisericii Eroilor Buzău fusese construit la inițiativa comandantului Diviziei 5 Infanterie, generalul Nicolae Uică. În acest cimitir, au fost aduse din cimitirul *Sfântul Gheorghe* monumentele ridicate în cinstea ostașilor căzuți în campania din 1913 (al Doilea Război Balcanic), precum și cele două monumente ridicate de germani în timpul Primului Război Mondial. Ele au fost așezate în cele patru părți ale cimitirului. În Cimitirul Eroilor din Buzău de află osemintele a 9.653 de eroi necunoscuți (din ambele tabere beligerante, Antanta și Puterile Centrale), ceea ce face din această necropolă cel mai mare cimitir al eroilor din România și unul dintre cele mai importante cimitire cu eroi necunoscuți din Europa (8.001 militari români, 753 militari germani, 744 militari austro-ungari, 136 militari ruși și bulgari, 14 militari turci, 5 militari italieni și 1 militar evreu, care au luptat în Primul Război Mondial). La intrarea în cimitir s-a construit un portal în formă de arc de triumf, pe al cărui frontispiciu există inscripția „Cimitirul Eroilor”, iar în spate, anul „1930”. De o parte și alta, pe stâlpii de susținere, a fost așezat câte un tun în miniatură și câte un vultur. Pe stâlpul din stânga există un medalion cu textul: „Călătorule descoperă-te! Fiii patriei întregite odihnesc aici fericiți că și-au făcut datoria”, iar pe stâlpul din dreapta, într-un medalion identic, se află inscripția: „Aici odihnesc ostași căzuți în Marele război pentru întregirea neamului 1916-1919”. Inaugurarea cimitirului a avut loc la 8 octombrie 1931, în prezența regelui Carol al II-lea, prim-ministrului Nicolae Iorga și a patriarhului României. (<https://buzauopen.ro/pat/portalul-in-forma-de-arc-de-triumf-de-la-intrarea-in-cimitirul-eroilor/>, accesat la 01.07.2024.)

³⁸ AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dos. 90, ff. 24, 24v.

confesorul garnizoanei Buzău, a corespuns cu noianul de greutate cerut cu renovarea Cimitirului și repararea și pictarea din nou a Bisericii Eroilor și, încă de la luarea serviciului în primire, a dat dovadă de un bun, priceput și harnic gospodar, reușind cu o sumă minimă să execute și să termine pictura Bisericii, pentru care a fost felicitat și de PS Episcopul Ghenadie la recepția făcută; în plus nu a neglijat nici celelalte atribuțiuni, ținând săptămânal conferințe trupei, ordon citarea sa prin ordin de zi pe divizie, pentru faptele mai sus-arătate.

Comandantul Diviziei 5, general [Teodor] Serghiescu³⁹.

Comandantul Regimentului 8 Dorobanți completa cu referiri la perioada 1 noiembrie 1935 - 31 octombrie 1936 caracteristica activității lui Al. Soroceanu:

Cu același zel, abnegațiune și evlavie a continuat să-și îndeplinească serviciul și anul acesta. A ținut regulat serviciile religioase în biserica eroilor, duminicile și sărbătorile, la care asistă întotdeauna, pe lângă ostașii garnizoanei, și un numeros public civil, atras de evlavia și fastul slujbei, precum și de frumusețea picturală a bisericii – opera inițiativei și destoiniciei preotului. A executat cu multă dragoste și abnegațiune serviciile religioase la regiment în diferite ocaziuni, cu tot fastul și competența. A ținut regulat conferințe religioase trupei după programul stabilit de garnizoană cu multă pricepere. A vizitat regulat bolnavii la infirmerie și spital, aducându-le mângâiere și sfaturi părintești. Neobosit la datorie, ori de câte ori era chemat la ofițeri sau reangajați acasă în diferite ocaziuni religioase. [...] În calitate de custode al Cimitirului Eroilor a îngrijit cu multă competență și pricepere de morminte și grădină, înfrumusețând-o încontinuu. Sub conducerea sa pricepută și cu mult entuziasm și credință în cele sfinte, a terminat pictura bisericească a Bisericii Eroilor Diviziei 5. În adevăr, este o podoabă de artă bisericească. Cheltuielile sunt minime față de valoarea picturii. Recepția făcută bisericii în prezența PS Sale Episcopului Ghenadie a dat motiv PS Sale de a-și arăta recunoștința și uimirea față de o operă atât de mare înfăptuită cu mijloace atât de reduse. În afară de pictura interioară s-au mai realizat tot sub conducerea și controlul direct al preotului: scara la ușa din Sfântul Altar, cu material donat; s-au vopsit pereții exteriori în ulei; s-au pictat 37 de iconițe pe peretele exterior al bisericii; s-au lucrat în beton [două] bănci în fața cimitirului din material donat⁴⁰.

La 7 mai 1937 preotului Al. Soroceanu i-a fost acordat Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler⁴¹. La 1 aprilie 1938 a fost mutat, în interes de serviciu, la Corpul 1 Armată, în funcția de șef al Serviciului religios⁴². Comandantul Corpului I Armată, generalul de divizie D. Popescu, nota în foaia calificativă pentru perioada 1 noiembrie 1937 - 31 octombrie 1938:

Este șeful Serviciului religios de la Corpul de armată în care calitate a depus o muncă lăudabilă, ocupându-se de aproape și cu multă dragoste de educația morală și reli-

³⁹ *Ibidem*, f. 25.

⁴⁰ *Ibidem*, ff. 26-27.

⁴¹ *Ibidem*, f. 1v.

⁴² *Ibidem*, f. 2.

gioasă a unităților din garnizoana Craiova, dând în același timp și directive folositoare pentru celelalte garnizoane. Este un preot cult și demn în relațiile sale de serviciu și sociale. A fost citat pe Armată prin Ordinul de zi nr. 16 din 2 aprilie 1938 al ministrului Apărării Naționale pentru activitatea rodnică și realizări pe tărâmul național, pe când se afla în garnizoana Buzău⁴³.

În urma unei inspecții, episcopul general P. Ciopron, inspectorul clerului militar, consemna:

Trecând în inspecție canonică la garnizoana Buzău, unde se află confesor preotul căpitan Soroceanu, am constatat că acest preot, deși nu are studii teologice superioare, totuși este foarte conștiincios în serviciul său. Zilnic este în contact cu trupa. Îi place să se ocupe de aproape ca garnizoana în care servește să aibă negreșit biserică. Este bine apreciat de întregul corp ofițeresc, admirând îndeosebi zelul său pentru educația sufletească a ostașilor⁴⁴.

Și în garnizoana Craiova, preocupările sale au fost aceleași: „Prin stăruința sa, s-a reparat și reînnoit pictura Capelei militare de la Spitalul Corpului de armată din Craiova. Tot prin stăruința sa s-a procurat în mod gratuit la aceeași capelă: patru sfeșnice mari și un iconostas”⁴⁵, nota tot generalul de divizie Dumitru Șt. Popescu, comandantul Corpului 1 Armată.

La 8 iunie 1940, Al. Soroceanu a primit gradul de preot maior⁴⁶, iar comandantul Corpului I Armată consemna în foaia calificativă pentru perioada 13 iunie 1940 - 31 octombrie 1940 următoarele:

Protopopul stravrofor maior Soroceanu Alexandru a condus Serviciul religios în Corpul 1 Armată, desfășurând o activitate pe tărâmul spiritual demnă de toată lauda. Prin contact des cu unitățile Corpului 1 Armată a ținut legătura sufletească cu ofițerii și trupa diviziilor și elementelor neîndivizionate, mai ales contribuind în largă măsură la întărirea credinței strămoșești și liniștirea spiritelor, mai cu seamă în urma evacuării trupelor din Basarabia, când se născuse un curent ostil evreilor, din pricina conduitei lor față de trupele care se retrăgeau în Moldova. Rezultatele dobândite au fost foarte bune. Depune mult interes în executarea atribuțiilor ce îi revin și totdeauna a obținut roade foarte bune⁴⁷.

La mijlocul anului 1940, toate sacrificiile umane și materiale ale soldaților români și ale populației civile din timpul Primului Război Mondial, toate eforturile și demersurile politice și diplomatice românești din perioada războiului și din timpul Conferinței de Pace de la Paris, toate deciziile care se regăseau în sistemul

⁴³ *Ibidem*, f. 29.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 29v.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 30.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 2.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 31.

de tratate versaillez fuseseră anulate, încălcate cu brutalitate de cele două mari puteri, Germania și URSS. Cei doi mari dictatori ai istoriei, nemulțumiți de prevederile păcii mondiale de după război, animați de dorințe revanșarde, în cazul Germaniei, și de visul de expansiune teritorială, în cazul URSS, au ajuns la o ne-firească înțelegere de a-și împărți sferele de influență și dominație asupra Europei și lumii și de a instaura o nouă ordine mondială.

Evacuarea teritoriilor anexate de URSS a avut loc în mai multe etape, rapiditatea cu care Moscova ceruse să fie eliberate teritoriile creând premisele haosului care a urmat. Imediat după ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, regimul sovietic a dezlănțuit teroarea, represiiunile, deportările și maltrătarile ca mijloace de intimidare a populației. Acțiunile de teroare din anii 1940-1941 din Basarabia și Bucovina de Nord au avut în vedere, în principal, categoriile de populație care erau considerate obstacole în calea expansiunii sovietice: reprezentanții clerului, intelectualii, foștii funcționari ai administrației românești, țăranii înstăriți, proprietarii, comercianții, fostele cadre militare ale armatei române și țariste. Măsuri represive au fost luate și asupra populației băștinașe, fiind pedepsită orice exprimare a sentimentului național român.

Represiiunile începuseră deja din 28 iunie - 3 iulie 1940, la Chișinău, Bender, Soroca, Orhei și Bălți ostașii sovietici, împreună cu ilegaliști comuniști jefuind populația care se retrăgea în România, arestând și predând către NKVD pe foștii funcționari de stat (medici, învățători, juriști), proprietari, comercianți⁴⁸.

În concepția bolșevică, teroarea era ridicată la rang de principiu, Vladimir Lenin formulând-o astfel în scrisoarea adresată lui Dmitri Kurski, comisarul poporului pentru justiție, cu prilejul redactării codului penal:

Eu cred că ideea fundamentală (a Codului Penal – n.a.) e clară: să expună deschis principii, stabilind natura, justificarea, necesitatea și limitele terorii. Tribunalul nu trebuie să abolească teroarea, ci să o justifice în principiu, dându-i o formă juridică și fără înfrumusețări⁴⁹.

Represaliile sovietice au vizat familia și biserica, valori tradiționale pentru poporul român. Familia era afectată prin suprimarea datinilor și tradițiilor, prin „prăpastia pe care au încercat să o sape între părinți și copii”⁵⁰. În același timp, educația antireligioasă constituia o parte importantă a pedagogiei sovietice, formulată astfel:

⁴⁸ A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1993*, AIVA, Chișinău, 1995, p. 347.

⁴⁹ Guvernământul Basarabiei, *Basarabia dezrobită. Drepturi istorice. Nelegiuiri bolșevice. Înfrățituri românești*, Chișinău, iulie 1942 (În continuare se va cita *Basarabia dezrobită...*), p. 86.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 70.

Educația anti-religioasă trebuie să se facă organizându-se întregul învățământ, în așa fel ca să se asigure formarea la școlari a unui orizont științific marxist-leninist, a cunoștințelor corecte științifice despre natură și societate, care să nu lase loc prejudecăților, supranaturalului și misticismului. Folosindu-se de faptele istorice și operele literare și artistice, trebuie altoit școlarilor ura și scârba față de acțiunile mârșave ale bisericii și minciunile slujitorilor ei. Trebuie în sfârșit ca această ură față de religie și conștiința necesității de a o nimici să le facem active, astfel ca la școlari să se nască în mod natural dorința arzătoare de a lupta pentru eliberare deplină a minții omenești de rămășițele religiei⁵¹.

Biserica a primit o lovitură indirectă, prin educație și fiscalitate. Fiind cunoscut sentimentul religios al populației basarabene, autoritățile sovietice au condiționat funcționarea bisericilor de plata unor taxe exagerate (între 2.000 și 5.000 de ruble anual), pe care sperau ca populația să nu le poată plăti, închiderea bisericilor devenind astfel aparent legală. Cu toate acestea, populația a făcut eforturi mari pentru a putea plăti birurile, ceea ce a determinat autoritățile să recurgă la alte metode. Prima a fost ridicarea taxelor la sume exorbitante. Unei biserici din Cahul, de exemplu, i se aplicase un impozit de 70.000 de ruble, pe care nu l-a putut plăti, astfel că a fost închisă, oamenii mergând pe ascuns la slujbe în bisericile din alte localități⁵².

O altă lovitură, de această dată directă, au fost actele de huliganism săvârșite asupra bisericilor și obiectelor de cult. Un cetățean din satul Flămânda relatează că atunci când rușii au intrat prima dată în sat, au tras cu revolverele asupra unei cruci de la fântâna situată la intrarea în sat⁵³. Într-o biserică din Chișinău, pe spatele unei icoane a lui Iisus Christos a fost desenat chipul lui Iosif Stalin, în alte biserici au fost arse icoanele, mângăliți pereții, veșmintele preoțești luate și folosite pe post de costume la teatru, unele biserici și mănăstiri au fost transformate în cantonamente de trupe, grajduri, magazii, săli de spectacole sau toalete, cum a fost cazul unei mici biserici din portul Ismail și al bisericii garnizoanei din Hotin. Clădirea Palatului Mitropolitan din Chișinău a fost transformată în club, capela în sală de dans, a cărei scenă era montată chiar pe locul altarului. Bisericile neterminate au fost dărâmate, materialul fiind folosit pentru alte construcții, preoții erau scuipați și bătuți pe stradă sau în biserică, iar cei mai zeloși au fost deportați, închiși sau uciși. Grozăviile s-au extins și la casele particulare, icoanele fiind batjocorite, iar cruciulițele găsite la copiii creștini smulse și aruncate la gunoi⁵⁴.

⁵¹ *Ibidem*, p. 74.

⁵² *Ibidem*, p. 76.

⁵³ A. Moraru, *op. cit.*, p. 350.

⁵⁴ *Basarabia dezrobită...* pp. 76-77, 115-117.

Biserică din Basarabia devastată. Se observă steaua pusă în locul crucii

Sursa: Gheorghe Buzatu, *Paradigme ale tragediei Basarabiei*, Editura Vicovia, 2013, p. 21.

Începând cu 22 iunie 1941, România a intrat în război, urmărind restabilirea hotarelor sale de până la 28 iunie 1940, un rol destul de important revenind preoților militari. La 22 iunie 1941, Al. Soroceanu a fost mobilizat și repartizat la Regimentul 26 Dorobanți⁵⁵. În *Registrul istoric al Regimentului 26 Dorobanți* era consemnată plecarea pe front, în data de 18 septembrie 1941, cu următoarea justificare:

În conformitate cu ordinul Diviziei 2 nr. 10.001 din 12 septembrie 1941, prin care se comunică „programul de transport”, Regimentul 26 Dorobanți „Rovine”, începând cu data de 18 septembrie 1941, se deplasează din garnizoană, în șase transporturi, pe front. Înaintașii noștri, care au luptat în 1919, în războiul de întregire a neamului, nu s-au oprit nici pe culmile Munților Apuseni și nici pe malurile Tisei, până n-au distrus ultima rezistență inamică. Pentru atingerea acestui scop, ei s-au bătut până au cucerit capitala ungurilor, Budapesta. Astăzi noi, pentru a putea răzbuna trecutul, sângele vărsat în această luptă pentru „Cruce”, și pentru a asigura liniștea copiilor și stăpânirea pământului, trebuie să mergem să cucerim ultima citadelă inamică, Odesa⁵⁶.

Înainte de plecarea pe front, „preotul maior Alexandru Soroceanu s-a ocupat cu multă râvnă de pregătirea sufletească a ostașilor Regimentului 26 Dorobanți prin slujbe, predici și povețe”⁵⁷. Înaintarea armatei române pe teritoriul Rusiei Sovietice a dat ocazia atât trupelor române, cât și preoților militari să descopere că în acele regiuni viața religioasă fusese distrusă de comuniști, autoritatea sovietică desfășurând o politică de descreștinare prin constrângere, cu urmări ce i-au îngrozit pe preoții militari români, nevoiți să se transforme în adevărați misionari creștini pentru populația civilă.

După intrarea trupelor române în URSS, populația civilă se interesa imediat de existența unui preot, cerându-i acestuia să officieze slujbe religioase sau să-i creștineze prin botez. Preoții militari români au fost nevoiți să officieze slujbe de înmormântare atât pentru soldații

Preotul Alexandru Soroceanu

Sursa: AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dosar nr. 90

⁵⁵ AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dos. 90, f. 2.

⁵⁶ AMNR-DCAP, F. *Colecții – RIJO-1*, dos. 3426, f. 105.

⁵⁷ AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dos. 90, f. 32.

căzuți pe câmpul de luptă, cât și pentru persoanele decedate cu mult înainte de sosirea trupelor române. Activitatea desfășurată de preoții militari a dus la îmbunătățirea relațiilor cu localnicii, cu reale avantaje pentru situația armatei române în spatele frontului.

Pe front, preotul Al. Soroceanu, după cum nota comandantul Regimentului 26 Dorobanți „Rovine”,

... a însoțit regimentul în luptele din jurul Odesei. În orele de acalmie și seara nu pierdea ocaziunea să vină pe front, unde lua contact cu ostașii, îmbărbătându-i. În timpul zilei, nelipsit de la postul de prim ajutor regimentar, unde ajuta pe doctor și îmbărbăta din nou răniții sau de la Cimitirul Eroilor Regimentului 26 Dorobanți unde slujea pe cei căzuți și se îngrijea de creștineasca lor înmormântare. Mi-a dat un sprijin neprețuit la organizarea cimitirului. În timpul marșului de la Odesa spre Nipru a însoțit continuu regimentul profitând de orice ocazie pentru încurajarea ostașilor și găsim și timpul necesar să propovăduiască populației întoarcerea la cele sfinte. În comuna Aleksandrovka a improvizat o biserică într-o clădire părăsită, unde se slujește și astăzi⁵⁸.

La 24 decembrie 1941, prin ordinul Marelui stat-major nr. 133546/1941, preotul Al. Soroceanu a fost numit preot confesor la Ambulanța divizionară nr. 2, în locul preotului Gheorghe Bălana⁵⁹.

Ultima caracterizare din dosarul personal al preotului Al. Soroceanu este semnată de locțiitorul comandantului Diviziei 2 Infanterie, colonelul Nicolae Marinescu, la sfârșitul anului 1941:

În totul de acord cu prea bunele aprecieri făcute de comandantul regimentului. Am avut ocazia să văd la lucru pe acest preot militar pe câmpul de luptă și pe timpul marșului de la Odesa la Nipru. Cu o voință fără margini, însuflețit de un permanent patriotism, a depus o muncă demnă de toată lauda, aducând foloase reale regimentului. Este un foarte bun preot militar⁶⁰.

La 12 august 1942 a fost șters din controale, fiind consemnat ca decedat în Spitalul german nr. 6 (Regimentul 9 Artilerie)⁶¹.

Prin documentele prezentate am dorit să reconstituim câteva imagini din amplul tablou al importantului rol pe care preoții militari l-au avut în viața ostașilor, cărora le-au fost alături, oficiind pentru aceștia slujbe, oferindu-le sfaturi creștine, îmbărbătându-i, organizând înmormântări și întreținând morminte și cimitire, îndeplinind atât imperativele naționale, cât și pe cele spirituale, fiind nu doar soldați ai țării, ci și ai credinței, așa cum afirma unul dintre combatanții de atunci.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 32v.

⁵⁹ AMNR-DCAP, F. *Inspectoratul Clerului Militar*, dos. 286, f. 817.

⁶⁰ AMNR-DCAP, F. *Memorii Bătrâni*, litera „S”, maiori, dos. 90, f. 32v.

⁶¹ *Ibidem*, f. 2.

Muzeologie și memorie militară

PIESE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI MILITAR – SURSA DE CERCETARE ISTORICĂ ȘI MUZEOGRAFICĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

PIECES FROM THE MILITARY MUSEUM'S COLLECTION – A SOURCE FOR HISTORICAL AND MUSEOGRAPHICAL RESEARCH ON THE SECOND WORLD WAR

Veronica Melinte,

magistru în științe umanistice

Muzeul Militar, Agenția pentru Știință și Memorie Militară

ORCID ID: 0009-0000-2345-6797

e-mail: melinte.veronica@upsc.md

CZU:069.02:355

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.07>

REZUMAT

Studiul de față examinează patrimoniul militar muzeal ca sursă de cercetare istorică și muzeografică privind cel de-al Doilea Război Mondial. Caracterul interdisciplinar al demersului este justificat de specificul muncii muzeografului, aflat în contact direct cu vestigiile trecutului, pe care le studiază simultan din perspectivă istorică și documentar-muzeografică. Este analizat cadrul legislativ și normativ ce reglementează activitatea de cercetare din muzee. De asemenea, sunt prezentate cele mai reprezentative piese din perioada războiului aflate în patrimoniul Muzeului Militar și sunt formulate recomandări pentru completarea fișelor analitice de evidență individuală aferente categoriilor de piese din patrimoniul militar muzeal aflate în dotarea armatei sovietice, germană și română.

Cuvinte-cheie: muzeu, patrimoniu, cercetare, tehnică militară, arme de foc.

ABSTRACT

The present study examines the military museum heritage as a source for historical and museographical research related to the Second World War. The interdisciplinary character of the approach is justified by the specific nature of museum work, in which the museographer, being in direct contact with the vestiges of the past, studies them simultaneously from both historical and documentary-museographical perspectives. The paper also analyzes the legislative and normative framework regulating research activities in museums. In addition, it presents the most representative objects from

the period of the war preserved in the collection of the Military Museum and offers recommendations for filling in the analytical individual record sheets corresponding to categories of military museum heritage pieces once included in the equipment of the Soviet, German, and Romanian armies.

Keywords: Museum; Heritage; Research; Military Technology; Firearms.

Muzeul Militar al Agenției pentru Știință și Memorie Militară păstrează un patrimoniu vast, alcătuit din piese cu valoare istorică, științifică, memorialistică și expozițională. O parte considerabilă provin din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, incluzând obiecte aflate la acea vreme în dotarea armatei sovietice, a armatei române și a armatei germane. Exponatele sunt incluse în colecțiile: Tehnică militară, Arme de foc, Arme albe, Vestimentație și Harnașament, Medalistică, Vexilologie, Pictură și Sculptură, Documente și Fotografii. Cercetarea lor permite abordări multiple, precum: analiza calitativă și cantitativă a dotării armatelor cu tehnică și muniții; studiul uniformelor militare și al accesoriilor; cercetarea propagandei de război prin postere, ziare și foi volante; analiza mijloacelor de recunoaștere și apreciere a meritelor militare – medalii și distincții din perioada războiului. Actualitatea lor este determinată atât de caracterul controversat al acestui patrimoniu militar, cât și de contextul social și geopolitic actual, marcat de războiul Rusiei împotriva Ucrainei.

În studiul de față ne propunem să analizăm patrimoniul militar muzeal ca sursă de cercetare istorică și muzeografică a celui de-al Doilea Război Mondial. Interdisciplinaritatea demersului este justificată de specificul activității muzeale, în cadrul căreia muzeograful, aflat în contact direct cu vestigiile trecutului, le investighează din două perspective complementare. Perspectiva istorică presupune consultarea documentelor și lucrărilor științifice pentru determinarea cronologiei, a contextului producerii și a funcției pieselor. Perspectiva muzeografică implică analiza directă a obiectelor, depistarea inscripțiilor și marcajelor, evaluarea stării de conservare și a valorii patrimoniale, completarea fișelor analitice de evidență și stabilirea condițiilor optime de conservare.

Patrimoniul muzeal militar reclamă modalități de valorificare diferite de cele aplicate muzeelor de profil arheologic, etnografic sau artistic. Particularitatea sa constă în faptul că se referă la momente decisive ale istoriei și la experiențe umane încă vii în memoria colectivă, adesea asociate cu traume, pierderi și controverse. Deși Republica Moldova s-a desprins de regimul totalitar comunist acum mai bine de trei decenii, consecințele propagandei ideologice continuă să se manifeste prin polarizări identitare, lingvistice și geopolitice, dar și prin divergențe privind interpretarea trecutului și evaluarea patrimoniului militar moștenit. Tocmai de

aceea, activitatea muzeografică trebuie să combine rigoarea cercetării istorice cu o sensibilitate etică și educativă față de diversitatea percepțiilor publicului. În acest context, cadrul legislativ și normativ ce reglementează activitatea muzeelor capătă un rol esențial, oferind atât orientare metodologică, cât și garanții pentru o gestionare transparentă și responsabilă a memoriei istorice.

Cadrul legislativ și normativ care fundamentează activitatea muzeelor din Republica Moldova oferă direcțiile esențiale pentru cercetarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural, inclusiv a celui militar. Este alcătuit în primul rând din *Legea Muzeelor*¹, *Legea nr. 280 din 2011 privind protecția patrimoniului mobil*² și *Legea nr. 130/2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă*³. Pentru aplicarea coerentă a prevederilor legislative au fost elaborate și *Regulamentul-cadru de organizare și funcționare a muzeelor* și *Regulamentul privind evidența și conservarea patrimoniului muzeal*, aprobate prin Hotărârea de guvern nr. 604 din 12.08.2020⁴. Potrivit *Legii Muzeelor*, muzeul este definit ca o instituție de cultură aflată în serviciul societății, care achiziționează, conservă, cercetează și valorifică patrimoniul material și imaterial în scopul cunoașterii, educării și recreării publicului⁵. Activitatea de cercetare este menționată explicit ca una dintre prioritățile muzeelor, fapt confirmat și de *Legea privind protecția patrimoniului mobil*, care stabilește: (1) Activitatea de cercetare are ca obiect cercetarea, dezvoltarea și valorificarea științifică a patrimoniului cultural național mobil, în special a celui gestionat de instituțiile publice specializate, deținătoare de bunuri culturale mobile care fac parte din patrimoniul cultural național.

(2) Cercetarea bunurilor care fac parte din patrimoniul cultural național mobil se realizează de către instituțiile publice specializate în domeniu⁶.

Muzeul Militar, ca structură a Agenției pentru Știință și Memorie Militară, își îndeplinește misiunea atât în conformitate cu legislația națională referitoare la muzee și conform prevederilor *Legii nr. 161 din 20.07.2017 privind regimul*

¹ *Legea nr. 262 din 07.12.2017. Legea muzeelor*,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146366&lang=ro

² *Legea nr. 280 din 2011 privind protecția patrimoniului mobil*,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105639&lang=ro

³ *Legea nr. 130 din 08-06-2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă*,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128926&lang=ro

⁴ *Hotărâre de guvern 604 din 12.08.2020*,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123059&lang=ro

⁵ *Legea nr. 262 din 07.12.2017. Legea muzeelor*,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=146366&lang=ro

⁶ *Legea nr. 280 din 2011 privind protejarea patrimoniului mobil*,
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131891&lang=ro

*mormintelor și operelor comemorative de război*⁷ cât și cu documentele europene privind protejarea memoriei istorice. Poziționarea etică a muzeelor în raport cu trecutul este susținută și de cadrul internațional de referință. Republica Moldova, devenită membră a Consiliului Europei la 13 iulie 1996, respectă prevederile *Rezoluției 1096 (1996) privind măsurile de demontare a moștenirii fostelor sisteme totalitare comuniste*⁸, *Rezoluției 1481 (2006) privind necesitatea condamnării internaționale a crimelor regimurilor comuniste totalitare*⁹ și *Rezoluției 1495 (2006) privind combaterea renașterii ideologiei naziste*¹⁰. În spiritul acestor documente, acceptarea pluralității memoriei istorice presupune respingerea fermă a tuturor formelor de totalitarism (național-socialist, fascist sau comunist) și asumarea unei abordări critice și echilibrate a trecutului.

Activitatea muzeului cuprinde colectarea, cercetarea, conservarea și valorificarea bunurilor cu tematică militară, precum și promovarea cunoașterii istoriei și a memoriei militare prin publicații, expoziții, platforme digitale, activități educative. Muzeul contribuie, totodată, la păstrarea și respectarea regimului mormintelor și al operelor comemorative de război, asigurând astfel continuitatea unei memorii publice bazate pe respect și discernământ istoric. Aceste misiuni sunt pe deplin consonante cu Rezoluția Parlamentului European nr. 0213 (2009) privind conștiința europeană și totalitarismul, care subliniază că o cunoaștere adecvată a trecutului și o evaluare onestă a tuturor aspectelor istoriei europene moderne sunt condiții esențiale pentru consolidarea integrării europene¹¹. În acord cu această viziune, Muzeul Militar nu se limitează la conservarea materială a patrimoniului, ci promovează o înțelegere critică și pluralistă a trecutului, contribuind la formarea unei conștiințe civice capabile să recunoască și să prevină repetarea formelor de totalitarism.

Cercetarea patrimoniului muzeal militar se desfășoară, în mod firesc, în două etape complementare.

Prima constă într-o documentare științifică riguroasă privind contextul istoric al apariției piesei, rolul și utilizarea sa în acțiunile militare sau în spatele frontului. Muzeograful examinează surse diverse – monografii, documente de arhivă, albu-

⁷ *Legea nr. 161 din 20.07.2017 privind regimul mormintelor și operelor comemorative de război*, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122011&lang=ro

⁸ *Measures to dismantle the heritage of former Communist totalitarian systems*, <https://pace.coe.int/en/files/16507/html>

⁹ *Need for international condemnation of crimes of totalitarian Communist regimes*, <https://pace.coe.int/en/files/17403/html>

¹⁰ *Combating the resurrection of Nazi ideology*, <https://pace.coe.int/en/files/17427/html>

¹¹ *Rezoluția Parlamentului European referitoare la conștiința europeană și totalitarism*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-6-2009-0170_RO.html

me, publicații de specialitate – atât din perioada sovietică, cât și din cea contemporană, efectuând o confruntare critică a informațiilor. În lucrările apărute după restructurarea inițiată de Mihail Gorbaciov în URSS, odată cu eliminarea cenzurii și desecretizarea documentelor de arhivă, au devenit disponibile nu doar relatări elogioase despre tehnică și armament, ci și mărturii privind deficiențele modelelor, condițiile precare de producție și dificultățile întâmpinate în timpul războiului.

A doua etapă vizează completarea fișelor speciale de evidență a patrimoniului cultural. Tipul fișelor și recomandările de completare sunt prevăzute în *Regulamentul privind evidența și conservarea patrimoniului muzeal*¹². Potrivit *Regulamentului*, fișa constituie instrumentul de bază în colectarea și prelucrarea informațiilor despre bunul cultural, necesare pentru înscrierea în registre, clasare, realizarea bazelor de date, cercetare și valorificare, conservare și restaurare, asigurarea integrității. Cel mai important tip de fișă este fișa analitică de evidență. Fișa este obligatorie pentru toate instituțiile muzeale, prin aceasta asigurându-se evidența științifică a bunurilor culturale¹³. Corectitudinea completării acestui document este o precondiție pentru parcurgerea desăvârșită a tuturor etapelor circuitului piesei atât în cadrul muzeului și extra muzeal.

Recomandări privind completarea fișei analitice de evidență individuală a pieselor de patrimoniu militar

Completarea fișelor analitice de evidență se face în temeiul unei baze de date ce conține termeni și denumiri specifice, standardizate, pentru a putea fi utilizate în baza de date a calculatoarelor. Fișa este tipizată, cu elemente specifice pentru fiecare grup/categorie de obiecte: artă, istorie, arheologie, știință și tehnică ș. a.¹⁴.

Pe baza experienței practice și a literaturii de specialitate, propun în cele ce urmează câteva recomandări pentru completarea rubricilor acestei fișe în cazul categoriilor specifice de piese din patrimoniul militar, în special tehnică militară și arme de foc.

Titlul sau denumirea specifică a piesei. La completarea acestei rubrici se va indica denumirea oficială atribuită de proiectant, producător, emitent sau autor. Informația veridică privind denumirea și modelul piesei se regăsește, de regulă, în pașaportul tehnic, în instrucțiunile de utilizare sau pe marcajul aplicat în procesul de producție a piesei.

¹² *Regulamentul privind evidența și conservarea patrimoniului muzeal*, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123059&lang=ro.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

O dificultate frecvent întâlnită în cercetarea tehnicii militare și a armamentului sovietic este legată de faptul că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în URSS nu era obligatorie imprimarea marcajului din motive de securitate, iar informațiile despre amplasarea birourilor de proiectare și a uzinelor producătoare erau strict confidențiale. În plus, numeroase întreprinderi civile (producătoare de tractoare, locomotive sau utilaje grele) au fost reprofile în regim de urgență pentru fabricarea tehnicii militare, fără a dispune întotdeauna de echipamentele necesare respectării parametrilor tehnici. Aceasta explică absența marcajelor și variațiile de aspect ale aceluiași model, observabile mai ales la tancuri. Avansarea frontului spre interiorul URSS a impus autorităților sovietice evacuarea și relocarea uzinelor în regiunile Ural și Celeabinsk, fapt care a afectat suplimentar procesul tehnologic și calitatea producției. În absența marcajelor, identificarea precisă a modelelor este pusă în dificultate și de reparațiile frecvente, realizate adesea în condiții improprii, cu materiale improvizate, ceea ce modifica aspectul tehnicii militare.

Au existat, totodată, și diferențe semnificative între vehiculele de același tip, determinate de condițiile de producție diferite de la fiecare uzină și de modificările aduse pentru îmbunătățirea parametrilor tehnico-tactici. În literatura istorică, aceste diferențe sunt de obicei clasificate în funcție de uzinele producătoare și de perioadele de fabricație. Totuși, datorită gradului ridicat de reparabilitate al tancului T-34, numeroase vehicule avariate erau recondiționate direct în ateliere improvizate de pe câmpul de luptă, folosindu-se componente provenite de la alte unități, fără a se ține cont de gradul de corespondență cu modelul. Din această cauză, aspectul exterior al tancurilor T-34 aparținând aceluiași model poate varia considerabil.

Situația este diferită în cazul armelor de foc. În producția sovietică, odată aprobat un model pentru fabricația de serie, acesta era standardizat, modificările fiind rare și, de regulă, nesemnificative. În procesul de cercetare trebuie avute în vedere și diferențele terminologice: de exemplu, termenul rusesc *винтовка* desemnează arma de foc individuală a soldatului, corespunzătoare termenului românesc *pușcă*. În alte limbi, pentru acest tip de armă se folosește termenul general *armă*, sinonim contextual pentru *pușcă* în cazul armelor de producție occidentală¹⁵. Carabina (rus. *карабин*) este un tip de pușcă, cu țeava mai scurtă.

În URSS s-a impus formula unei denumiri individuale a armei, care combina numele proiectantului sau al producătorului cu anul patentării sau al începerii producției în serie. Drept exemplu pot fi aduse denumirile de tipul *Mosin carabină model anul 1938* sau *Mosin-Nagant pușcă model anul 1891/1930*. O caracteristică esențială o constituie indicarea calibrului, adesea inclusă chiar la începutul

¹⁵ А.Б. Жук, *Справочник по стрелковому оружию, Революеры, Пистолеты, Винтовки, Пистолеты-пулемёты, Автоматы*. Военное издательство, Moscova, 1993, p. 6.

denumirii armei: 7,62 mm pușcă Mosin-Nagant model anul 1891/1930; 7,62 mm carabină Mosin model anul 1938¹⁶.

La armele de fabricație occidentală, indicarea calibrului nu era obligatorie și, când apărea, era notată de obicei după denumirea armei. Astfel, arma de infanterie germană era desemnată simplu: Pistol-mitralieră MP-38/40 (unde MP provine din germ. *Maschinenpistole*). În practica internațională, modelele de arme sunt marcate cu litera M (de la model), urmată de anul elaborării sau al introducerii în dotare, cu diferite variații, precum scrierea prin cratimă, prin bară sau schimbarea ordinii literei și a anului de fabricație: M98 (model 1898), M-08, M/24 sau 39M¹⁷.

Pentru identificarea corectă a pieselor, muzeograful poate utiliza atât metode tradiționale – analiza comparativă, consultarea cataloagelor și enciclopediilor de specialitate – cât și mijloace moderne de recunoaștere digitală, precum aplicațiile *Google Lens* sau *Snapchat*.

Denumire populară. Această rubrică se completează atunci când piesa are un nume uzual consacrat în vorbirea cotidiană. Multe instalații tehnice au denumiri oficiale complicate, în timp ce în uzul comun sunt preferate formele populare. De exemplu, Instalația antiaeriană mobilă 2C1 SAU-122 mm (în rusă *Самостоятельная артиллерийская установка 2С1, 122 мм*) era cunoscută în limbajul soldaților din URSS drept *Гвоздика* (*Garofița*), iar Pistolul-mitralieră de producție germană MP38/40 era numit *Schmeisser* (deși Hugo Schmeisser nu a fost proiectantul acestui model).

Loc descoperire / Loc colectare. Se va menționa locul unde piesa a fost descoperită: în timpul săpăturilor arheologice, al lucrărilor de excavație sau printr-o descoperire întâmplătoare. De exemplu, tancul sovietic IS-3, scos din râul Prut în anul 1982 și instalat ulterior la memorialul din satul Cornești (raionul Ungheni), trebuie înregistrat la rubrica respectivă cu această informație.

Data descoperirii / Data colectării. Data descoperirii sau colectării se notează conform actului de transfer, achiziție sau donație. Dacă data exactă nu este cunoscută, se va stabili printr-o cercetare suplimentară, utilizând metode științifice de datare. La această rubrică se va consemna și ziua, luna și anul în care a fost întocmit actul de donație, achiziție, transfer etc.

Material, tehnică, culoare. La această rubrică se indică materialele utilizate la fabricarea piesei, conform terminologiei științifice. Pentru piesele care conțin metale sau pietre prețioase se cere efectuarea unei expertize la Camera de Stat

¹⁶ *Ibidem*, p. 7.

¹⁷ *Ibidem*, p. 472.

pentru Supravegherea Marcării. În cazul pieselor din colecția Medalistică, care conțin metale sau pietre prețioase, se vor menționa metalul, titlul, culoarea, forma și amplasarea elementelor componente. Se precizează, de asemenea, tehnica de fabricație (industrială, artizanală sau mixtă). În cazul unor piese monocrome se va indica culoarea, în cazul pieselor policrome vor fi indicate toate culorile prezente, precizând nuanțele cromatice.

Dimensiuni, greutate. Se respectă unitățile de măsură și simbolurile prevăzute de *Regulamentul privind evidența și conservarea patrimoniului muzeal*. Pentru armele de foc și muniții se va indica calibrul în milimetri, ținând cont că, la unele modele de producție americană sau britanică, acesta este exprimat în țoli (în engleză *inch*).

Inscripții. Inscripțiile aplicate în procesul de producție, precum și alte însemne (nume, numere, toponime) se transcriu în fișă exact în limba și cu caracterele în care apar. De exemplu, *Masca de protecție contra gazelor, model 1935* poartă inscripția „II F.M.P. Md35 IV 381 37”. Această piesă, produsă în 1939 la fabrica SAROGAZ din București după un model brevetat în 1935, a fost utilizată de armata română în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și, ulterior, de echipele de apărare civilă din spatele frontului. Setul era compus din mască, cartuș filtrant și cutie cilindrică metalică pentru păstrare.

Marcă / Însemne. Mărcile de meșter, atelier sau producător, precum și însemnele distinctive se descriu în detaliu, transcriindu-se fidel în limba în care sunt executate.

Personalități, evenimente. Se indică numele complet al persoanei (sau persoanelor) care a avut legătură cu piesa descrisă, precum și evenimentele istorice la care aceasta a participat sau în cadrul cărora a fost utilizată. De exemplu, adeverința eliberată sergentului Caminschi Anton, prin care se confirmă că a fost concentrat în Regimentul 7 Vânători la 12 aprilie 1943 până 2 octombrie 1944.

Starea de conservare a bunului înregistrat se notează detaliat, în mod special deteriorările – tipul, dimensiunea, localizarea. Schimbările survenite în urma restaurării bunului cultural se menționează în rubrica „Observații” ori de câte ori este necesar, fiind însoțite de semnătura responsabilului de colecția respectivă și a directorului general/directorului instituției și de ștampilă.

Descrierea fotografiilor. Se va indica numele persoanei sau după caz a persoanelor reprezentate, poziția acestora în imagine (în picioare, așezat etc.) și, în cazul fotografiilor de grup, locul ocupat (stânga, dreapta, centru). Se menționează, de asemenea, denumirea evenimentului, a locului sau a subiectului ilustrat: de exemplu, câmpul de luptă, o unitate militară sau o conferință. Spre exemplu, în

fotografia de grup, Leonid Pâslari, militar basarabean, este fotografiat împreună cu alți 3 camarazi de arme la Berlin în anul 1945. În fișa de evidență se va indica poziția lui în cadrul grupului, al doilea stânga, militarii sunt surprinși într-un moment de odihnă, apoi celelalte detalii ale fotografiei, conform rigorilor.

Piese din timpul celui de-al Doilea Război Mondial incluse în colecția Tehnica militară

O componentă esențială a patrimoniului Muzeului Militar o constituie colecția Tehnică militară, expusă în aer liber, în spațiul amenajat din curtea instituției. Majoritatea pieselor sunt de producție sovietică. Din perioada celui de-al Doilea Război Mondial datează 12 piese: un tanc T-34 (calibru 85 mm), un sistem de aruncătoare de proiectile reactive BM-13 „Katiușa” (BM-13 „Катюша”) și 10 piese de artilerie grea. Această categorie de piese provoacă frecvent dezbatere aprinsă. Pentru o parte a publicului, tehnica militară așezată pe piedestal și transformată în monument poate părea o glorificare a războiului și a regimurilor totalitare; pentru alții, ea funcționează ca simbol al ocupației Basarabiei (28 iunie 1940 și august 1944) și al tragediilor ulterioare (represiuni, deportări, foamete). Există și persoane pentru care păstrarea acestor piese exprimă recunoștință față de armata sovietică, percepută drept eliberatoare și învingătoare.

În *Recomandarea nr. 898 (1980)*, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei propune, ca alternativă la demolare, conservarea în muzee a „monumentelor ridicate de invadatori sau de un regim considerat opresiv sau detestat”¹⁸. După război, în localități din fosta RSSM au fost instalate pe pedestale tancuri și alte mijloace tehnice sovietice, transformate în monumente¹⁹. Din punct de vedere juridic, aceste tancuri nu beneficiază, în general, de statut de protecție; majoritatea se află în gestiunea autorităților locale, iar întreținerea/renovarea se face din bugete locale sau cu sprijinul asociațiilor obștești finanțate de companii rusești. De pildă, compania Lukoil și guvernatorul Regiunii Volgograd au finanțat în 2009 cu circa 2.000.000 lei renovarea tancului din Leușeni (raionul Hâncești)²⁰. Încercările de demontare și transfer în muzee au generat proteste ale unei părți

¹⁸ *Memorials. Recommendation 898 (1980)*, <https://pace.coe.int/en/files/14932/html>

¹⁹ În prezent în Republica Moldova în spații publice există 8 tancuri de producție sovietică amplasate în orașul Cahul (nr. 054, satul Leușeni raionul Hâncești, orașul Bălți (nr. 720) orașelul Cornești raionul Ungheni, orașul Comrat UTA Găgăuză, Satul Cinișeuți raionul Rezina, satul Pohrebea raionul Dubăsari, satul Coșnița raionul Dubăsari și în orașul Tiraspol.

²⁰ *Tancul sovietic renovat de la Leușeni cu țeava spre UE*,

<https://www.moldova.org/tancul-sovietic-renovat-de-la-leuseni-cu-teava-spre-ue-203304-rom/>

a populației, ale organizațiilor de veterani, ale partidelor de stânga și ale misiunii diplomatice ruse. Sunt elocvente reacția negativă și amenințările primarului de Bălți, Renato Usatîi la ordinul din septembrie 2015 al ministrului apărării Anatol Șalaru²¹, privind demontarea tancului de pe teritoriul Brigăzii de Infanterie Motorizată „Ștefan cel Mare” și transferul lui la Muzeul Militar²². Ministrul rus de externe Serghei Lavrov a calificat decizia drept „blasfemie”, apreciind drept cinice acțiunile părții moldovenești, într-un an în care Rusia marca 70 de ani de la victoria în „Marele Război pentru Apărarea Patriei”²³. Un caz similar a avut loc la 30 noiembrie 2016, când deputați ai Partidului Socialiștilor (Ghenadie Mitriuc, Vasile Bolea, Grigore Novac ș.a.) au împiedicat demontarea sancționată de ministrul A. Șalaru a tancului din Cornești (raionul Ungheni)²⁴. Respectul manifestat de mulți vârstnici pentru asemenea monumente ține atât de moștenirea educației sovietice, cât și de funcția memorială pe care aceste piese au căpătat-o în timp, ca locuri de comemorare a militarilor căzuți, respectiv mărturii ale unei istorii dramatice ce reclamă o evaluare echilibrată.

În colecția Tehnică militară se păstrează un exemplar original de tanc model T-34, calibru 85 mm. Anul fabricației nu este cunoscut, dar intervalul de referință este cuprins între sfârșitul lui 1943 (începerea producției de serie pentru T-34, calibru 85 mm) și 1945. Piesa s-a aflat până în 1978 în unitatea militară 52813 (raionul Florești). În 1978 a fost transferată la Muzeul Republican al Gloriei Militare, nucleul viitorului Muzeu de Stat de Istorie a RSSM (1983), devenit în 1991 Muzeul Național de Istorie a Moldovei. În 1998, tancul T-34, calibru 85 mm a fost transmis Muzeului Militar.

Documentarea de specialitate arată că, în timpul războiului, modelul T-34 a fost produs în două variante principale: T-34 de calibrul 76,2 mm și T-34 de calibrul 85 mm. La sfârșitul anului 1939, Armata Roșie a aprobat pentru dotare tancul de categorie medie T-34, prezentat în literatura sovietică drept „capodoperă mondială a construcției de tancuri”²⁵ și devenit unul dintre simbolurile militare

²¹ Anatol Șalaru a deținut funcția de ministru al apărării al Republicii Moldova în anii 2015-2016.

²² Renato Usatîi îl amenință pe Anatol Șalaru cu tancul: *Îi recomand să nu se apropie de cel de la Bălți*, <https://www.moldova.org/renato-usatai-il-ameninta-pe-anatol-salaru-cu-tancul-ii-recomand-sa-nu-se-apropie-de-cel-de-la-balti/>

²³ Republica Moldova sub tancuri, <https://www.ziarulnational.md/r-moldova-sub-tancuri/>

²⁴ După ce a fost vopsit în culorile tricolorului, tancul de la Cornești a fost „adus în ordine” de socialiști, <https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/dupa-ce-a-fost-vopsit-in-culorile-tricolorului-tancul-de-la-cornesti-a-fost-adus-in-ordine-de-socialisti/comment-page-1/>

²⁵ И.М. Ананьев, *Советские танковые войска в годы Великой Отечественной Войны*, Москва, Знание, 1987, p. 5.

ale URSS în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Proiectanții principali au fost M. Koșkin, A. Morozov și N. Kiricenکو. La momentul lansării, era tancul sovietic cu cei mai înalți parametri la trei caracteristici tactico-tehnice:

- 1) **Puterea de foc.** Primele exemplare au fost dotate cu tunuri L-11, de calibru 76,2 mm, cu țeavă scurtă, având lungimea de 30,5 calibre, și turelă pentru doi membri ai echipajului. Din februarie 1941 a fost introdus tunul F-34, tot de 76,2 mm, dar cu țeavă mai lungă (de 41 de calibre) care asigura o putere de foc și o precizie superioare. Armamentul secundar era format din două mitraliere DT de 7,62 mm, iar în habitacul se aflau 100 de proiectile pentru tun și 3.600 de cartușe pentru mitraliere. Raza de acțiune a tancului pe șosea, cu rezervoarele pline, era de aproximativ 240 km. Varianta ulterioară, T-34 de calibru 85 mm, a fost echipată cu tun ZiS-S-53 de 85 mm și a păstrat aceleași două mitraliere DT de 7,62 mm ca armament secundar.
- 2) **Blindaj.** T-34 a fost unul dintre primele tancuri produse pe scară largă care au folosit sistematic blindajul înclinat: plăci de oțel de până la 55 mm grosime, dispuse sub unghiuri de 45°-60° față de verticală. Această inovație făcea ca proiectilele inamice să ricoșeze. La distanțe obișnuite de luptă, blindajul frontal al T-34 era rezistent la majoritatea tunurilor antitanc ale epocii; doar tunurile antiaerene germane de 88 mm, utilizate și împotriva tancurilor, îl puteau penetra eficient. Cele mai vulnerabile zone, în special pentru aviație și obuzierele trăgând de la distanță mică, rămăneau lateralele și spatele, unde grosimea și unghiul erau mai reduse, iar proiectilul putea cădea perpendicular pe suprafața blindajului.
- 3) **Mobilitate.** Cu o greutate de aproximativ 27 de tone, T-34 era propulsat de un motor diesel cu 12 cilindri, tip V-2-34, care dezvoltă 500 de cai putere. Viteza maximă atinsă era de aproximativ 55 km/h pe șosea și 25-30 km/h pe teren accidentat, iar raza de acțiune era de circa 240 km cu rezervoarele pline. Consumul mediu de combustibil era de aproximativ 300 de litri la 100 km. Șenilele late de 550 mm îi permiteau să se deplaseze eficient în condiții dificile (noroi, zăpadă sau teren mlăștinos), conferindu-i o mobilitate superioară multor tancuri contemporane lui. Totuși, cutia de viteze greoaie necesită o forță considerabilă din partea șoferului, ceea ce făcea manevrarea obositoare în lupte de durată. Dimensiunile vehiculului erau de 5,92 m lungime (8,10 m cu tunul inclus), 3,00 m lățime și 2,72 m înălțime²⁶.

²⁶ А.И. Радзиевский, *Танковый удар. Танковая армия в наступательной операции фронта по опыту Великой Отечественной Войны*, Москва, Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1977, p. 259.

Primele tancuri T-34 au fost produse la uzina de locomotive din Harkov. În ultimele luni ale anului 1941, uzinele de armament au fost demontate și relocate în Ural și Povolgia. Pe baza acestora și a unor unități noi au fost înființate opt uzine producătoare de tancuri²⁷. Parametrii tactico-tehnici de bază ai modelului T-34 au rămas, în linii mari, stabili până la sfârșitul războiului; s-au operat însă transformări la turelă (inclusiv trecerea de la sudură manuală la sudură mecanică) și la rezervoarele suplimentare de combustibil (poziție și aspect). Modelul din 1943 cu turelă hexagonală a fost supranumit de germani „Mickey Mouse”, prin asocierea trapei rotunde duble cu urechile celebrului personaj din desenele animate ale lui Walt Disney.

Deși devenise un simbol, tancul T-34 avea și limitări: habitacul prea îngust pentru un echipaj de patru oameni, calitate slabă a instrumentelor optice de ochire ș.a. Condițiile de război nu permiteau însă cicluri lungi de testare și modificarea în consecință a utilajului uzinelor producătoare. La sfârșitul anului 1943 a început producția modelului T-34 cu calibrul de 85 mm. Producerea în serie a acestuia nu a impus termene și costuri de producție suplimentare semnificative: doar s-au consolidat sudurile blindajului, turela turnată pentru trei oameni a înlocuit ticheta din plăci sudată pentru doi, lățimea șenilelor a crescut (oferind manevrabilitate mai bună pe teren moale și reducând riscul împotmolirilor), echipajul a fost extins la cinci oameni. În schimb, stocul de proiectile a scăzut la 55, iar cel de cartușe pentru cele două mitraliere DT (7,62 mm) – la 1.953 unități²⁸. Producția de T-34 a crescut constant: în 1941 ele reprezentau 40% din producția totală de tancuri sovietice, în 1942 – 51%, în 1943 – 79%, iar în 1944 – 86%²⁹.

Exemplarul T-34 de calibrul 85 mm ce face parte din expoziția în aer liber a muzeului este unul dintre cele 22.559 de unități produse până în 1945. Pe turelă este inscripționat numărul 800. Piesa a fost angajată în luptele din cadrul Operațiunii Iași-Chișinău (august-septembrie 1944), care a condus la reocuparea Basarabiei de către URSS. Pentru înfrângerea Grupului de Armate Sud, fronturile 2 și 3 ucrainene, în componența cărora opera și Armata VI Tancuri, au folosit în luptă 1.870 de tancuri și tunuri de asalt³⁰.

O altă piesă reprezentativă din colecția Tehnică militară este sistemul de lansatoare multiple de proiectile reactive autopropulsate BM-13 (în rusă *Боевая Машина-13*), cunoscut sub denumirea populară „Katiușa” (rus. *Катюша*).

²⁷ И.М. Ананьев, *Советские танковые войска в годы Великой Отечественной войны*, Москва, Знание, 1987, p. 13.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 47.

Tanc T-34

Tun antiaerian (52-K) 85 mm M1939

Datorită aspectului său – rânduri paralele de tuburi lansatoare – soldații germani i-au atribuit supranumele „orga lui Stalin”, făcând paralela vizuală cu tuburile unei orgi. Testarea primului sistem de acest gen a avut loc la 21 iunie 1941, cu o zi înainte de atacul Germaniei asupra URSS. Conceptul aparținea cercetătorului-proiectant Boris Slonimer, iar primele instalații BM-13 au fost montate pe șasiurile camioanelor ZIS-6³¹.

Modelul era alcătuit din opt șine deschise interconectate, fiecare fixând două rachete RS-132, în total 16 proiectile reactive explozive cu propulsie pe bază de pulbere, nedirijate, cu o rază de acțiune de până la 9 km. Efectul distructiv fără precedent până atunci și impactul psihologic al acestor arme asupra inamicului i-au determinat pe conducătorii sovietici să aprobe producția în serie imediat, în ciuda deficiențelor tehnice identificate la testele inițiale³². Potrivit inginerului D. N. Degtearev, nu este clar când a fost adoptată denumirea „Katiușa”, însă există dovezi că, deja în septembrie 1941, pe frontul de sud-vest, termenul era larg folosit. Cel mai probabil, numele provenea din popularul cântec sovietic *Katiușa*, compus înainte de război de Mihail Matusovski (versuri) și Matvei Blanter (muzică)³³. Primele sisteme BM-13 au fost produse la Uzina „Komintern” din Voronej, sub coordonarea constructorului principal Vladimir Galkovski și a tehnologului Serghei Kalașnikov. Ulterior, Uzina „Kompresor” din Moscova a devenit principalul centru de producție, colaborând cu aproximativ 20 de alte întreprinderi din regiune. Apropierea armatei germane de capitală a determinat transferarea producției la Celiabinsk, în Ural³⁴. La începutul războiului, sistemele de lansatoare „Katiușa” erau instalate pe camioane ZIS-6, iar ulterior și pe camioane americane Studebaker US6, livrate URSS prin programul Lend-Lease (adoptat la 11 martie 1941). Exemplarul din colecția Muzeului Militar este montat pe șasiul unui camion ZIS-151, produs în perioada 1948-1958. Prin mobilitatea și puterea de foc pe care o oferea, „Katiușa” a modificat substanțial tactica războiului, devenind, alături de tancul T-34, unul dintre cele mai recognoscibile simboluri sovietice ale celui de-al Doilea Război Mondial.

Colecția Tehnică militară a Muzeului Militar include un număr important de piese de artilerie de calibru mare, produse în URSS, utilizate pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial. Acestea ilustrează evoluția armamentului sovietic în domeniul artileriei grele și diversitatea sa funcțională, de la tunuri antitanc până la obuziere cu bătaie mare.

³¹ П.А. Дегтярев, П. П. Ионов, «Катюши» на поле боя, Москва, Военное издательство, 1993, p. 14.

³² *Ibidem*, p. 16.

³³ *Ibidem*, p. 17.

³⁴ *Ibidem*, p. 21.

Unul dintre cele mai vechi exemplare este tunul-obuzier de 122 mm, model 1909/1937 (*122-мм гаубица образца 1909/37 г.*), modernizare a unui model conceput înainte de Primul Război Mondial. Piesa, cu o masă de 2.480 kg, putea lansa proiectile de 21,7 kg la o distanță maximă de tragere de 8.900 m, cu o cadență de două lovituri pe minut³⁵.

O piesă de artilerie cu rază mare de acțiune este tunul-obuzier A-19, model 1931/1937, și el de calibrul 122 mm (*122-мм корпусная пушка образца 1931/1937 г. [A-19]*). Cu o masă în poziție de luptă de 7.907 kg, această armă putea atinge ținte aflate la distanța maximă de 20.400 m, cu o cadență de 3-4 lovituri pe minut. Înălțimea maximă de tragere – 1.618 m.

Din aceeași categorie a armamentului greu provine tunul-obuzier ML-20 de 152 mm, model 1937 (*152-мм гаубица-пушка образца 1937 г. [МЛ-20]*), cu o greutate de 7.270 kg și proiectile de 46 kg. Proiectilul avea o viteză inițială de 566 m/s, distanța de vizare fiind de 17.230 m, distanța maximă de tragere – 20.500 m, iar cadența de 3-4 lovituri pe minut.

Un alt exemplar este tunul-obuzier M-30 de 122 mm, model 1938 (*122-мм гаубица образца 1938 г. [М-30]*), o piesă versatilă și ușor de manevrat, cu o masă în poziție de luptă între 2.360 și 2.500 kg. Lansa proiectile cu masa de 21,76 kg cu o viteză inițială de 515 m/s, atingând o distanță maximă de tragere de 11.800 m, înălțimea maximă de tragere de 1.200 m și o cadență de 6 lovituri pe minut.

Colecția include și tunul antiaerian de 85 mm, model 1939 (52-K) (*85-мм зенитная пушка образца 1939 г. [52-K]*), cu o masă în poziție de luptă de 4.300 kg. Proiectilul cu masa de 3,15 kg putea fi lansat la o înălțime de până la 10.500 m, la o distanță maximă de 15.650 m, iar cadența atingea 20 de lovituri pe minut.

Din aceeași categorie provine mitraliera antiaeriană automată de 37 mm, model 1939 (61-K) (*37-мм автоматическая зенитная пушка образца 1939 г. [61-K]*). Cântărind aproximativ 2.100 kg (fără scut), arma avea o cadență impresionantă, de 160-170 lovituri pe minut, o distanță maximă de tragere de 4.600 m și o înălțime maximă de tragere de 1.100 m.

Colecția include și tunul divizionar antitanc (ZiS-3) 76,2 mm, model 1942 (*76-мм дивизионная пушка образца 1942 г. [ЗиС-3]*). Masa în poziție de luptă a acestei piese era de 1.150 kg; masa proiectilului – 3,14 kg; distanța maximă de tragere – 13.290 m. Cadența de tragere atingea 15-25 lovituri pe minut.

O altă piesă din aceeași categorie este tunul antitanc (ZiS-2) 57mm, model 1943 (*57-мм противотанковая пушка ЗиС-2 образца 1943 г.*). Cântărind 1.050 kg, tunul putea lansa proiectile cu masa de 3,14 kg la o distanță maximă de 8.400 m. Înălțimea maximă de tragere atingea 853 m, iar cadența de tragere – până la 25 lovituri pe minut.

³⁵ История артиллерии, М. 1979.

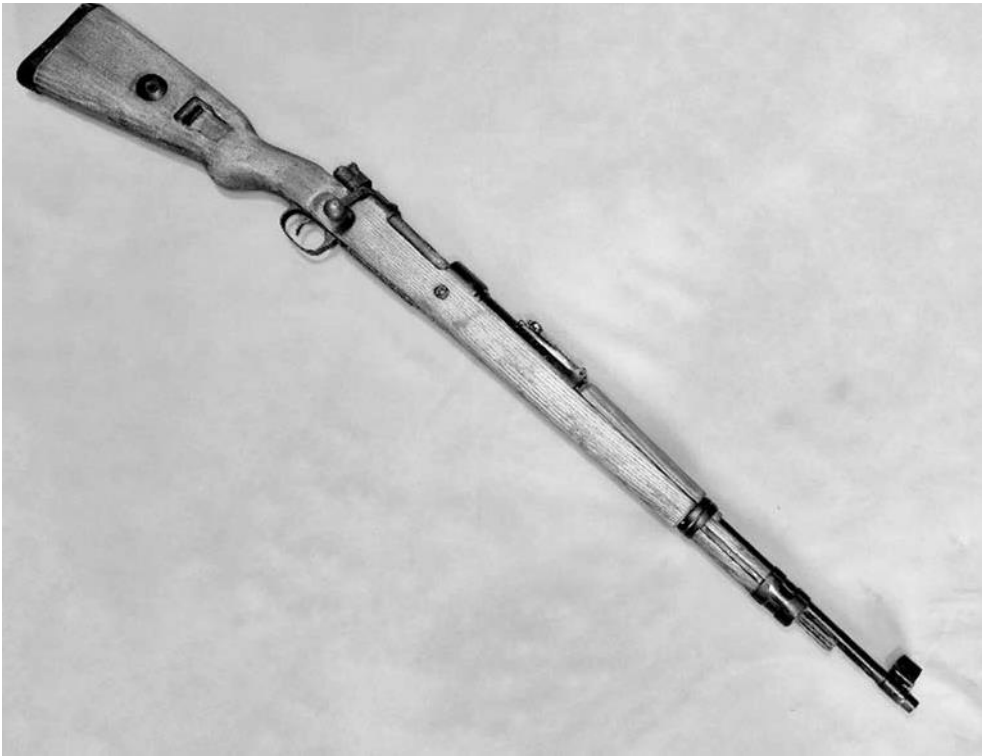
Colecția conține și două aruncătoare de mine PM de 120 mm, model 1938 (PM-38) (*120-мм полковой миномёт образца 1938 года [ПМ-38]*), cu o greutate de 280 kg și o cadență de 15 lovituri pe minut. Cu o viteză inițială a proiectilului de 272 m/s, arma putea trage la o distanță maximă de 5.900 m, cu distanța de vizare de 460-5.700 m.

Piesele muzeale clasate în colecția Tehnică militară, categoria Artilerie pot fi subiectul unor cercetări științifice speciale, dat fiind cunoscut rolul artileriei în operațiunile militare. Alături de aviație, artileria a avut o pondere considerabilă în distrugerea infrastructurii militare și a schimbat semnificativ mersul războiului.

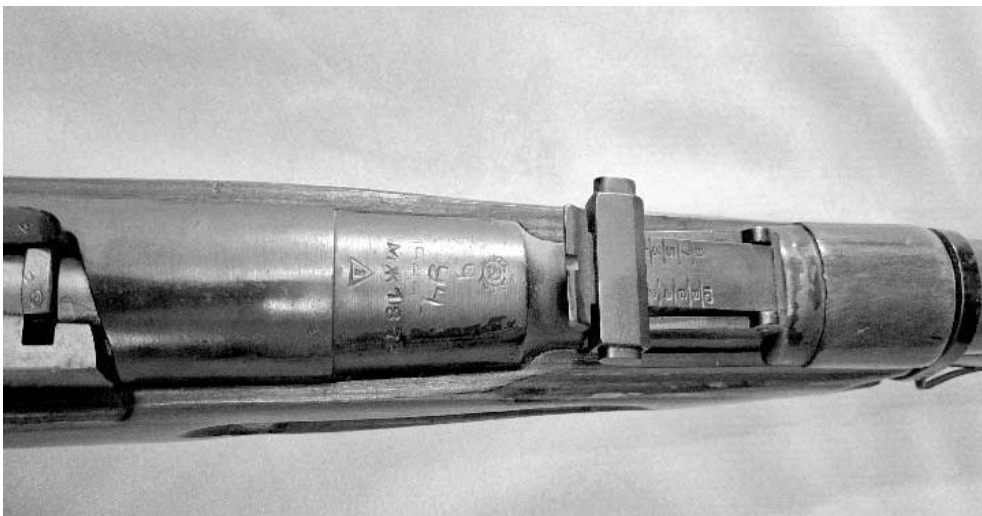
Arme de foc sovietice și germane din colecția Muzeului Militar

În expoziția dedicată celui de-al Doilea Război Mondial sunt expuse atât arme de foc originale, integrale, cât și fragmente, reprezentând dotarea Armatei Roșii și a Wehrmachtului. Potrivit recomandărilor cadrului normativ toate armele de foc din patrimoniul Muzeului Militar au fost dezactivate prin realizarea unui ansamblu de operațiuni efectuate asupra armelor de către un armurier licențiat în domeniul de reparație a armelor pentru a le modifica și a le transforma în mod ireversibil în arme definitiv nefuncționale pentru scopul lor direct. Armele dezactivate se folosesc numai pentru instrucție, panoplie, colecție și ca piese de muzeu sau de expoziție.

Renumita pușcă Mosin-Nagant, calibru 7,62 mm, model 1891/1930 (*7,62-мм винтовка Мосина образца 1891/1930 гг.*), cunoscută în rândul soldaților ruși ca *трёхлинейка* (rus. „cu trei linii”) sau *mosinka* (diminutiv rusesc de la numele proiectantului S. Mosin), are un parcurs tehnic și istoric îndelungat. Varianta inițială a fost creată în 1880 de Serghei Mosin, incluzând în denumirea ei uzuală și numele fabricantului belgian Léon Nagant. Pușca Mosin-Nagant a fost adoptată pentru prima dată în 1891 ca armă lungă standard a armatei țariste. Versiunea din 1930 (1891/1930) a fost utilizată de Armata Roșie, dar a fost eliminată din producție după ce a fost modernizată și redenumită Carabina Mosin, în 1944. Piesa din colecția Muzeului Militar este de model 1891/1930. Arma are țeavă cilindrică, ghintuită, bruntă, din oțel. Aparatul de ochire este compus din înălțător cu foaie mobilă crestată, cursor și cătare cu țel amplasat spre gura țeavii. Mecanismul de dare a focului și mecanismul de declanșare sunt complete. Patul este din lemn, cu talpă metalică. Ulucul este de asemenea din lemn și are un șant pentru fixarea vergelei. Atât patul, cât și ulucul au un orificiu de fixare pentru curea port-pușcă. Lungimea – 1.660 mm cu baionetă, 1.232 mm fără baionetă.

Carabină Moșin-Nagant (URSS, 1944)

Marcaj. Carabină Moșin-Nagant (URSS, 1944)

Lungimea țeții – 729 mm. Greutatea: 4,5 kg cu baionetă, 4,0 kg fără baionetă. Bătăie eficace – 2.000 m. Viteza inițială a glonțului – 865 m/s. Încărcător: 5 cartușe³⁶.

Varianta modernizată a puștii a fost numită carabină Mosin-Nagant de calibru 7,62 mm, model 1938 (*7,62-мм карабин Мосина образца 1938 г*). Carabina are țeava mai scurtă, crescând gradul de manevrabilitate în spații limitate și făcând-o mai comodă pentru infanterie și artilerie. Lungimea – 1.020 mm cu baionetă. Lungimea țeții – 512 mm. Greutatea – 3,5 kg. Bătăie eficace – 1.000 metri. Viteza inițială a glonțului – 820 m/s. Încărcător: 5 cartușe. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, carabina a fost dotată cu baionetă de tip Semin și redenumită Carabină Mosin, model 1944. Exemplarul din colecția Muzeului Militar este o carabină de model 1944, cu lungimea de 1.020 mm fără baionetă, 1.330 mm cu baionetă. Lungimea țeții este de 517 mm. Greutatea – 3,5 kg fără baionetă, 3,9 kg cu baionetă. Bătăie eficace – 1.000 metri. Viteza inițială a glonțului – 820 metri pe secundă. Încărcător: 5 cartușe³⁷. Piesa poartă marcajul anului 1944, simbolurile secera și cioacanul încadrate de o coroană și săgeata cu vârful în sus înscrisă într-un triunghi cu baza în jos, ambele indicând că a fost produsă la uzina din Ijevsk. Aceste simboluri au început să fie utilizate în anul 1928, în locul vechiului sistem de marcaj.

Pistol-mitralieră Sudaev (PPS) de calibru 7,62 mm, modele 1943-1945 (*7,62-мм пистолет-пулемёт образца 1943 и 1945 гг системы Судаева [ППС]*). Producția de pistoale-automat Sudaev a început în timpul blocadei Leningradului în 1942. Modelul 1943 este în întregime din metal. Lungimea – 820 mm; greutatea – 3,04 kg; cadența de tragere – 600 gloanțe pe minut. Bătăia eficace constituie 200 m, iar viteza inițială a glonțului – 488 metri pe secundă. Încărcătorul poate conține 35 de cartușe.

Pistol-mitralieră Șpaghin (PPȘ), de calibru 7,62 mm, model 1941 (*7,62-мм пистолет-пулемёт образца 1941 года системы Шпагина [ППШ]*). Construcția era simplă, adaptată producției rapide în uzine civile fără echipamente speciale. Lungimea – 843 mm. Lungimea țeții – 269 mm. Greutatea fără cartușe – 3,63 kg, cu cartușe – 5,45 kg. Încărcător: 35 cartușe. Cadența de tragere – 900 gloanțe pe minut.

O nuanță ce trebuie menționată de la bun început este faptul că, după încheierea Primului Război Mondial, Germaniei i s-a interzis prin tratatele de pace să dețină anumite tipuri de armament, iar pentru cele permise au fost impuse limite privind calibrul, lungimea țeții și alte caracteristici tehnice³⁸. După instaurarea

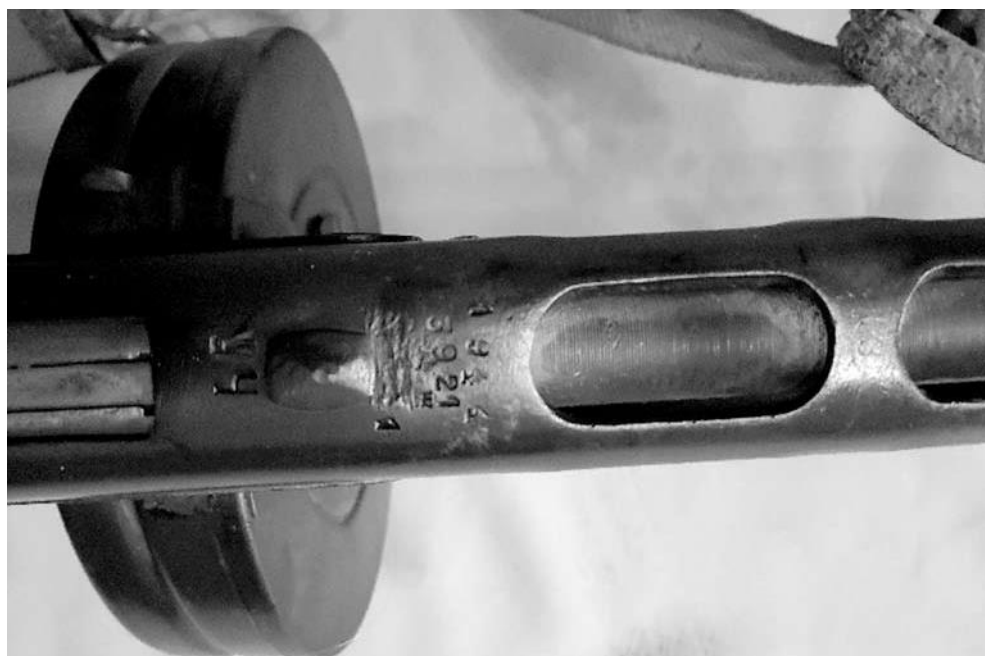
³⁶ А.Б. Жук, *Справочник по стрелковому оружию*, Москва, Военное издательство, р. 498.

³⁷ *Ibidem*, р. 506.

³⁸ Попенкер Максим, Милчев Марин, *Вторая мировая: война оружейников*, Москва, Эксмо, 2009, р. 277.

Pistol-mitralieră PPȘ (URSS, 1944)

Marcaj. Pistol-mitralieră PPȘ (URSS)

Carabină Mauser 98K Germania

dictaturii naziste în 1933 Germania a încălcat prevederile Tratatului de la Versailles și a început înarmarea acordând o mare atenție perfecționării armamentului tactic.

Carabină Mauser 98K (Germania), model 1935. Litera „K” din denumire provine de la *kurz* (germ. *scurt*). A fost arma standard de bază a Wehrmachtului, introdusă în anul 1935. Calibrul – 7,92 mm. Lungimea – 1.340 mm cu baionetă, 1.110 mm fără baionetă. Lungimea țevei – 600 mm. Greutate – 4,33 kg cu baionetă, 3,9 kg fără baionetă. Bătăie eficientă – 2.000 m. Viteza inițială a glonțului – 860 metri pe secundă. Încărcător: 5 cartușe³⁹. Față de modelele anterioare, avea un mecanism de încărcare îmbunătățit. În timpul războiului, lemnul de nuc al patului a fost înlocuit cu materiale mai ieftine, inclusiv placaj special, iar încărcătoarele erau făcute din tablă⁴⁰.

Pistoale-mitralieră MP 38 și MP 40, modele 1938-1945 (*MP*, din germană *Maschinenpistole*). Aceste arme au fost dezvoltate în Germania nazistă și utilizate pe scară largă de către *Fallschirmjäger* (parașutiști) și alte trupe în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Deși pentru aceste arme era destul de răspândită denumirea populară *Schmeisser*, Hugo Schmeisser nu a participat la proiectarea și producția lor. Responsabil de dezvoltarea lor a fost constructorul de arme Heinrich Vollmer. În anii 1920, acesta a început elaborarea de pistoale automat, arme de foc

³⁹ А.Б. Жук, *op. cit.* p. 505.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 492.

care s-au dovedit ulterior extrem de importante. Primul model lansat a fost VMP-1925 – Pistolul-mitralieră Vollmer, model 1925 (*Vollmer Maschinenpistole 1925*). În această perioadă, activitatea lui H. Vollmer era finanțată direct de Reichswehr, în secret. În 1931, drepturile asupra pistoalelor produse de el au fost achiziționate de firma Erma (*Erfurter Maschinenfabrik*), sub egida căreia a fost lansat, în 1932, pistolul-automat EMP (*Erma Maschinenpistole*), a cărui construcție repeta fără modificări modelul din 1925. Modelul EMP-36, lansat la mijlocul anilor 1930, era unul intermediar între EMP și ceea ce avea să devină MP-38. Deși au fost păstrate caracteristicile conceptuale elaborate de H. Vollmer, mecanismul a suportat transformări semnificative. La începutul anului 1938, Erma a primit comanda oficială de a produce MP-38 pentru armata germană. MP-38, intrată oficial în dotarea armatei germane la 29 iunie 1938, se remarcă printr-o serie de inovații în construcție. Era prima armă cu patul rabatabil, lipsit complet de elemente de lemn, utilizând doar metal și plastic (bachelită). Avea doar regim de foc automat, cu o cadență de tragere moderată, de 600 gloanțe/minut, contribuind astfel la precizie și la utilizarea rațională a gloanțelor⁴¹. Arma avea următorii parametri: greutate – 4,8 kg (cu 32 de cartușe); lungime – 833 mm cu patul țevii desfășurat și 630 mm cu patul pliat; lungimea țevii – 248 mm; cartuș – 9×19 mm Parabellum, calibru 9 mm. Viteza inițială a glonțului era de 320-400 m/s (în funcție de opțiunea de greutate a glonțului). Raza de ochire era de 100-200 metri, cu raza eficace maximă de bătaie constituind 250 metri. Existau câteva tipuri de încărcătoare de muniție: pentru 20, 25, 32, 40, 50 de cartușe⁴².

Modelul MP-40 a preluat schema MP-38, introducând însă o serie de modificări menite să simplifice producția:

- Rama de aluminiu a mânerului pistolului, supusă anterior unor prelucrări suplimentare la mașină (frezare), a fost înlocuită cu una din oțel ștanțat (în modificările ulterioare, tehnologia de fabricare a mânerului a continuat să se schimbe pentru a simplifica și reduce costul de producție).
- Corpul receptorului a fost ștanțat neted, iar canelurile frezate au fost înlocuite cu patru rigidizări longitudinale extrudate.
- Corpul receptorului încărcătorului a fost, de asemenea, ranforsat cu rigidizări pentru o mai mare comoditate; a fost eliminată gaura mare a receptorului.
- Ghidajul din mijloc al tubului telescopic al arcului de recul a fost realizat prin desen pentru simplitate. Toate pistoalele mitralieră erau echipate cu mânere de armare din două părți, cu siguranță.

⁴¹ Попенкер Максим, Милчев Марин, *op. cit.*, p. 337.

⁴² А.Б. Жук, *op. cit.*, p. p. 547.

- Încărcătoarele, care aveau inițial pereți netezi, au început să aibă nervuri de rigidizare; în același timp, încărcătoarele MP 40 erau compatibile cu MP 38 și invers.
- Șina de susținere a țevei, inițial metalică, mai târziu construită din plastic, a început să fie ștanțată⁴³.

În activitatea de cercetare a armelor de foc în scopul completării fișei analitice, muzeograful v-a consulta literatura de specialitate pentru a documenta referitor la parametrii tehnico-tactici și va realiza o cercetare detaliată a fiecărei piese consemnând inscripțiile, prezența mărcilor, va efectua măsurările de rigoare, va evalua în detalii starea de conservare.

Evidența pieselor patrimoniului muzeal constituie o altă funcție esențială a activității muzeale. Completarea fișelor analitice, a registrelor și a tuturor documentelor aferente trebuie realizată cu rigoare, respectând întocmai normele și recomandările cadrului legal în vigoare. Armele, deopotrivă cu înscrierea în Registrul bunurilor culturale mobile clasate, sunt supuse unei evidențe speciale conform Legii nr.130/2012 privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă. În muzeele cu profil complex se realizează o evidență specială a armelor în Registrul armelor care poate substitui Registrul de colecție. În Muzeul militar armele constituie colecții distincte și evidența lor se face în registrele colecțiilor Tehnică militară, Arme albe, Arme de foc. Registrele armelor conțin astfel de informații ca: numărul armei, calibrul, modelul, tipul, numărul de cartușe, materialul, dimensiunile, țara producătoare, etc⁴⁴.

Distincții sovietice, românești și germane instituite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Colecția Medalistică a Muzeului Militar conține ordine, medalii și insigne militare. O parte considerabilă a ei o reprezintă distincțiile sovietice instituite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

La începutul războiului, autoritățile sovietice utilizau pentru decorarea persoanelor cu merite militare cinci ordine instituite anterior izbucnirii acestuia: Ordinul Lenin (*Орден Ленина*), Ordinul Steagului Roșu (*Орден Красного Знамени*), Ordinul Steagului Roșu al Muncii (*Орден Трудового Красного Знамени*), Ordinul Steaua Roșie (*Орден Красной Звезды*) și Ordinul de Onoare (*Знак Почёта*)

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Regulamentul privind evidența și conservarea patrimoniului muzeal*, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123059&lang=ro

și medalii precum Medalia „Steaua de Aur” a Eroului Uniunii Sovietice (*Медаль „Золотая Звезда” Героя Советского Союза*), Medalia de aur „Secera și Ciocanul” (*Золотая Медаль „Серп и Молот”*) și Medalia „Pentru Curaj” (*Медаль „За Отвагу”*)⁴⁵. În timpul conflictului mondial, au fost create noi ordine, medalii, insigne și semne distinctive.

Ordinul Războiului pentru Apărarea Patriei (*Орден Отечественной войны*), instituit la 20 mai 1942, a fost primul ordin creat în timpul războiului. El avea două clase și era destinat decorării militarilor Armatei Roșii, ai flotei militare maritime, ai NKVD și partizanilor care au dat dovadă de curaj, rezistență și vitejie. Era acordat și civililor care, prin acțiunile lor, contribuiseră la succesul operațiunilor. În hotărârea prin care a fost instituit ordinul erau specificate și faptele concrete pentru care acesta era conferit. Ordinul reprezintă o stea roșie cu cinci colțuri, acoperită cu smalț roșu-rubin, fixată pe o stea-auroră cu raze drepte, ale cărei colțuri sunt dispuse între cele ale stelei roșii; pentru clasa I, steaua de fundal este din aur, iar pentru clasa a II-a – din argint. În centru, pe medalionul rotund, se află imaginea în relief a secerii și ciocanului din aur, înconjurată de inscripția „ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА”, pe un cerc emailat alb și o mică stea cu cinci colțuri. Pe aurora stelei sunt reprezentate, încrucișate, o sabie și o pușcă Mosin cu baionetă (patul armei este poziționat în partea dreaptă jos, mânerul sabiei în partea stângă jos). Panglica moar din mătase a baretei are 24 mm lățime: pentru clasa I este bordo, cu o dungă roșie de 5 mm pe mijloc; pentru clasa a II-a are două dungi longitudinale roșii de 3 mm. Pe revers sunt gravate marcajul „МОДЕТНЫЙ ДВОР” și numărul de ordine. În anul 1985, când a fost comemorată aniversarea a patruzecoa de la victoria în al Doilea Război Mondial, s-au emis versiuni comemorative, ștanțate dintr-o singură bucată de argint, doar cu seceră și ciocanul din aur, pentru decorarea veteranilor de război. Marcajul *Монетный двор* de pe revers e executat în relief⁴⁶.

Pentru decorarea comandamentului armatei roșii și flotei militare maritime – motivația fiind meritele deosebite în organizarea și conducerea operațiunilor de luptă și succesele obținute în rezultatul lor – au fost instituite ordine militare denumite în cinstea comandanților de oști celebri ruși.

Ordinul Suvorov (*Орден Суворова*), instituit la 29 iulie 1942, era destinat decorării generalilor și ofițerilor Armatei Roșii pentru conducerea remarcabilă a operațiunilor de luptă, în special atunci când, în situații de inferioritate numerică, obțineau victorii decisive. Ordinul avea trei clase: clasa I pentru comandanții

⁴⁵ С.В. Порташов, И.И. Лившиц, *Награды Второй Мировой Войны 1939-1945*, Moscova, Эксмо, 2009, p. 174.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 174-176.

fronturilor și armatelor; clasa a II-a, pentru comandanții corpurilor de armată, diviziilor și brigăzilor care obținuseră victorii decisive împotriva unui inamic superior numeric; clasa a III-a, pentru comandanții de regimente, batalioane și companii care conduseseră în mod strălucit acțiuni de luptă, contribuind la o victorie într-o bătălie. Ordinul de clasa I are forma unei stele din platină cu cinci colțuri, cu distanța între extremitățile opuse de 56 mm. În medalionul central auriu se află profilul în relief al comandantului Alexandr Suvorov, montat pe o cunună de frunze aurii, înconjurată de inscripția „АЛЕКСАНДР СУВОРОВ”. Pe colțul superior este fixată o mică stea roșie cu cinci colțuri din rubin. Clasele a II-a și a III-a erau similare celui descris, fiind realizate din aur, respectiv din argint, dar de dimensiuni mai reduse, cu distanța între extremitățile opuse de 49 mm. Ordinul se prindea de haină printr-un anou de fixare, iar panglica baretei (24 mm) este verde, cu una până la trei dungi portocalii longitudinale, corespunzătoare gradului. Ordinul de clasa I a fost decernat de 391 de ori, cel de clasa a II-a – de 2.863 de ori, iar cel de clasa a III-a – de 4.012 ori⁴⁷.

Ordinul Kutuzov (*Орден Кутузова*), instituit prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 29 iulie 1942, inițial în două clase, cu a treia clasă adăugată în februarie 1943, poartă numele celebrului conducător de oști rus Mihail Kutuzov, învingătorul lui Napoleon în timpul războiului din 1812. Ordinul era acordat generalilor și ofițerilor pentru abilitatea de a conduce trupele în retragere și de a reorganiza apărarea în condiții dificile, demonstrând o înaltă măiestrie strategică. Este compus din două stele cu câte cinci colțuri suprapuse, ale căror raze formează împreună o stea cu zece colțuri. În medalionul central, pe fundalul turnului Spasski al Kremlinului, este redat profilul în relief al lui Mihail Kutuzov. Ordinul de clasa I este confecționat din aur și argint, medalionul fiind acoperit cu smalt alb, iar profilul lui M. Kutuzov – din aur. Ordinul de clasa a II-a este din argint oxidat, acoperit cu smalt, cu profilul lui M. Kutuzov confecționat din argint. Primele modele se fixau printr-o punte dreptunghiulară cu panglică roșie, ulterior prin anou de prindere. Bareta este de culoare albastră, cu una până la trei dungi portocalii verticale, corespunzătoare gradului⁴⁸. Ordinul de clasa I a fost decernat de 675 ori, cel de clasa a II-a – de 3.325 ori, iar cel de clasa a III-a într-un număr aproximativ egal cu cele de clasa a II-a⁴⁹.

Ordinul Gloriei (*Орден Слава*), instituit prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 8 noiembrie 1943, în trei clase, a fost destinat soldaților,

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 177-178.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 178-179.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 177-178.

caporalilor și sergenților din Armata Roșie, precum și ofițerilor în grad de locotenent inferior din aviație, pentru acte individuale de eroism pe câmpul de luptă. Ordinul are forma unei stele cu cinci colțuri (diametru 46 mm). Pe avers, în medalionul central, se află imaginea în relief a Turnului Spasski al Kremlinului, cu o stea roșie emailată în vârful și inscripția „Слава” pe o bandă roșie semicirculară din email în partea inferioară. Marginea medalionului este decorată cu ramuri de laur, care îl înconjoară, oprindu-se înainte de steluța roșie. Pe revers se află inscripția „СССР” și numărul de ordine – ștanțat la clasa I, gravat la a II-a și a III-a. Ordinul de clasa I este din aur, cel de clasa a II-a din argint cu medalion auriu, iar cel de clasa a III-a integral din argint. Se fixează cu un inel atașat unei monturi pentagonale rusești standard, acoperită cu panglica moară de mătase a Sfântului Gheorghe, având trei dungi negre și două portocalii⁵⁰.

Au fost instituite și medalii comemorative dedicate victoriei în cel de-al Doilea Război Mondial: „Pentru victoria asupra Germaniei în Marele Război pentru Apărarea Patriei 1941-1945” (*«За победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.»*), la 9 mai 1945, și „Pentru victoria asupra Japoniei” (*«За победу над Японией»*), la 3 septembrie 1945. De asemenea, au fost instituite medalii pentru capturarea unor orașe – Viena (*«За взятие Вены»*, 13 aprilie 1945) și Berlin (*«За взятие Берлина»*, 2 mai 1945) –, precum și pentru apărarea sau „eliberarea” altora: Stalingrad (*«За оборону Сталинграда»*), Praga (*«За освобождение Праги»*) și Varșovia (*«За освобождение Варшавы»*). Toate aceste medalii erau confecționate din alamă și aveau un diametru de 32 mm⁵¹.

Insigna „Garda” (*Нагрудный знак «Гвардия»*) a fost instituită la 21 mai 1942, prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, pentru recompensarea eroismului, bărbăției și măiestriei militare. Ea reprezintă o cunună de laur ovală, acoperită în partea superioară de un steag roșu. Pe pânza steagului este inscripționat cu majuscule aurii „ГВАРДИЯ”. În centrul coroanei, pe câmp alb, este plasată steaua roșie cu cinci colțuri, iar în partea inferioară se află un scut mic cu inscripția în relief „СССР”. Steagul și steaua roșie au margini aurii⁵².

Soldații și ofițerii români au continuat să fie decorați, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cu aceleași distincții ca în perioada Primului Război Mondial: Ordinul „Coroana României”, Ordinul Național „Steaua României”, Ordinul Militar de Război „Mihai Viteazul”, Ordinul „Virtutea Militară”, Medalia „Serviciu Credincios”, Medalia pentru „Bărbăție și Credință” și Medalia „Virtutea

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 184-184.

⁵¹ *Ibidem*, p. 190.

⁵² *Ibidem*, p. 187.

Militară”. Panglicile pentru distincțiile militare erau roșii, cu dungi albastre pe margini. O distincție aparte, creată în timpul războiului, a fost Medalia „Cru-ciada împotriva comunismului”, instituită la 1 aprilie 1942 prin decretul regelui Mihai I, destinată tuturor participanților la războiul împotriva URSS, inclusiv militarilor din armatele aliate. Medalia, confecționată din bronz (diametru 32 mm, grosimea circa 2 mm), prezintă pe avers un cap de femeie cu cozi lungi, privit din profil spre dreapta simbolizând România, și inscripția „ROMÂNIA RECUNOSCĂTOARE”, în semicerc, în partea de jos. Pe revers în centru – o mână ținând o sabie ridicată spre cer pe fundalul unei cruci patée, care separă anul „1941”. În jurul marginii, cu litere mari este înscris „CRUCIADA ÎMPO-TRIVA COMUNISMULUI”. Medalia era purtată cu barete de bronz sau argint, pe care erau inscripționate locurile campaniilor, în total 15 denumiri: „AZOV”, „BASARABIA”, „BUCOVINA”, „BUG”, „CRIMEEA”, „DOBROGEA”, „DONET”, „MAREA NEAGRĂ”, „NIPRU”, „NISTRU”, „ODESSA”, „PRUT”, „CALMUCIA”, „CAUKAZ”, „STALINGRAD”⁵³. Medalia a fost scoasă din uz după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial în anul 1945.

Germania nazistă a instituit un număr redus de distincții militare în timpul războiului. Crucea de Fier, instituită încă din 1813 de regele prusac Friedrich Wilhelm al III-lea, a fost reintrodusă ca ordin utilizat pentru decorarea militarilor germani începând cu anul 1939⁵⁴. Alte distincții importante au fost Crucea pentru merite militare (18 octombrie 1939), Medalia pentru merite militare (august 1940) și Ordinul Militar al Crucii Germane (28 septembrie 1941)⁵⁵. În 1944 au fost introduse agrafele de onoare (*Ehrenblattspange*) purtate pe panglica Crucii de Fier: pentru trupele terestre (din 1 ianuarie), navale (din 13 mai) și aeriene (din 5 august). Acestea erau acordate militarilor deja decorați cu Crucea de Fier de clasele I și a II-a pentru acte suplimentare de eroism, dar considerate insuficiente pentru primirea Crucii cavalierești sau ordinului militar Crucea germană. Simbolurile dispuse în centrul unei cununi de frunze de stejar din argint aurit variaua în funcție de armă: svastica pentru *Wehrmacht* (forțele terestre), ancora cu svastică pentru *Kriegsmarine* (marina militară), vulturul cu svastică pentru *Luftwaffe* (forțele militare aeriene)⁵⁶. În colecția muzeului de la Chișinău se păstrează și o Cruce pentru 25 de ani de serviciu credincios în administrația publică (1938-1941).

Un loc aparte în structura distincțiilor militare îl ocupă insignele de luptă, acordate pentru participarea directă la operațiuni militare, ce conțin informații

⁵³ *Ibidem*, pp. 161-162.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 56.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 59.

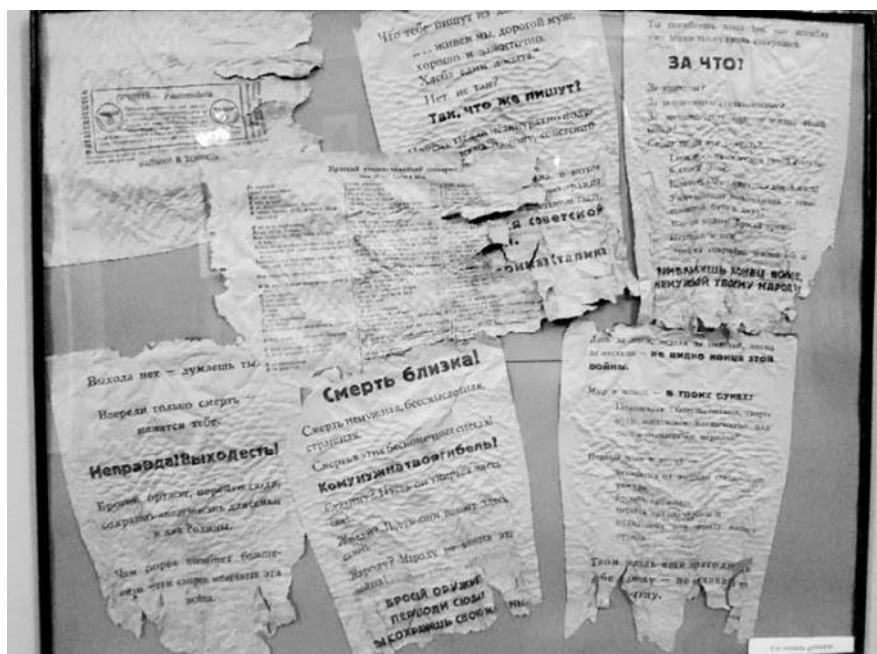
despre caracterul acestei implicări concrete și gradul de participare a posesorului. Trupele terestre, forțele militare maritime și forțele militare aeriene aveau semne distincte. Din această categorie, în colecția Muzeului Militar se păstrează Insigna de Asalt a Infanteriei (*Infanterie-Sturmabzeichen*), instituită la 20 decembrie 1939, destinată militarilor din infanteria nemotorizată sau vânătorilor de munte. Insigna, confecționată din aliaj de zinc argintat sau bronz, era acordată pentru participarea la cel puțin trei atacuri ori la trei zile consecutive de luptă⁵⁷. Colecția Muzeului Militar conține și trei insigne acordate ca distincții pentru răniți (*Verwundetenabzeichen*). Insigna a fost instituită în 1918 și reintrodusă în 1939, în trei variante: neagră (una-două răni), argintie (trei-patru răni) și aurie (cinci sau mai multe răni ori invaliditate)⁵⁸. Avea formă ovală, cu o cunună de laur pe margine, două săbii încrucișate, iar în centru imaginea în relief a unei căști militare cu svastică. După război, simbolistica nazistă, inclusiv distincțiile oferite de cel de-al Treilea Reich, a fost interzisă. În 1957, guvernul Republicii Federale Germane a permis veteranilor să poarte versiunile „denazificate” ale distincțiilor, în care svastica a fost eliminată sau înlocuită cu alte simboluri⁵⁹.

Piesele aflate în patrimoniul Muzeului Militar sunt mărturii directe ale ororilor celui de-al Doilea Război Mondial. Ele constituie o sursă documentară de mare valoare pentru cercetarea istorică, contribuind la reconstituirea realităților din acea perioadă. Războiul a însemnat pierderi umane incomensurabile, distrugerii materiale de proporții și un efort uriaș de refacere a infrastructurii. Munca inginerilor, medicilor, muncitorilor și agricultorilor din spatele frontului, dedicată producției de armament și muniții, alături de resursele alocate conflictului, ar fi putut fi îndreptate spre cercetare, educație, sănătate, cultură sau amenajarea de locuințe demne pentru oameni. Patrimoniul militar trebuie valorificat nu ca instrument de propagandă sau de diviziune socială, ci ca o mărturie lucidă a suferinței și a prețului războiului, o chemare la înțelegere, la păstrarea memoriei și la cultivarea responsabilității față de trecut.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 59.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 67.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 67.

Foi volante aruncate pe teritoriul Basarabiei de aviația germană

Mască contra gazelor, model 1935. România.

RECONSTITUIREA MONUMENTULUI EROILOR REÎNTREGITORI DIN COMUNA POCIUMBĂUȚI

THE RECONSTRUCTION OF THE HEROES OF NATIONAL UNIFICATION MONUMENT IN POCIUMBĂUȚI

Julian Rusanovschi,
dr., avocat

ORCID ID: 0000-0002-6066-1762

e-mail: rusanovschi_iulian@yahoo.com

CZU: 719:355(478)

<https://doi.org/10.65870/cohorta.2025.2.08>

Inițiativa ridicării unui monument în memoria eroilor din Primul Război Mondial, originari din comuna Pociumbăuți (județul Bălți, astăzi raionul Râșcani), datează încă din perioada interbelică. La 18 mai 1939, în urma îndemnului lui Grigorie Tutunaru, președintele căminului cultural *Regina Maria*, membrii instituției au donat 3.920 lei pentru viitorul monument; până la sfârșitul anului au mai fost colectați 2.140 lei¹. Comitetul de inițiativă își propunea să finalizeze lucrările în primăvara anului 1940.

Potrivit schiței păstrate în arhive, monumentul urma să aibă o înălțime de 4,40 metri, o bază cu patru trepte, iar inscripția centrală să conțină următorul text: „În amintirea eroilor morți în războiul din 1916-1918”. Se prevedea ca obeliscul să fie străjuit de sculptura unui vultur.

În toamna anului 1940, suma totală colectată ajunsese la 7.768 lei, proveniți în majoritate din donații individuale: președintele căminului cultural Grigorie Tutunaru a donat 500 lei, vicepreședintele instituției Grigorie Galici – 500 lei, Ion Jușcu – 500 lei, Manole Plugaru – 400 lei, Nicola Vascan – 200 lei. În lista de donatori au fost incluși, fără să fie menționată suma contribuției, secretarul căminului cultural, Haralambie Valuța, casierul aceleiași instituții, Vladimir Hăbăsescu, alți locuitori ai satului, precum Alexei Cuharschi, Ion Hrițcu ș.a.

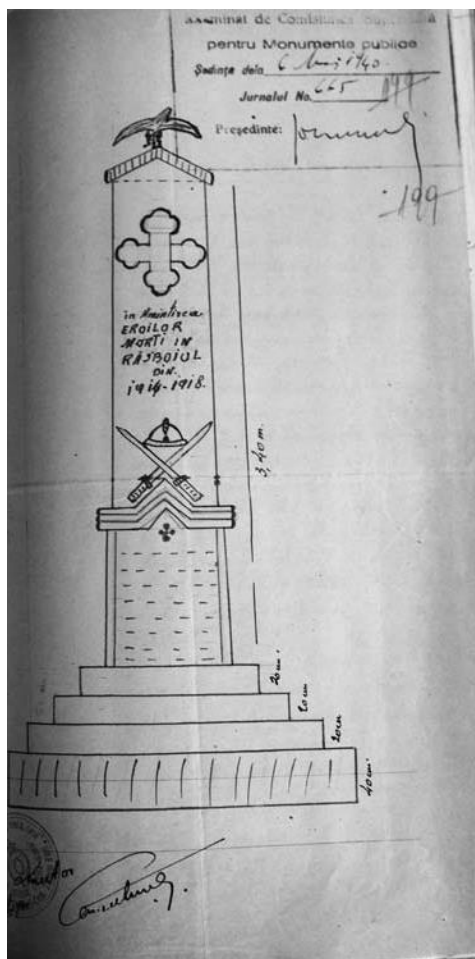
¹ ANR, F. FCR, inv. 695, dos. 239/1939, p. 2.

La 26 aprilie 1940, Haralampie Valuța a propus spre aprobare Consiliului Superior pentru Monumente Publice două planuri (al terenului și al monumentului)². La 6 mai, comisia a respins proiectul, considerându-l „lipsit de orice frumusețe și fără condiții de monumentalitate”³, invitând căminul cultural să depună un proiect întocmit de un arhitect sau să accepte o variantă elaborată gratuit de minister.

Construcția nu a fost finalizată în 1940. După reîntrirea Basarabiei în componența României, în bugetul pentru anul 1942 al căminului au fost alocate 4.250 lei pentru continuarea lucrărilor, iar în 1943 – încă 10.000 lei. Documentele de arhivă confirmă că lucrările de construcție au început în vara anului 1942, prelungindu-se și în anul următor. Potrivit mărturiilor locale, monumentul a fost distrus în perioada sovietică; partea superioară a obeliscului („pălăria”) a fost identificată ulterior în curtea unui locuitor din apropierea bisericii.

În primăvara anului 2024, ideea reconstituirii monumentului a fost reluată de primarul comunei Pociumbăuți, Lorentii Lisevici, și de viceprimarul orașului Râșcani, Denis Țurcanu, în colaborare cu Asociația *Monumentum* din Republica Moldova.

La 15 aprilie 2024, a fost depusă o cerere către consiliul local privind atribuirea terenului pentru edificarea monumentului. Prin decizia nr. 03/06 din 17 iunie 2024, consiliul local Pociumbăuți a aprobat amplasarea monumentului pe terenul cu nr. cadastral 7139119, lângă grădiniță, pe locul cunoscut sub numele „La Iarioc”. Certificatul urbanistic de proiectare a fost emis la 20 septembrie 2024, iar arhitectul Mihail Andrieș a elaborat proiectul de execuție, inspirat din schița originală din 1938. În ianuarie 2025, Asociația *Monumentum*, reprezentată de avocatul Iulian Ru-

² ANR, F. MCA, DA, inv. 819, dos. 93/1940, p. 189.

³ ANR, F. MCA, DA, inv. 819, dos. 92/1940, vol. 4, pp. 112-114.

sanovschi, a încheiat un contract de antrepriză cu meșterul Marin Lozan pentru realizarea obeliscului în piatră de Cosăuți.

Pe frontispiciul monumentului a fost gravată cu majuscule următoarea inscripție:

**Eroilor neamului 1914-1918
căzuți pentru reîntregirea României**

Ababii-Ceban Dmitrii
Bajac Mihail
Crețu Ivan
Dobrîi-Borșci Petr
Dobrîiborș Petr
Gabașescul Ivan
Gariuc Terenti
Gherman Grigorii
Guzun Andrei
Juc (Jușcov) Gheorghii
Rotar Ivan
Varnic Iacov
Zara Fedor
Zarea Grigori
Zorila Ilia
Baibarac Dmitrii
Cojuhari Iacov
Cojuhari Vasili
Condrațchi Vladimir
Nenița Ivanov
Pagu Semen
Scobiola Nicolai

Pe partea din spate, a fost inscripționat, tot cu majuscule, următorul text, ce include date din istoricul monumentului:

„Căminul cultural *Regina Maria* lucra la acest monument în iunie 1940, lucrări împiedicate de armata sovietică în 1940 și 1944. Edificat la inițiativa avocatului Iulian Rusanovschi și ofițerului Ion Deli. Arhitect: Mihail Andrieș. Meșter: Lozan Marin. Primar: Lorentii Lisevici. Sfințit: 18.07.2025”.

Montarea monumentului s-a încheiat la sfârșitul lunii aprilie 2025. Sculptorul Veaceslav Jiglițchi a realizat ulterior un vultur din bronz, instalat pe obelisc la 3 august același an. Amenajarea spațiului adiacent s-a efectuat prin

contribuția primăriei Pociumbăuți și a localnicilor, care au pavat aleile cu piatră de Cosăuți.

Monumentul a fost inaugurat la 18 iulie 2025, în prezența autorităților locale și a reprezentanților Ministerului Apărării al Republicii Moldova. Cu acest prilej, fanfara ministerului a intonat imnurile de stat ale României și Republicii Moldova, iar un detașament militar a tras trei salve de onoare în memoria eroilor.

La 26 august 2025, guvernul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea nr. 548 privind înființarea operei comemorative de război din Pociumbăuți, publicată în *Monitorul Oficial* la 29 august. Monumentul a fost ulterior transmis în gestiunea primăriei Pociumbăuți printr-un act de primire-predare semnat între Asociația *Monumentum* și autoritatea locală.

Reconstituirea monumentului eroilor din Pociumbăuți reprezintă o formă de recuperare a memoriei istorice locale, readucând în conștiința comunității o inițiativă interbelică întreruptă de război și de regimul sovietic. Acest gest are o valoare simbolică, reînnoind legătura cu generațiile care au luptat în Primul Război Mondial și integrând memoria acestora în peisajul civic contemporan.

Documente

MANDATELE ȘI LEGITIMAȚIILE DELEGAȚILOR LA CONGRESUL MILITARILOR MOLDOVENI DIN 20-27 OCTOMBRIE 1917

MANDATES AND CREDENTIALS OF THE DELEGATES TO THE CONGRESS OF MOLDAVIAN SOLDIERS, 20-27 OCTOBER 1917 CZU:94(478)''1917'':355(478)''1917''

Continuare din „Cohorta” Nr.2, 2024

Legitimația soldatului Sava Cazac din Regimentul 60 Infanterie Zamoștîki

17 octombrie 1917

Legitimație Nr. 9765

Purtătorul prezentei, *soldatul Sava Cazac** din Regimentul 60 Infanterie Zamoștîki, este detașat în or. *Chișinău* la congresul moldovenilor, fapt confirmat prin semnătură și aplicarea ștampilei oficiale.

Valabil până la: „__”***[anul] 1917.

„17” octombrie anul 1917.

Pentru Comandantul int[erimar] al Regimentului 60 Infanterie Zamoștîki, căpitan [semnătura]

Pentru Adjutantul brigăzii, funcționar pe timp de război [semnătura]

Ștampilă rotundă în tuș albastru a Regimentului 60 Infanterie Zamoștîki, cu stema Imperiului Rus, la finele textului, cu legenda în limba rusă. „60-й Пехотный Замосецкий Полк”.

Mențiune cu cerneală neagră, în colțul stâng de sus al documentului: „Nr. 97/19.X-[19]17”.

ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 39, f. 79. Original. Traducere din limba rusă.

* În document cuvintele scrise cu aldine au fost introduse cu cerneală (n. ed.).

** Data și luna nu a fost completată (n. ed.).

Mandatul lui Petru Jechiu
din Comitetul Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților,
Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana or. Odesa
Nr. 941, 17 octombrie 1917, or. Odesa

Antet pe formular imprimat a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana or. Odesa, în colțul stâng de sus al filei, cu legenda în limba rusă: „Молдавский/ Исполнительный Комитет/ Совета/ Солдатских, Офицерских и Матросских/ Депутатов/ Одесского гарнизона/ „17” октября 1917 г./ № 941/ г. Одесса/ Базарная 37, кв. 10/ Тел. 9-48”.

Mandat

Purtătorul prezentului, *Petru Jechiu*^{*}, este delegat la Primul Congres al Militarilor Moldoveni din toată Rusia, preconizat pentru 20 octombrie a.c. în or. Chișinău, fapt confirmat prin semnătură și aplicarea *ștampilei*.

Vicepreședinte, praporgic [Vasile] Matveev [semnătura]
 Secretar, D[u]mitru Popa [semnătura]

Ștampilă rotundă în tuș albastru a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor din garnizoana or. Odesa, la finele textului, cu legenda în limba rusă: „г. Одесса/ Молдавск[ий]/ Исполнит[ельный] Комит[ет]/ Солдат[ских] и Офиц[ерских]/ Депутат[ов]”.

Mențiune cu cerneală neagră, în colțul stâng de sus al documentului: „Nr. 98/ 19.X- [19]17”.

ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 39, f. 80. Original. Traducere din limba rusă.

^{*}În document cuvintele scrise cu aldine au fost introduse cu cerneală (n. ed.).

Mandatul lui Chiril Butnaru
din Comitetul Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților,
Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana orașului Odesa
Nr. 943, 17 octombrie 1917, or. Odesa

Antet pe formular imprimat a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana or. Odesa, în colțul stâng de sus al filei, cu legenda în limba rusă: „Молдавский/ Исполнительный Комитет/

Совета/ Солдатских, Офицерских и Матросских/ Депутатов/ Одесского гарнизона/ „17” октября 1917 г./ № 943/ г. Одесса/ Базарная 37, кв. 10/ Тел. 9-48”.

Mandat

Purtătorul prezentului, *Chiril Butnaru**, este delegat la Primul Congres al Militarilor Moldoveni din toată Rusia, preconizat pentru 20 octombrie a.c. în or. Chișinău, fapt confirmat prin semnătură și aplicarea ștampilei.

Vicepreședinte, praporgic [Vasile] Matveev [semnătura]

Secretar, D[u]mitru Popa [semnătura]

Ștampilă rotundă în tuș albastru a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor din garnizoana or. Odesa, la finele textului, cu legenda în limba rusă: „г. Одесса/ Молдавск[ий]/ Исполнит[ельный] Комит[ет]/ Солдат[ских] и Офиц[ерских]/ Депутат[ов]”.

Mențiune cu cerneală neagră, în colțul stâng de sus al documentului: „Nr. 99/ 19.X- [19]17”.

ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 39, f. 81. Original. Traducere din limba rusă.

* În document cuvintele scrise cu aldine au fost introduse cu cerneală (n. ed.).

Legitimația soldatului Andrei Bojoga din Compania a 10-a a Regimentului 134 Infanterie Feodosia

16 octombrie 1917

Legitimație Nr. 14368

Prezenta este eliberată sol[datului] *Andrei Bojoga din Compania a 10-a**, Regimentul 134 Inf[anterie] Feodosia, precum că el este într-adevăr detașat în or. Chișinău, ca delegat la congresul moldovenilor. Fapt confirmat prin semnătură și prin aplicarea ștampilei oficiale a regimentului.

Termenul revenirii din delegație – 25 octombrie anul 1917.

„16” octombrie 1917. Armata activă.

Comandantul int[erimar] al Regimentului 134 Inf[anterie] Feodosia, colonel [semnătura]

Adjutantul regimentului, ștaps-căpitan [semnătura]

Ștampilă rotundă în tuș roșu a Regimentului 134 Infanterie Feodosia, cu stema Imperiului Rus, la finele textului, cu legenda în limba rusă: „134-й Пехотный Феодосийский Полк”.

Mențiune cu cerneală neagră, în colțul stâng de sus al documentului: „19.X-[19]17/ Nr. 100”.

ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 39, f. 82. Original. Traducere din limba rusă.

*În document cuvintele scrise cu aldine au fost introduse cu cerneală (n. ed.).

**Legitimația caporalului Trofim Croitoru
din Regimentul 55 Infanterie Podolski**

16 octombrie 1917

Legitimație Nr. 8951

Valabilă până la 30 octombrie anul 1917.

Prezenta este eliberată caporalului Trofim Croitoru din Compania Chim[ică]*, Regimentul 55 Inf[anterie] Podolski, delegat în or. Chișinău la congresul moldovenilor, fapt confirmat prin semnătură și prin aplicarea ștampilei oficiale a regimentului.

„16” octombrie 1917.

Comandantul int[erimar] al Regimentului 55 Inf[anterie] Podolski, colonel [semnătura]

Adjutantul regimentului, praporgic Barabaș [semnătura]

Ștampilă rotundă în tuș albastru a Regimentului 55 Infanterie Podolski, cu stema Imperiului Rus, la finele textului, cu legenda în limba rusă: „55-й Пехотный Подольский Полк”.

Mențiune cu cerneală neagră, în colțul stâng de sus al documentului: „Nr. 101/19.X- [19]17”.

ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 39, f. 83. Original. Traducere din limba rusă.

*În document cuvintele scrise cu aldine au fost introduse cu cerneală (n. ed.).

**Mandatul lui Anatoli Gvozdinschi
din Comitetul Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților,
Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana orașului Odesa
Nr. 963, 17 octombrie 1917, or. Odesa**

Antet pe formular imprimat a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de

Deputați ai Soldaților, Ofițerilor și Marinarilor din garnizoana or. Odesa, în colțul stâng de sus al filei, cu legenda în limba rusă: „Молдавский/ Исполнительный Комитет/ Совета/ Солдатских, Офицерских и Матросских/ Депутатов/ Одесского гарнизона/ „17” октября 1917 г./ № 963/ г. Одесса/ Базарная 37, кв. 10/ Тел. 9-48”.

Mandat

Purtătorul prezentului, *Anatoli Gvozdzinski**, este delegat la Primul Congres al Militarilor Moldoveni din toată Rusia, preconizat pentru 20 octombrie a.c. în or. Chișinău, fapt confirmat prin semnătură și aplicarea ștampilei.

Vicepreședinte, praporgic [Vasile] Matveev [semnătura]

Secretar, D[u]mitru Popa [semnătura]

Ștampilă rotundă în tuș albastru a Comitetului Executiv Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor din garnizoana or. Odesa, la finele textului, cu legenda în limba rusă: „г. Одесса/ Молдавск[ий]/ Исполнит[ельный] Комит[ет]/ Солдат[ских] и Офиц[ерских]/ Депутат[ов]”.

Mențiune cu cerneală neagră, în colțul stâng de sus al documentului: „Nr. 103/19.X- [19]17”.

ANRM, Fond 727, inv. 2, d. 39, f. 84. Original. Traducere din limba rusă.

* În document cuvintele scrise cu aldine au fost introduse cu cerneală (n. ed.).

(Va urma)

Adresa redacției:
or. Chișinău MD 2001
strada Tighina, 47
tel: +373 (22) 22 30 34
e-mail: istorie_militara@yahoo.com
www.istoriamilitara.md

COHORTĂ (lat. *Cohors*, -tis) – 1. *Unitate de pedestrași în armata romană, formată din provinciali fără cetățenie romană (în Dacia inclusiv și geto-daci), cu un efectiv reprezentând a zecea parte dintr-o legiune; 2. Unitate militară în Republica Populară Moldovenească (1917-1918).*

ISSN 2953-6847

